SLÆGTSFORSKERNES BIBLIOTEK

Dette værk er downloadet fra Slægtsforskernes Bibliotek

Slægtsforskernes Bibliotek drives af foreningen Danske Slægtsforskere. Det er et privat special-bibliotek med værker, der er en del af vores fælles kulturarv omfattende slægts-, lokal- og personalhistorie.

Støt Slægtsforskernes Bibliotek – Bliv sponsor

Som sponsor i biblioteket opnår du en række fordele. Læs mere om fordele og sponsorat her: https://www.dsshop.dk/sponsorat

Ophavsret

Biblioteket indeholder værker både med og uden ophavsret. For værker, som er omfattet af ophavsret, må PDF-filen kun benyttes til personligt brug. Videre publicering og distribution uden for husstanden er ulovlig.

Links

Slægtsforskernes Bibliotek: https://bibliotek.dis-danmark.dk

Danske Slægtsforskere: https://slaegt.dk

Fra

Frederiksborg Amt

ÅRBOG 1973 FREDERIKSBORG AMTS HISTORISKE SAMFUND

FRA
FREDERIKSBORG AMT

Omslagsbilledet viser et gårdinteriør fra brygger og brændevinsbrænder Rasmus Kierboes gård Sct. Annagade 15–17 i Helsingør. Gården var omgivet af et bindingsværkshus ud mod gaden og to bygninger bagved; de er med undtagelse af bygningen til venstre på billedet nedrevet og erstattet med moderne bebyggelse.

Sidehuset til højre er sandsynligvis opført omkr. 1827 af brygger Otto Berg Kierboe, som en bindingsværksbygning i en etage. Men allerede i begyndelsen af 1840'erne forlængede brygger Rasmus Kierboe bygningen med 4 fag til ialt 19 fag og forhøjede den med en etage. Om den nye etage fra starten har været benyttet som kostald vides ikke, men fra og med Rasmus Kierboe (den yngre) har den været anvendt som sådan. Umiddelbart kan det virke overraskende, at en brygger og brændevinsbrænder begynder at holde køer, men ved en nærmere undersøgelse viser det sig at være en overordentlig god forretning, idet masken, der blev tilovers ved brændevinsbrændingen, blev anvendt som foder til køerne.

Omkr. 1850 opførte brygger og brændevinsbrænder Rasmus Kierboe (den yngre) den store treetagers bygning (incl. mansardetagen), der ses til venstre på billedet.

FRA

FREDERIKSBORG AMT

ÅRBOG 1973

C. NORDLUNDES BOGTRYKKERI - HILLERØD
CLAUS BONDESEN
1973

Udgivet af Frederiksborg Amts historiske Samfund ved skriftudvalget:
Henning Henningsen, Ole Jellingsø, H. Ring og Torben Topsøe-Jensen.
Copyright © Frederiksborg Amts historiske Samfund.
ISBN 87 87415 04 6

INDHOLD:

Kenno Pedersen:
Industrier i Helsingør før det 20. århundrede 5
Christian Sørensen:
Om tilblivelsen af Snekkersten havn 1871–78 47
Jørn Jørgensen:
Livet i Ganløse i 1500-tallet 84
Korte artikler fra amtets museer, arkiver m. fl. 93
Struensee-Samlingen på Hørsholm Egns Museum
Et »Helligskrin« fra Snekkersten
Gallionsfiguren på Gilleleje Museum
Foreningsmeddelelser 104

INDUSTRIER I HELSINGØR FØR DET 20. ÅRHUNDREDE

Kenno Pedersen

Mens industrialismens gennembrud i det 19. årh. i det store hele skyldtes privat initiativ, var industriens fremvækst i de foregående århundreder næsten udelukkende sket ved stærk støtte fra statsmagtens side. Gang på gang startede konger og statsmænd store og små foretagender i den hensigt at gøre landet så selvforsynende som muligt. Men hver gang viste det sig, at det danske samfund endnu var for svagt udviklet med hensyn til kapital, organisation og teknisk kunnen til, at man kunne opnå de ønskede resultater. Først med den sidste merkantilistiske periode, der blev indledt i 1730'rne og varede resten af århundredet, kom det til en mere langvarig og betydningsfuld industriel blomstring.

Vanskeligheden ved at sætte et skarpt skel mellem, hvad der indenfor de forskellige former for vareforædling skal udskilles som industriel produktion eller ikke, begynder allerede ved terminologien. I den ældste tid anvendtes ordet industri overhovedet ikke i dets moderne betydning som en bestemt form for vareforædling, men som en direkte oversættelse af det latinske *industria,* altså driftighed og foretagsomhed. Det var forebeholdt de kommende hundrede år at omforme ordets betydningsindhold til det, vi i dag forstår ved det, nemlig virksomhed og produktion.

Den udvælgelse og sondring, der er foretaget i det efterfølgende, imellem fabriksmæssig bedrift og håndværksmæssig fremstilling, er sket på grundlag af følgende: Når en virksomhed producerer ensartede varer i større mængder med afsætning i det frie marked for øje, når der i produktionen er gennemført en vis arbejdsdeling, og når anvendelsen af maskiner (med eller uden mekanisk kraft) indgår som et væsentligt led i selve arbejdsprocessen, er det berettiget at tale om industri. Det skal tilføjes, at ikke alle disse kendemærker nødvendigvis skal findes hos en virksomhed, før den kan betegnes som fabriksmæssig, tværtimod vil det som regel være sådan, at indenfor de enkelte fag er det snart det ene, snart det andet kendemærke, der er afgørende.

Den begyndende industri

Fremstilling af teglsten må vel regnes til den tidligste form for industri i Helsingør. Både Hvidebrødrene (karmeliterne) og Sortebrødrene (domini-

kanerne) havde teglværker eller teglgårde, som de dengang kaldtes, henholdsvis nord og syd for byen. Sortebrødrenes kan følges tilbage til 1441, og deres teglovn fandt man i 1934 i skrænten ind mod jernbaneterrænet ud for teknisk skole på Gl. Strandvej. Hvidebrødrenes gik i 1530 over til byens rige tolder og borgmester Sander Lejel. Han synes imidlertid at have lejet sit teglværk ud til de efter hinanden følgende konger, og 1552 fik lensmanden i overensstemmelse hermed ordre til ved Krogen at lade brænde ikke mindre end otte millioner sten til nybygninger på Københavns Slot, mens der på samme tid kun pålægges byfogden i Helsingør at skaffe 100.000 sten, muligvis fra den anden teglgård.[1]

Takket være virkningerne af forhøjelsen af Øresundstolden i 1567 var befolkningstallet i Helsingør i hurtig vækst. Denne gav også mulighed for de små industriforetagender, der skød frem i byen i slutningen af det 16. årh.

Så tidligt som i 1544 hører man om et rebslageri i byen. Denne virksomhed blev udvidet, da den engelske købmand Richardus Wedderborn, der havde en vinstue Stengade 55 for kongens hofsinder, fik tilladelse til at spinde hamp til kabelgarn, velsagtens fordi byens to rebslagere ikke magtede det mere. De to rebslagere er sandsyndligvis Arild og Jørgen Rebslager, som omtales i Helsingør Stadsbog 1549–56.[2]

I 1561 var Frederik d. 2. i forhandling med en hollandsk drejlsvæver, der havde taget bopæl i Helsingør. Om forhandlingerne gav resultat vides ikke, men i 1569 betalte tolderen i byen på kongens vegne en væver for et parti lærredsdrejl. Denne væver er muligvis identisk med den linnedvæver Cornelius Jansen, i hvis bo der i 1592 bl. a. fandtes 11 væveredskaber og 4 drejlskamme.[3]

Christian d. 4., der som tilhænger af merkantilismen måtte være interesseret i hjemlig industri, havde i året 1599 erhvervet en grund i Kongensgade. Her lod han i nær tilknytning til Hammermøllen i Hellebæk opføre et støberi, et gethus, som det dengang blev kaldt. De første støbninger fandt sted i 1605, men snart efter indgik støberiet på fuld styrke i arbejdet med de artilleristiske forberedelser til krigstogtet mod Sverige. I 1610 blev gethusets bestyrer Hans Bautz beordret til at ledsage kongen under togtet til Sverige, hvor han faldt på valen. Hammermøllens daværende mester Hans Wulff forflyttedes til gethuset i Helsingør, hvor han forestod støbningen indtil sin død i 1616. Efter indfaldet i Sverige voksede ængstelsen naturligvis for et gengældelsesangreb på Helsingør og Kronborg, og der kom for alvor gang i Chr. 4.'s planer om at befæste byen. Det gjaldt især at befæste gethuset, som lå helt isoleret ved Lundehaven uden mulighed for forsvar. Af Chr. 4.'s breve ses det, at arbejdet med forsvarsanlægget stod på i henved 15 år. I 1622 blev hele gethusets mandskab beordret til Hammermøllen, og endnu i 1636 er gethuset under ombygning. Men i 1639 må

ombygningen være tilendebragt, for Hammermøllens stykkestøber (kanonstøber) Hans Meier forflyttes til gethuset, hvor han virkede til 1655. Fra 1655 og frem til Kronborgs belejring i efteråret 1658, hvor støberiet muligvis blev ødelagt sammen med de nordlige dele af byen, var Henrik Kempf bestyrer af det.[4]

Helt tilbage i middelalderen har befolkningen rundt om ved de danske kyster brændt salt af tang eller indkogt salt af havvand, ligesom den mindre udbredte metode at udvinde saltet af jord gennemtrængt af havvand har været anvendt. Men først ved begyndelsen af det 17. årh. fik saltfabrikationen industrielt tilsnit. I 1617 blev import af skotsk salt og Lüneburg-salt forbudt på Øerne til fordel for salt fra kongens norske saltværk. I forbindelse med organisationen af handelen på Spanien i salt- og vinkompagnier begyndte man at raffinere det importerede grå og urensede havsalt fra Vesteuropa. Allerede på dette tidspunkt var salthandelen blevet monopoliseret, og i september 1621 blev det indskærpet en saltsyder i Helsingør, der ville »opsætte en salthytte for at brænde salt til salt«, at han skulle eksportere saltet for ikke at krænke denne monopolstilling. Men næppe var konkurrencen fra det fremmede ophørt, før der kom knaphed på salt. Dette medførte, at kongen i sommeren 1624 måtte nedsætte en kommission til at undersøge sagen, og fra 1626 var der atter fri import. Dermed var raffinaderiernes eksistensmuligheder ophørt.

Et vigtigt instrument for dansk politik var krigsflåden, der gennem de *monterede* skibe (defensionsskibe) var nøje forbundet med handelsflåden. Endnu var der skove nok til at forsyne værfterne med træ til skibsbygning. Den største lakune i selvforsyningen gjaldt sejlene. For at afhjælpe denne mangel blev der i 1683 fra Holland hentet et komplet sejldugsmageri, som kom til at stå under Generalkommissariatets ledelse. Det blev forlagt til Helsingør, hvor magistraten stillede et tomt hus til rådighed for væveanlægget, mens fattigvæsenet ofrede to ledige rum i de fattiges hus til spinderiet. Sejldugsmageriets blegedamme lå, hvor Claessens senere reberbane blev anlagt, og hvor nu byens nye hovedbibliotek ligger. Man lod hollandske møllebyggere forestå opførelsen af en vinddreven klopmølle. Inspektionen blev overdraget til en netop hjemkommen Isbrandt von Holsten, der havde lært håndværket i Holland.[5]

Når de lokale myndigheder i Helsingør viste sig så imødekommende, skyldtes det ikke direkte interesse for manufakturernes opkomst, men man formodede, at byens fattigvæsen kunne lettes betydeligt, når de fattige blev antaget som spindere. Statsdriften blev imidlertid hurtigt opgivet, og værket blev bortforpagtet til toldforpagter Jacob Holten, der lod soldater afløse de fattige som arbejdkraft. Værket kunne på trods af dette ikke klare sig i konkurrencen, og man besluttede at nedlægge det.[6]

Med opdagelsen af Amerika skabtes nye muligheder for industri. Tobak-

ken, der nævnes som lægemiddel i Henrik Rantzaus: Diario seu Calendario af 1593, blev snart kendt af mange. Den optræder første gang i toldregnskaberne fra 1642 med det beskedne kvantum af 111 pund, men de følgende års toldregnskaber viser en markant stigning i forbruget. Årsagen til denne kraftige stigning skal nok søges i den udbredelse, som tobakken fik i alle samfundslag ved de to svenske krige i 1643–45 og 1657–60, hvor landet fyldtes med tobaksrygende, snusende og skrående landsknægte. Told- og konsumtionsrettighederne af »al spunden og blage-tobak, item karvet og snustobak« blev i 1701 bortforpagtet for en 8-årig periode. Den årlige forpagtningssum var fastsat til 25900 rdl.

Allerede i 1606 blev der i Helsingør, som den første by i landet, udbudt piber til salg, endda fabrikeret af byens og dermed sandsynligvis landets første pibemager. Hans værksted kan muligvis have været beliggende i sidebygningen til Stengade 68 ud mod Færgestræde. I bygningens tøndehvælvede kældere har man fundet en gammel kridtpibeovn.

Byens første tobaksspinderi blev oprettet i 1667 af Wilhelm Wallis, der havde fået sit privilegium på den betingelse, at han holdt Marcus Selckes i København skadesløs. Denne havde som den første i landet (1665) fået privilegium på tobaksspinding. Men allerede året efter blev Marcus Selckes monopol for alvor brudt af statsmagten, der rundhåndet uddelte privilegier. Blandt de mange nye privilegier tilfaldt et Robert Macculoch i Helsingør. Herved fik Wilhelm Wallis, der vel næppe var kommet rigtig igang med sin produktion, en konkurrent.[7]

De fremmede fabrikanter

Når det gik så langsomt med at skabe en blot nogenlunde omfattende industri, skyldtes det ikke manglende interesse fra statsmagtens side, men udelukkende de faktiske forhold. De mange krige havde bragt en uset forarmelse med sig, der ramte alle landets egne, og statens uordnede finanser havde efterhånden bevirket en vidt fremskreden naturaløkonomi. Det var derfor ikke underligt, at kapitalmangel og splittelse en tid fremover måtte lamme statens og de få private initiativer.[8]

De anlagte virksomheder i Helsingør var små og uden større betydning set i forhold til byens øvrige erhvervsliv, og kun enkelte nye fabrikker dukkede frem i første halvdel af det 18. årh. Apoteker Philip Klein, der i 1727 havde købt apoteket i Strandgade 79, anlagde således her en lakfabrik i 1742, samme år hvor også svenskeren Anders Cederlöf fik bevilling til at oprette en sådan. To mænd af jødisk herkomst fik 1744 tilladelse til at oprette en blyantfabrik i byen.[9]

Bestræbelserne for at fremme spinderiet og forbedre produktionen ved at oplære danske spindere gav sig udslag i indkaldelser af tyske uld- og linnedfabrikanter. Disse måtte ikke alene begynde oplæringen af spindere og herved

udstå spild af tid og materiale, men tillige betale en højere spindeløn end i deres hjemegn Sachsen, hvilket dog ikke betød, at forholdet mellem leveomkostningerne og lønnen var bedre, snarere tværtimod. Dertil kom at spindearbejdet for manges vedkommende kun var en bibeskæftigelse, hvilket naturligvis førte til en ustabil produktion. Især var det kritisk om sommeren, hvor kvinderne, som udgjorde størsteparten af den uorganiserede arbejdskraft, forlod spinderierne for at drive forskellige former for handel. En naturlig følge af disse forhold var, at det fremstillede garn var af højst ulig beskaffenhed, hvilket igen påvirkede færdigvarernes kvalitet. Efter regeringen havde erkendt, at man ikke kvalitetsmæssigt kunne klare sig i konkurrencen med det udenlandske, slækkede man på importforbudet, samtidig med at man begrænsede arbejdskraftens bevægelighed. Man indførte talhaspen, der muliggjorde spindearbejdets aflønning efter strengetal, mens man hidtil havde betalt garnet pundvis. Herved var man også i stand til at præmiere det bedre spundne garn. Under ledelse af en i 1736 oprettet linnedspindedirektion blev der bl. a. i Helsingør oprettet et statsstøttet spinderi. Bestemmende for indretningen af disse spinderier var foruden national- og privatøkonomiske også socialpolitiske hensyn. Det sidste var især ud fra ønsket om at nedbringe fattigudgifterne, hvorfor sagen da også mødte stor sympati hos byrådene.[10]

Fra hovedstaden trængte det selvstændige garvererhverv allerede i løbet af 1600-tallet ud til de større og mere fremskredne købstæder i provinsen. Således fik to mestre i 1650 bevilling på »caredevands beredning« (carduanlæder) i Helsingør. Samarbejdet varede imidlertid ikke, og mens den ene fortsatte med garveriet i byen flyttede den anden til Odense.[11]

Garverierne i Helsingør var i den tidligere tid hovedsagelig beliggende i udkanten af byen, dels på grund af stanken, dels fordi der på dette tidspunkt fandtes rindende vand her (Rosenkilden), men med den efterhånden svigtende vandforsyning flyttede mange af garverierne til andre dele af byen. I dag vidner kun navnet Sudergade, afledt af sudernes (skomagernes) gade, om dette forhold. Først ind i det 18. årh. begyndte garveriet at få et mere industrielt tilsnit, hvilket bl. a. ses af den tids erhvervstællinger, hvor garverier ikke sjældent nævnes blandt fabrikker og manufakturer.

I 1707 fik Johan Philip Bradtfisch privilegium på i 20 år at være den eneste garver i Helsingør. Da Bradtfisch døde kort efter, overgik privilegiet til enken, der giftede sig med garver George Christopher Frøde. Efter at hun igen var blevet enke, blev privilegiet udvidet, så det kom til at gælde både for Helsingør by og Kronborg amt og blev uden tidsbegrænsning. Kort efter at sønnen H. P. Frøde havde overtaget garveriet, blev det fuldstændigt ødelagt ved en eksplosion. Ulykken skete ved, at en drikfældig underofficer var gået op i oberst Løvenkrones værelse, og der antændt 80 pund krudt.

Det lykkedes H. P. Frøde at få garveriet, der lå i Søstræde, genopført, men forholdene voksede ham så meget over hovedet, at han ikke alene

erklærede sig fallit, men lod sig engagere som kadet ved Hs. Maj.s Husarregiment. Efter falliterklæringen trådte teglværksejer H. Hellesen og sukkerraffinadør Chr. Plum frem som prioritetshavere i garveriet. De fik året efter bevilling til at drive garveri i den Frødeske gård, men eneretten var ophævet på foranledning af kommercekollegiet, der havde været meget imod, at den var blevet givet i sin tid. I den følgende tid hører man da også om flere garvere, Herman Richter, Johan Erdmann Frøde, Jesper Pedersen Gram og Jonas Wittrelius.[12]

Der opstod i årene før den florissante handelsperiode 1750–1807 et forøget udbud af arbejdskraft, afledt af den almindelige europæiske krise i årene efter 1735. Det danske Kommercekollegium, der tidligere havde måtte indkalde fremmede fabrikanter, kom nu i den situation, at der i de følgende år blev ansøgt om tilladelse til at indvandre. I en ansøgning, dateret 29. maj 1737, angiver de sachsiske dug- og tøjmagere, der ønskede at indvandre til Danmark, som årsag hertil, at de hjemme var trykkede af tunge afgifter, at der var »for mange af deres profession, hvortil kom at tiderne var dårlige, så de hverken havde afsætning inden- eller udenlands«.[13] Således fik en tysker Georg Keil, der boede Stengade 32, i 1752 tilladelse til at drive sin profession som tuchmacher (tøjmager) i byen.[14]

For erhvervslivet i Helsingør, der var så nært knyttet til op- og nedgangstider for handelen, åbnede der sig med Danmarks økonomiske opgang i årene efter 1750 rige muligheder både handels- og industrimæssigt. Som nævnt ovenfor fik Georg Keil i 1752 tilladelse til at drive et tøjmageri, og tre år senere fik Ephraim Magnus Ruben tilladelse til at anlægge og drive en hårdugs- og vatfabrik i byen. Hårdug kendes nu kun som indlæg f. eks. i habitter, men var oprindelig et åbent, tyndt stof, der enten var vævet af hør, bomuld eller uld. Hvis der indgik hestehår i fremstillingen, krævedes en særlig bevilling.[15]

Et karakteristisk træk ved anlæggelsen af de mange og tidlige industrier, ikke alene i Helsingør, men også i resten af landet, er at grundlæggerne ofte var indvandrede folk. De vilkår, disse folk stillede for at indlade sig på det eksperiment, som grundlæggelsen af nye industriforetagender måtte være i et land som Danmark, viser, at det i det store hele drejede sig om folk uden større midler. Dette giver en del af forklaringen på de mange fejlslagne forsøg. Selv blandt de bedste iblandt dem manglede i reglen det incitament, som den indskudte egenkapital kunne give. Da de manglede midler, måtte de først og fremmest stille krav om dækning af rejseudgifter for sig selv og deres arbejdere og for udgifter til redskaber og materialer, der som regel måtte medbringes. De måtte ydermere have støtte i form af pengegaver, forskud eller kreditter for at kunne komme igang. I alle disse henseender var regeringen meget lydhør, idet den dog søgte at moderere de mest vidtgående krav. Trods denne vidtgående hjælp fortsatte en stor del af dem som

de små-håndværkere, de havde været i hjemlandet. De ønskede ingen forandring i deres vante levevis, og for dem betød alle ekspansive tendenser sikkert en alvorlig trussel.[16]

Udover de allerede nævnte foretagender fik Ruben Ahrent Goldschmidt i 1754 tilladelse til at oprette en bleifederfabrik (blyantsfabrik) og i 1757 anlagde Cai Burchard Zwerg en fabrik til fremstilling af berlinerblåt. Samme år fik apoteker Philip Klein endnu en konkurrent, idet Marcus Jacob startede en ny lakfabrik.[17]

Fra og med Chr. 4.'s skrivelse af 30. april 1621 til bl. a. rådet i Helsingør, hvor han gør opmærksom på, at der eksisterer en sæbesyder Hans Røper i København, forøvrigt landets første, som tilbyder at forsyne købstaden med sæbe af fin kvalitet, nød denne industrigren, ligesom de fleste andre, godt af statsmagtens merkantilistiske politik. Til støtte for sæbesyderne blev det ved forordning af 7. august 1687 påbudt, at en fjerdedel af købstadsjorderne skulle udlægges med hør, hamp og roer, et påbud, der gentages ved forordning af 14. august 1741, dog med den tilføjelse, at ejere af et sæbesyderi skulle have en oliemølle igang. Helsingørs første sæbesyder er formodentlig englænderen David Fenwick, som i 1764 fik bevilling til at oprette et sæbesyderi i byen. Størsteparten af den fremstillede sæbe blev brugt ved blegning og farvning af bomuld.[18]

De første større industriforetagender, som fik en vis betydning for Helsingørs erhvervsliv, var sukkerraffinaderierne. Fra omkr. 1626, hvor de første anlæg til renfremstilling af sukker blev opført, har denne industrigren, som fra begyndelsen af 1700-tallet har hørt til de betydeligste, været begunstiget på alle tænkelige måder. Begunstigelserne bestod hovedsageligt i forbud mod indførsel af sukker, hvilket blev bekendtgjort ved plakat af 31. marts 1750, og efter den tids grundsætning ved så høje udførselspræmier, at fabrikationsomkostningerne tildels kunne dækkes. Som en yderligere stimulerende faktor for sukkerfremstillingen var de forøgede eksportmuligheder, der skabtes ved de store sømagters engagering i den store kolonikrig.[19]

I Helsingør blev det første sukkerraffinaderi, eller som det kaldtes »Første Sukkerhus«, opført af købmand Johan Adam Späth. Späth blev født i 1702 i Zerbst i Tyskland, hvorfra han som 28-årig indvandrede til Helsingør, hvor man stod overfor en storhedstid hvad sundhandelen angik. Han startede som gæstgiver og vinhandler, men slog sig snart på handelen med skibene på reden, og var i 1744 med til at stifte byens kræmmerlaug, idag Helsingør Handelsstandsforening, og var fra 1754–62 dets oldermand.[20]

Den initiativrige og efterhånden velstående købmand Späth fik 1761 privilegium på at anlægge og drive et sukkerraffinaderi. At det virkelig var et privilegium at renfremstille sukker, fremgår af det antal bevillinger, der ialt blev givet, 15 i København og 6 i provinsen, heraf to til Helsingør. Grunden til, at Helsingør således blev favoriseret med hele to ud af 6

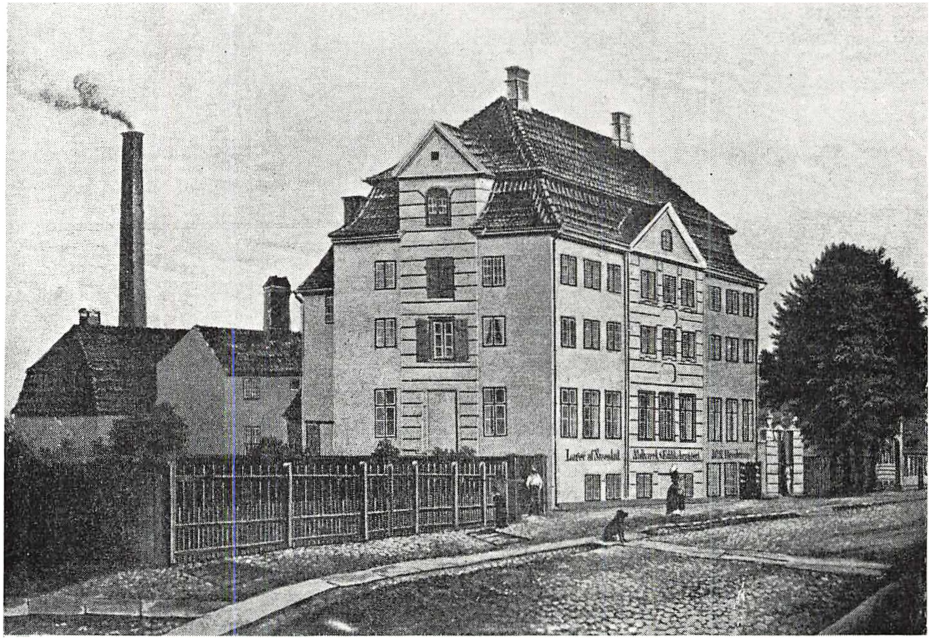

»Første Sukkerhus«, opført af J. A. Spath i 1760'erne, mens det fungerede som saltværk. I den nederste etage til højre ses den lille købmandshandel som hørte med til værket. – Helsingør byhistoriske Arkiv.

bevillinger, må ses i byens stilling som en af landets største og vigtigste byer, men tillige på grund af den store søhandel og dermed store efterspørgsel på sukker, der var forbundet hermed.

Späth fik overladt byens gamle reberbane, der lå lige ned til stranden tæt uden for Svingelen, nærmere bestemt Gl. Strandvej 10, mod at afgive et tilsvarende stykke ved kirkegården. På den nyerhvervede grund byggede Späth 1769 sit raffinaderi, der kan synes imponerende som fabrik. Forklaringen på dette store byggeri er, at oplagringen af de færdige varer og råstoffer krævede en betydelig lagerplads, samt at Späth skulle have sin privatbolig i huset. Da det patriarkalske forhold også var fremherskende indenfor industrien, er det ikke utænkeligt, at der har været indrettet rum til arbejdsstyrken i huset.[21]

Byens »Andet Sukkerhus» opførtes af Christian Clausen Plum i den senere bekendte »Villa Augusta« lidt længere ude ad Strandvejen. Plums raffinaderi blev senere overtaget af Niels Bregaard. De to raffinaderier beskæftigede i begyndelsen, som det var foreskrevet i privilegierne, hver en mester og tre svende, men ifølge en opgørelse, foretaget i 1798, beskæftigede både Späth og Bregaard otte arbejdere fast. I forbindelse hermed kan det nævnes, at mens Plum (Bregaard) i perioden fra 1770–1798 kunne notere

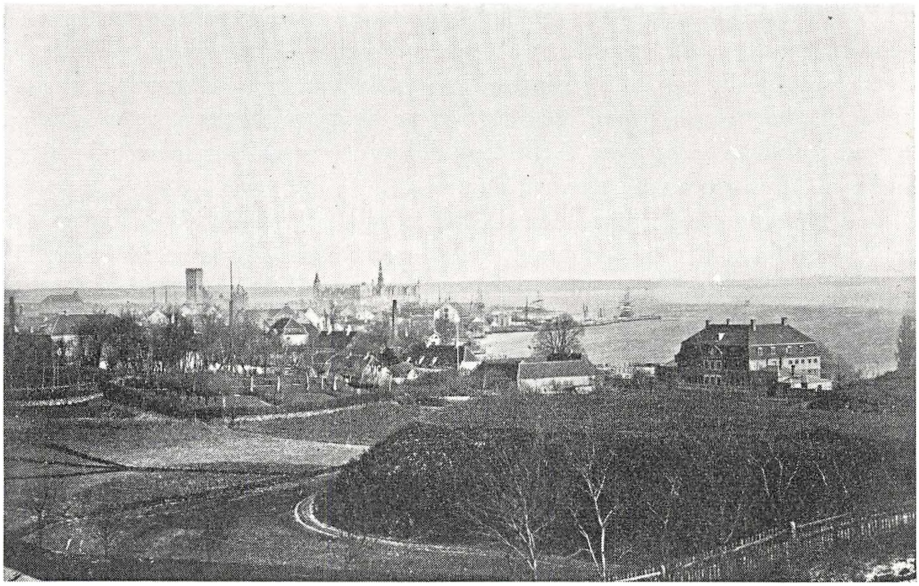

Ca. midt i billedet ses skorstenen til Helsingør Saltværk og til højre ses den store »Villa Augusta«, hvor Plum havde sit sukkerraffinaderi. – Helsingør byhistoriske Arkiv.

en stigning i produktionsværdien fra 20.000 rdl. til 41.426 rdl., kunne Späth i samme tidsrum kun fremvise en stigning på 20.000 rdl. til 23.085 rdl., og at de to raffinaderier tilsammen nåede op på at producere 800.000 pd. sukker årligt.[22]

Et morsomt kapitel i sukkerraffinaderiernes historie er den tekniske udvikling. Til raffineringen af råsukkeret benyttede man kogepander, klarekedler eller sipander samt kølepander. En kogepande kunne omkr. 1790 forarbejde 202.500 pd. råsukker årligt. Når det fine brune St. Croix-sukker var hentet i København, der havde monopol på import af dette, og bragt til raffinaderiet, blev det først kogt til et halvfabrikat, lump-sukker. Under kogningen, der foregik i klarekedlen, blev der tilsat blod, kalkvand eller æg for at udskille urenheder og tillige affarve sukkeret. Efter at have afskummet kogte man igen det affiltrerede »klare« i kogepanden, tilsatte noget gammelt smør (1 td. for hver 800 pd.) for at holde skummet nede. Efter gentagne kogninger, hvorunder en del af massen udskiltes, nåede man til et produkt, som blev afkølet i kølekedlen og derefter hældt i forme, hvor bunden var dækket af en tynd opløsning af vand og ler (såkaldt fransk jord) for på den måde at skille noget af siruppen fra. Det var især udskillelsen af siruppen, der ved denne metode voldte problemer. Disse blev dog løst ved, at man gik over til at bruge det såkaldte dækningsstativ. Det bestod af en træramme, som indvendig var forsynet med en fals, i hvilken der var anbragt kvadratiske klodser, som kunne skydes frem og tilbage. I

midten af hver klods, der var hul, anbragtes en sukkerform med hul i bunden. Under selve rammen var der anbragt en skråtliggende rende af metal, som skulle opsamle siruppen fra sukkerformene under raffineringen. En af fordelene ved denne metode var, at siruppen straks blev udskilt og derved forhindret i at gære. Affaldsprodukterne fra raffineringen udnyttede Späth til likør- og akvavitfremstilling.[23]

Under Napoleonskrigene blev sukkerraffinaderierne delvist afskåret fra at få rørsukker, idet englænderne havde besat De dansk-vestindiske Øer. Da raffinaderierne atter kunne forsynes med St. Croix-sukker, havde en farlig konkurrent, nemlig roesukkeret, imidlertid vundet indpas. Efter en kort, men hektisk kamp måtte de sukkerraffinaderier, der forarbejdede rørsukker, give op et efter et. I Helsingør ophørte Bregaards raffinaderi helt, mens Späths blev omdannet til et saltsyderi og fortsatte som sådan helt op til omkr. år 1900.[24]

»Første Sukkerhus«, der nu kom til at hedde Helsingør Saltværk, blev startet i beskeden målestok, men i 1884, hvor værkets ejer var Chr. von Hadeln, nåede man op på at kunne forarbejde 500 tons råt urenset salt årligt. Ifølge J. T. Bayers industritælling i 1884 beskæftigede saltværket 6 arbejdere, og dets produktionsværdi var 30.000 kr. (6 kr. pr. td.). Bayer oplyser endvidere, at værkets årlige udgifter til løn var 4380 kr., hvilket vil sige, at den gennemsnitlige løn på saltværket var 730 kr. årligt. Til sammenligning kan det nævnes, at den gennemsnitlige løn på Wiibroes bryggeri lå mellem 1000–1100 kr. årligt. Hovedparten af saltværkets produktion afsattes lokalt, hvor det blev brugt til saltning af kød og flæsk, som igen gik ud af byen i store mængder som proviant. I Bredstrups tid rummede bygningerne tillige et eddikebryggeri, der fremstillede »2 års aflagret sylteeddike« i to kvaliteter til henholdsvis 20 og 16 øre pr. pot.

Hvornår eddikebrygning er startet i Danmark, vides ikke nøjagtigt, men fra og med brandforordning af 23. juni 1683 skulle ethvert ildsted godkendes af stadsbygmesteren før eddikebrygning kunne finde sted. Den 25. november 1768 havde Emanuel Balling og hof-medicus Peter Homuth fået privilegium på at anlægge og drive et eddikebryggeri i Helsingør. Fabrikationen af eddiken, der foregik ved gæring af øl, druevin eller brændevin, var hverken tilfredsstillende kvalitetsmæssig eller økonomisk, og 1. september 1769 fik Balling kgl. tilladelse til at sælge alle sine privilegier. Homuth, der ved samme lejlighed fik forret til at overtage disse, fortsatte et stykke tid, men måtte til sidst give op efter nogle uheldige finansielle transaktioner i forbindelse med eddikebryggeriets videre drift. Balling, der samtidig med oprettelsen af eddikebryggeriet havde anlagt byens første bogtrykkeri, fortsatte med dette.[25]

Det er sikkert kun et tilfælde, når der ingen rebslager nævnes i magistratens »underdanigste demonstration« om byens tilstand i 1751. Året efter

tager rebslager Hans Hansen Lønning borgerskab, og i 1755 tager en anden rebslager Morten Rodegast borgerskab. Men først med Jean Jacob Claessen fik Helsingør et betydeligt redslageri.[26]

J. J. Claessen er født i 1752, og ligesom faderen, kommerceråd Andreas Claessen, der 1756 nævnes som den første i Helsingør, som havde egne skibe i udenrigsfart, giftede han sig ind i det van Deur'ske handelshus. Hans forbindelse med handelshuset svækkede ikke hans interesse for byens øvrige erhvervsliv eller lagde på nogen måde en dæmper på hans planer, men hjalp ham snarere i hans bestræbelser på at realisere disse. Den 2. juli 1784 fik Claessen privilegium på at anlægge og drive et skibsværft, udstyret med en reberbane samt en ankersmedie. Retten til at benytte arbejdere, som stod udenfor almindelige laugsvedtægter, hørte ligeledes med til privilegiet.

Nok havde Claessen privilegium til at bruge uorganiseret arbejdskraft, men det betød ikke, at han var frit stillet med hensyn til driften. Han var bl. a. forpligtet til at have en laugsmæssig mester ved rebslagningen af hensyn til bestemmelserne i de almindelige rebslagerlaugsartikler om den sikkerhed, dansk tovværk skulle yde. Privilegiet blev heller ikke umiddelbart anerkendt af de forskellige laug, og især ikke rebslagerlauget, der adskillige gange protesterede mod dette og konsekvent nægtede at godtage et svendebrev udstedt af Claessen.

Reberbanen, som Claessen anlagde på området mellem Bøddelgade (fra 1847 Lundegade) og Marienlyst Alle, var en 300 m lang grundmuret reberbane, og meget kan tyde på, at der både har været en indre og ydre bane. Der er endvidere ved synsforretningen 3. juli 1822, optaget i anledning af statens overtagelse af reberbanen, nævnt en nordre og søndre bane i huset. En del af de bygninger, der var beliggende på området, da Claessen overtog det, blev ombygget til værksteder. For at føje endnu et aktiv til virksomheden anlagde Claessen et hollandsk sejlgarnsspinderi. Da der ikke fandtes en dansk mester med de fornødne kvalifikationer til at drive et sådant sejlgarnsspinderi, engageredes med betydelige omkostninger en mester med familie fra Holland. Det må være den hollandske rebslagermester J. Bennes, som den 3. april 1793 blev begravet fra Sct. Marie kirke.[27]

Selve rebslagningen foregik på langs ad reberbanen, der sædvanligvis var 1 1/2 gang større end kabellængden. Garnspindingen foregik ved, at rebslageren fæstede noget hamp eller jute, som han havde i en pose om livet, til en af krogene, der sad i en bue over et stort svinghjul, som blev drejet rundt, mens rebslageren gik baglæns og trak hampen ud. Garnet blev dernæst snoet sammen til sejlgarn og hyssing, der atter blev snoet til dugter, som igen blev til trosser. Ved dugtslagningen førtes garnet fra faststående ruller gennem et rør sammen til en omdrejende krog på en vogn, der blev trukket bagud. Slagningen af trosser skete ved, at dugterne ved banens ende blev fastgjort til hver sin roterende krog og ved den anden ende til en fælles,

drejende krog på en bevægelig vogn. Hvor dugterne samledes blev de styret af nogle lederriller på en »top«, som ligeledes sad på en vogn.

Da reberbanen især fremstillede tovværk til skibsbrug og til udendørs brug, ligger det i sagens natur, at det udsættes for fugtighed og derfor krævede en behandling med tjære, for tykke trossers vedkommende endda kogning i tjære. Hertil tjente reberbanens 36 alen lange grundmurede tjærehus, der ligesom selve reberbanen havde helt tag. Fra reberbanen blev det spundne garn via en rende med 5 træruller ført til behandling i tjærehuset. Det store træk, der var nødvendigt for at trække tovværket fra reberbanen og ind i tjærehusets to tjærekedler, blev ikke udført af en hestegang, men ved et gangspil trukket af arbejdsfolk. For at holde tovværket i den rette stilling og højde ved indføringen i kedlerne var der anbragt en balancestang. Til tørring af tovværket efter tjærebehandlingen havde man et rum kaldet »drøjestuen«. Mellem reberbanen og Hammermøllevejen, den nuværende Marienlyst Alle, lå et vænge på ca. tre tønder land, der endnu er delvist bevaret som Reberbaneparken. I den nordlige del af vænget, langs med den nuværende Claessensvej, lå reberbanens pakhus, en to-etages bygning med loft og diverse luger. På 1. sal var der indrettet en hør- og en hampe-heglebænk.

Claessen drev virksomheden op til at blive den tids største reberbane, men efter en nedgangsperiode, hvor planerne om anlæggelse af skibsværftet blev skrinlagt, og efter Claessens død blev staten tvunget til at overtage virksomheden, da det var umuligt at udrede de 14.650 rdl., der skyldtes til staten. Reberbanen blev nedlagt 1836–37 efter at have stået ubenyttet i en længere årrække.[28]

J. D. Belfour har uden tvivl haft en betydelig indflydelse på driften af den claessenske reberbane, idet han i årene omkring anlæggelsen havde gjort en betydelig opfindelse, der fuldstændigt revolutionerede spindemetoden. Belfour, der var en meget aktiv og alsidig person, havde foruden sin forbindelse med rebslagningen en omfattende erhvervsudfoldelse i byen. I 1792 gik Belfour således igang med et geneverbrænderi. For at få en ordentlig mester foretog han i 1792 og 1793 tre rejser til Holland, hvorfra han da også fik en mester, og allerede fra oktober 1794 var brænderiet igang. Samme år havde han giftet sig med Mariane Dodt, der var enke efter den hollandske konsul i Helsingør, Stephan Arndt van Deurs, som både var rig og havde gode forbindelser. Til trods for at Belfour således var blevet formuende, fik han kort efter igangsættelsen et betydeligt lån af staten.

Hvorledes virksomheden voksede kan ses deraf, at han i december 1794 eksporterede (d. v. s. solgte til skibene på reden) 2760 potter, men i november 1795 21.536 potter. Brændevinsbrænderne i byen og Hillerød klagede da også i 1799 over, at han tog næringen fra dem. Næsten samtidig med, at Belfour blev geneverbrænder, oprettede han et garveri, men da han ikke

magtede begge virksomheder, solgte han sit »engelske« garveri til garver og sadelmager Nicolai Elgstrøm.[29]

Den første pudder- og stivelsesfabrik i Helsingør blev formentlig anlagt i 1785 af Otto Hartvig. Pudderproduktionen formede sig som en videreforarbejdning af stivelse, idet denne blev tørret og derefter malet til fint pulver. I de følgende år blev der givet en række nye bevillinger, her iblandt til bager Henrik Mentz, som i 1792 fik en særlig tilladelse til at fabrikere pudder og stivelse, hvis produktionen blev strengt adskilt fra bageriet, d. v. s. ikke foregik under samme tag. Grunden til denne bestemmelse var, at der på dette tidspunkt ikke blev betalt konsumtion (toldafgift til byen) af mel til stivelsesproduktion.

Favoriseret af den gunstige udvikling, som det stigende forbrug af snustobak og navnlig røgtobak skabte, anlagde Nikolaj Jensen Find i 1793 et tobaksspinderi i Helsingør. Til en vis grad befordredes den nødvendige stigning i produktionen ved indførelsen af tekniske forbedringer. I indberetningerne fra omkring århundredskiftet fremhæves jævnligt anvendelsen af hollandske og engelske skæreværker og andre apparater. Mere betød sikkert den udstrakte benyttelse af børn i fabrikationen sammenholdt med, at man efterhånden mere og mere gik over til at benytte de udenlandske råtobakker ved fremstillingen. I 1794 blev landets avl af tobak anslået til at være cirka 200.000 pund, mens den importerede mængde var på 3–4 millioner pund. N. Jensen Find producerede, ligesom hovedparten af landets øvrige tobaksmanufakturer, først og fremmest for det lokale marked.[30]

Det private initiativ og det industrielle gennembrud.

I mangt og meget levede fortiden i dansk industripolitik videre efter toldloven af 1797, der var et udtryk for, at regeringen definitivt havde opgivet protektionismen. Indkaldelserne og begunstigelserne af fremmede fabriksfolk fortsatte, nu var det blot engelske, men ofte med samme uheldige resultat. De ydede understøttelser i form af præmier og lån blev ikke reducerede, men steg til anselige summer. Således anvendtes 665.742 rdl. af industri- og kommercefondets midler i perioden 1797–1806. Men med krigens ophør 1814, Norges afståelse og den højst uheldige udvikling indenfor pengevæsenet ændredes situationen for den danske industri i den nærmest følgende tid fuldstændigt. Der kunne ikke mere være tale om en udvidelse af bestræbelserne fra regeringens side for at fremme industrialiseringen. Der kunne højst blive tale om at afbøde de værste følger, som de ændrede forhold måtte skabe for de bestående anlæg.[31]

Det er ukendt, hvornår man er begyndt at brænde brændevin her i landet, men det er vel ikke så urimeligt at antage, at det er sket omtrent samtidig med nabolandene. Således beretter Murberg i det Kgl. svenske Videnskabers Akademis afhandling vol. 4., at allerede i 1494 blev to borgere og en enke

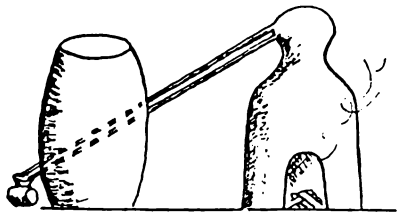

Fig. I. Brændevinsapparat efter brændevinsbrænderskilt fra 1700-tallet.

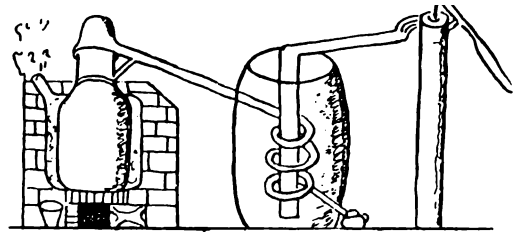

Fig. II. Brænderiapparat med spiralrør, efter J. With: Anvisning til at få meget og godt brændevin . . ., 1802.

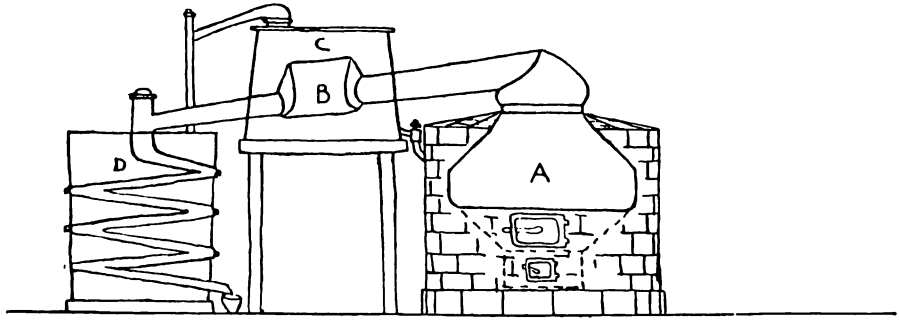

Fig. III. Brænderiapparat med mæskevarmer, efter Friedrich Groening: Beskrivelse over flere, dels nye opfundne, dels forbedrede brænderi- og destillér-apparater, 1820, tavle 3.

A Destillationskedel.
B Svalekar.
C Mæskevarmer.
D Svaletønde.

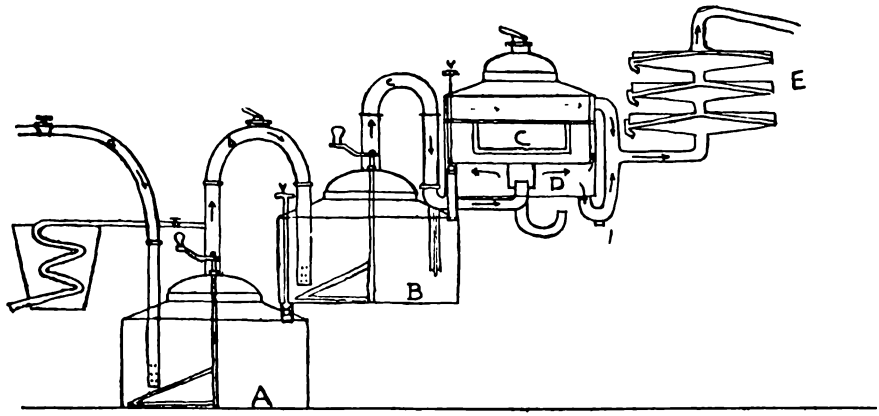

Fig. IV. Skitse af et pistorisk apparat, efter O. J. Rawert: Leitfaden für die Zollbeamte, 1853.

A Destillationskedel.
B Mæskevarmer.
C Forvarmer.
D Lutterkasse.
E Rektifikator
a Dampror til A
b Dampror til B
c Dampror til C
v Ventil for mæsk fra C til B, B til A.
1 Afløb for »lutter« (fortættet damp) fra D og E.

Fra Erhvervshistorisk Årbog 1966 bd. 17, Jordbrug og brændevinsbrænding af Lars Rumar, p. 15.

kaldt op på Stockholms rådstue, hvor det af øvrigheden blev bestemt, at de ikke måtte brænde brændevin.[32]

For Danmarks vedkommende kan brændevinsbrændingen ikke have fundet sted i større udstrækning før 1549, da den ikke nævnes i politianordningen af 1549, hvorimod Chr. 4. i 1621 påbyder accise på det korn, der blev brugt til fremstilling af øl og brændevin, for derved at dække de faldende toldindtægter på disse varer. Brændevinsbrændingen blev i begyndelsen regnet for en bondesyssel, men allerede ved forordning af 4. juni 1689 kom der et forbud mod unyttig krohold, og ved forordning af 30. april 1734 udstrækkes forbudet til møllere. Men først ved forordning af 2. september 1773 ophæves tilladelsen helt for brænding på landet, da denne drik havde taget overhånd til sædernes fordærvelse.

Den udvikling, som allerede var sat igang i begyndelsen af det 17. årh., da brændevinsbrændingen havde bredt sig til købstæderne og i 1734 havde resulteret i stiftelsen af brændevinsbrænderlauget, blev yderligere stimuleret ved dette forbud. Omkring år 1800 var der ca. 2500 brænderier i drift i Danmark. Forklaringen på, at så mange af brænderne ofte var velstående folk til trods for deres store antal, ligger i den kombinerede virksomhed de fleste af brænderne drev. De havde ofte ved siden af handelen med brændevin også udsalg af mælk. Køerne var hyppigt opstaldede i baggårde, endog i visse tilfælde på 1. sal. Deres sundhedstilstand var ofte yderst ringe, og den blev ikke bedre af den alkoholholdige mæsk de fodredes med, og som bevirkede, at de tit havde svært ved at stå på benene.[33]

Fra omkring 1801 var kvaliteten af brændevinen begyndt at blive bedre, og fra den 26. juni 1812 måtte ingen slå sig ned som brænder uden at være blevet erkendt duelig til dette erhverv af det kgl. brænderi. Ved resolution af 19. august 1835 blev der atter givet tilladelse til anlæggelse af landbrænderier. Der havde allerede tidligere været klaget over, at der i Frederiksborg amt fandtes for mange brænderier, som svarede en forholdsvis lille afgift i forhold til købstæderne. Men med denne resolution, som direkte tog sigte på en forøgelse af antallet, brød utilfredsheden for alvor frem. Efter en lang række klager fra forskellige sider blev der ved kgl. resolution af 7. juli 1838 nedsat en kommission til at klarlægge forholdene.

For Helsingør betød oprettelsen af de store anlæg, bl. a. på Rungstedlund og Hellebækgård, at kun 24 af de 36 registrerede brænderier og bryggerier, der var i drift i byen 1833, fik deres kar justerede i efteråret 1836.[34] Blandt de 24, som fik justeret kar, var Børge R. Lund, der oprindelig var færgemand. Varetagelsen af færgemandsjobbet havde han overladt til sin søn og en færgekarl, mens han selv drev brænderiet. Virksomheden lå i Stjernegade, hvor B. R. Lund, der senere blev eligeret (deputeret) borger, ejede en stor gård.[35]

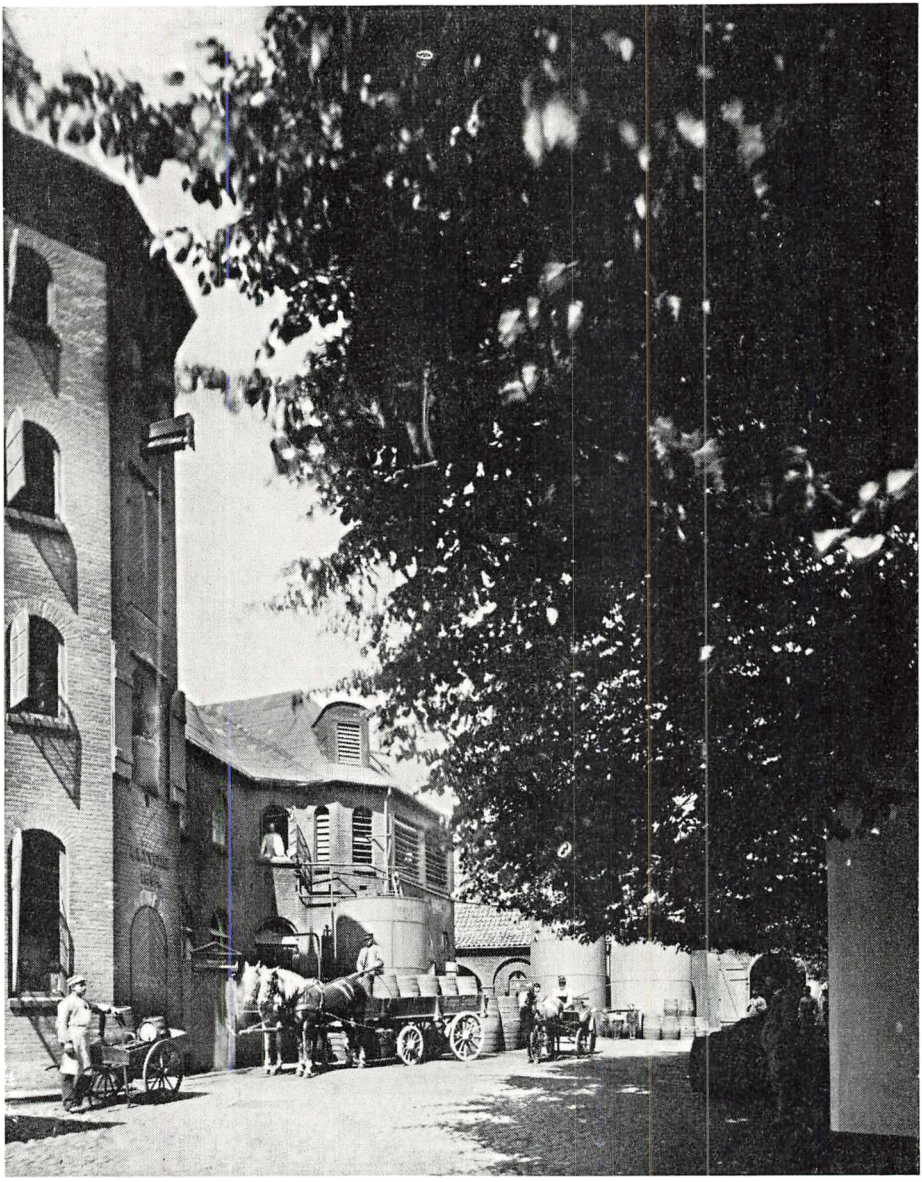

Eksteriør fra Tvedes spritfabrik, Stjernegade 25. – Helsingør byhistorisk Arkiv.

En anden af de 24 var brænder Lars Christophersen Møller, der ejede gården på hjørnet af »Skidenstræde« og »Bag Grøften« (Stjernegades og Fiolgades nordlige dele). Tilsyneladende er det gået tilbage for L. C. Møller, for i 1842 søger han om et lån i Sparekassen for Helsingør og Omegn, da han, som han selv siger, »trængte til penge i sit foretagende«. Han henviste til sin duelighed, de 27 år han havde været næringsdrivende i byen, samt den drift, der var i hans virksomhed. Men allerede et par år efter, at han havde fået bevilget lånet, blev han umyndiggjort, og brænderiet blev nedlagt.[36]

Redaktør Galschiøts fader, købmand C. A. Galschiøt, var grundlægger af det lille brænderi i Sudergade, som i 1842 blev solgt til brændevinsbrænder Jørgen Martin Tvede, der drev det til sin død i 1849, hvorefter enken fortsatte virksomheden, assisteret af sønnen Jens Levin, der afbrød sine studier ved Polyteknisk Læreanstalt. Da moderen døde i 1854 overtog og videreførte han brænderiet. Begunstiget af de forøgede afsætningsmuligheder, som det stærkt stigende antal skibe på Helsingørs red skabte, drev han det oprindelig beskedne brænderi frem til en betydelig virksomhed. Ifølge opgørelser for året 1854 solgtes der 88.000 liter 7-gradet brændevin og 117.000 liter 8-gradet fra Tvedes brænderi. Brænderiet brændte imidlertid i 1864, hvorefter Tvede flyttede det til Stjernegade 25, hvor produktionen samtidig blev lagt om fra brændevinsbrænding til spritfremstilling. Spritproduktionen nåede op på ca. en million liter, hvilket var ca. det dobbelte af hvad der officielt blev lavet af spiritus i Helsingør 1853. I tilknytning til dampbrænderiet i Stjernegade indrettede Tvede nogle store stalde til studefedning. Hvad Tvedes eget studehold ikke kunne fortære af bærmen, en destillationsrest fra spritfabrikationen, blev solgt til omegnens bønder. Disse kunne i virksomhedens butik købe nogle såkaldte bærmepenge, som var eneste gyldige betalingsmiddel for bærmen i brænderigården.

Tvede, der til stadighed fulgte med i de tekniske fremskridt, udvidede i 1877 virksomheden med et hvidtølsbryggeri og 1887 med en pressegærfabrik samt en likørproduktion. Tvede var blandt de relativt få, der i de døde årtier efter Sundtoldens ophævelse søgte at skabe liv og virksomhed i og omkring byen. Han var således med til at oprette Hellebæk Klædefabrik i 1873, og det er ligeledes hans fortjeneste, at Helsingør kom til at stå som den første provinsby, der fik praktisk brug af telefonen. Tvede var ligeledes med til at danne Helsingørs Jernskibs- og Maskinbyggeri. Efterhånden som Tvedes mange offentlige hverv (landstingsmand) beslaglagde en stadig større del af hans tid, omdannede han virksomheden til et aktieselskab med sønnen Charles Tvede som direktør.[37]

Da landbrænderierne ved kgl. resolution af 14. juli 1841 igen var blevet nedlagt, genoptog mange af de små brænderier i Helsingør atter driften. Der var således i 1850 foruden de tidligere nævnte, Erlandsens i Strandgade, Wilhelmsens på Stengade, Randropps i Kongensgade, Mads Hansens i Bjerge-

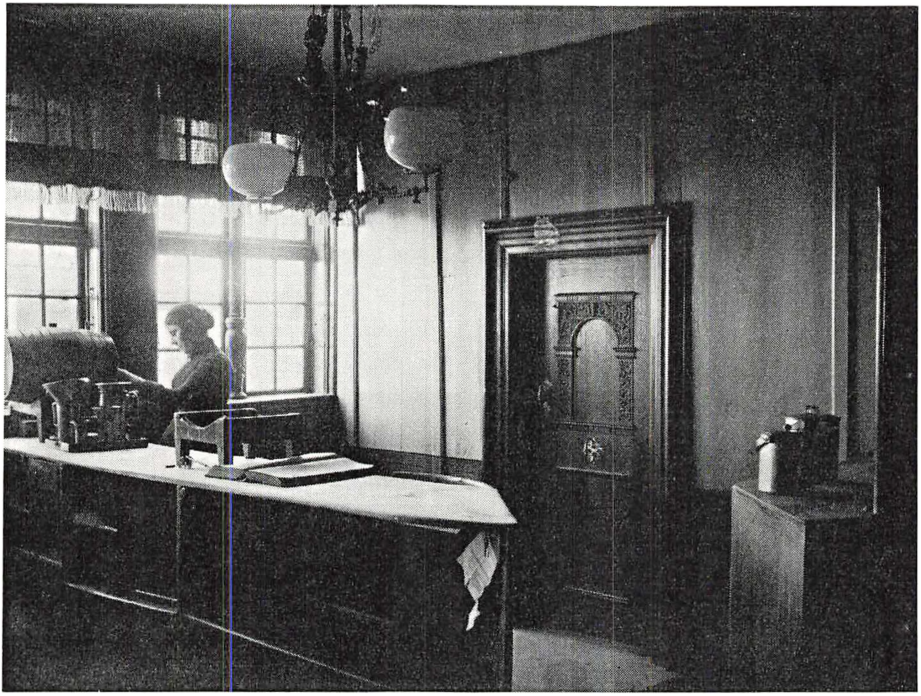

Interiør fra Rasmus Kierboes brænderi. Udsalg af brændevin og mælk (spandene til højre).

gade og Rasmus Kierboes i Sct. Annagade skråt over for Hestemøllestræde. Det sidst nævnte var vel nok på det tidspunkt byens største og bedst drevne. Kragholms brænderi, der optog ca. 1/3 af det nuværende Axeltorv, kom til at lide samme skæbne som Tvedes første mellem torvet og Stjernegade, idet det brændte natten mellem den 16. og 17. marts 1865. Niels Petersen, der havde giftet sig med Kragholm's enke, tilbød nogen tid efter byrådet den ryddede grund; man var indstillet på at give byen et værdigt Axeltorv, men den dårlige finansielle situation gjorde at man tøvede. Først da Sparekassen for Helsingør og Omegn tilbød et lån på 3500 rdl. til dette formål, blev planerne iværksat.[38]

Hjemmebrygning har igennem tiderne været en yndet beskæftigelse, og den synes idag at have fået en renæssance. Men ligeså forskellig som kvaliteten sandsynligvis har været, ligeså forskellig har formålet med bryggningen været. I dag er det glæden ved at få noget hjemmelavet og samtidig billig spiritus. Dengang var det dels for at skabe en kærkommen og ofte nødvendig ekstraindtægt, som salget til de passerende skibe kunne give, dels til det daglige forbrug. Således havde hospitalsforstander C. M. Olrik i 1765 forsøgt at bringe sine finanser på fode ved at anlægge et hvidtølsbryggeri i byen.

At ølbrygning hører til blandt de ældste erhverv i Helsingør, er udenfor al tvivl, for allerede i 1547 havde bystyret for at hjælpe byens bryggere, sikkert de fire, der nævnes i Helsingør Stadsbog 1549–1556, bestemt, at håndværkere kun måtte brygge i den udstrækning, de havde nødig til deres husholdning. De mange udlændinge i byen satte deres præg på brygningen. Talrige sorter fremmed øl var til fals, det lokale bryg kunne have svært ved at klare sig i konkurrencen, og man klagede da sin nød som i 1572, da borgmester og råd måtte høre om »den idelig brug og bedærv, som fremmede her bruger med tysk øls føring«. Det blev vedtaget at nedsætte prisen på 1 pot tysk øl fra 4 alb. til 1 skilling, vel sagtens i håb om, at den lave udsalgspris ville gøre det urentabelt at afsætte øllet. Først så sent som i 1624–25 blev Helsingørs bryggerlaug oprettet.[39]

I de nærmeste år efter 1660 var konsumtionen genstand for adskillige ændringer, den blev endog ophævet, idet dog maltaccisen i købstæderne fortsatte efter den gamle takst fra 1651. Under Chr. 5. dukkede konsumtionen atter op, og for øllets vedkommende skete der noget af en forenkling, idet man lagde hele beskatningen på maltet. De tidligere tappe- og salgsafgifter forsvandt, således at enevælden gik over til at nøjes med de almindelige borgerskabs- og næringsgebyrer i byernes kasser og i stedet koncentrede sig om råstofafgifterne. Konsumtionen ramte også det udenlandske øl, endda særdeles hårdt, idet det blev beskattet ikke mindre end tre gange: først med den egentlige told, dernæst med den lille accise, som købstæderne nød i henhold til deres privilegier, og endelig med konsumtionen. Den prohibitive virkning af disse toldsatser var en kraftig nedgang i importen af tysk øl. I øvrigt indeholdt konsumtionsforordningen af 1688 et forbud mod øltransport fra en købstad til en anden, hvilket også gjaldt dansk øl.[40]

I den tidligste tid var brygningen primitiv med enkle og få remedier. Først i begyndelsen af det 19. årh. fik produktionen et mere industrielt tilsnit, bl. a. med de engelske bryggerier som forbillede. Disse var allerede i slutningen af det 18. årh. begyndte at indsætte maskinkraft i stedet for hestekraft og manuel betjening. Den lange række af arbejdsprocesser ved ølbrygningen startede i maltgøreriet. Det første led i maltgøreriet var støbsætningen, d. v. s. kornets udblødning i vand i ca. 3–4 dage. Når udblødningen var tilendebragt, blev den udstøbte byg i spande eller støbebaljer, evt. ved et hejseværk, bragt fra karrene op til maltgulvet. Når det begyndte at spire, blev det udlagt på gulvet i omtrent 1/2 alens højde. For at hindre byggen i at gro sammen i klumper og at den blev for hed, blev den vendt nogle gange om dagen. Når bladspiren havde nået en længde mellem 2/3–3/4 af kornets længde, blev kornet atter samlet i en bunke på 1 1/2 alens højde, for at maltet skulle få en vis sødhed. Denne fremgangsmåde gik man dog bort fra, da man fik samme resultat ved mæskningen. Hermed var maltet færdigt til at blive tørret. Grønmaltet blev udbredt i et tyndt lag

på et loft, hvor det lå i trækvind fra åbne luger og var under kastning flere gange dagligt, men således at solen ikke kunne nå det. Af denne malt, der var meget lys og derfor også kaldtes hvidmalt, bryggedes det oprindelige hvidtøl. Navnet har stadig holdt sig som betegnelsen for et maltrigt, sødt, overgæret øl til trods for, at farven efterhånden er blevet udpræget mørk, dog fraregnet nogle nye sorter, som har fået betegnelsen lyst hvidtøl.

Hvidmaltet var dog ikke i ældre tid udelukkende lufttørret malt. Man fremstillede den også ved tørring i køller, som blev den almindeligste metode til tørring af malt. Der findes adskillige kølletyper, men det er fortrinsvis jordkøller, tragtkøller og kakkelovnskøller, der blev brugt. I jordkøllen blev grønmaltet tørret ved, at røgen banede sig vej op gennem maltlaget, der lå udbredt i et lag på 4–5 tommers tykkelse på gennemhullede plader. Ildstedet var anbragt i kælderen, deraf navnet. Det meste af den tids øl har derfor nærmest haft smag som vor tids skibsøl, hvis særlige smag netop er betinget af, at maltet er tørret direkte over brændende bøgeknuder. Tragtkøllen er en murstensbygget kølle snævrere forneden end foroven. I den underste del var fyret anbragt. Ovenpå fyret var der anbragt nogle jernplader, som skulle opfange røgen og fordele den mere ligeligt. Den tredje type bestod af et lukket fyrsted, fra hvilket røgen og varmen ledtes ind i en stor kakkelovn. Fra denne blev røgen og varmen via rør fordelt i rummet og derefter ledt ud gennem skorstenen. Kakkelovnskøllen står i princippet de moderne køller ret nær, mens jordkøllen hører til de mere primitive køller.[41] Førend man lod maltet male, blev det renset eller harpet, og 24 timer før malningen blev maltet som regel overstænket med vand for at forhindre en sammenklumpning under den påfølgende mæskning. Møllefarten var et lille led i den komplicerede proces at brygge øl. Alligevel var den et vigtigt led ikke blot på grund af afgifternes erlæggelse, bryggeren kunne kun få sit malt malet, når han fremviste sin acciseseddel, men også fordi maltets rette skråning påvirkede det endelige resultat.

Humlen er blevet kaldt øllets krydderi. Man var dengang som nu klar over, at for ølbrygningen var humlens vigtigste bestanddel det såkaldte lupulin eller humlemelet, et gyldentbrunt pulver, som man får fra indersiden af humleknoppens blade og frugtknuder. Det krævede øvelse hos bryggeren at opnå den fornødne færdighed i at finde den rigtige humle. Den måtte hverken være for grøn eller brun, der måtte ikke være grønne blade eller stængler i den, hvilket ville give øllet en ubehagelig bitter smag.

Arbejdet i bryghuset med den egentlige brygning kan inddeles i tre afsnit: mæskningen, afsiningen og urtkogningen. Redskaberne hertil bestod af forskellige kar samt bryggerkedel, hvori man varmede vandet og kogte urten. Det må nævnes, at man teknisk set ofte skelnede mellem kedel og pande, af hvilke den sidste var lavere og derfor havde en større og bedre ildpåvirkningsflade, hvorimod indholdet var lettere at omrøre i kedelen. Brygger-

kedlen, der som oftest var af kobber, var indmuret over et fyrsted, den såkaldte bryggerovn, til hvis skorsten køllefyret også kunne tilsluttes.

I bryghusets egetræskar blev den skrædede malt blandet med vand. Det skete ved håndkraft med et åreformet redskab, mæskeåren eller maltroret. Mæskekarret blev i de mindre bryggerier desuden benyttet til urtens afkøling og til gæringen. På grund af denne dobbelte funktion benævnes mæskekarret jævnligt gildekarret. Til at skille masken fra den øvrige væske brugtes som regel et tappekar eller rostekar, men der udover fandtes mange mere eller mindre sindrigt udtænkte metoder til sining. Herefter blev humleekstrakten, der var lavet i et andet kar, tilsat den rensede urt og gæringsprocessen kunne begynde.[42]

Den tiloversblevne blanding af mask og humle indeholdt endnu en betydelig mængde ekstraktstof, som ved tilsætning af varmt vand kunne eftergydes. Resultatet blev en tyndere urt, som efter gæring gav »efterøl« eller »kavent«. Det sidste udtryk stammer fra den katolske tid, hvor de lavere klosterbrødre måtte nøjes med dette tynde øl.

Det første led i gæringsprocessen var selve afkølingen af den kogende urt. De veludstyrede bryggerier brugte et stort og fladt kar eller bakke, kølestokken eller svalebakken, mens de mindre veludrustede brugte de forhåndenværende kar. Det var vigtigt, at nedkølingen skete så hurtigt som muligt, da urten ellers ville blive sur, hvilket er grunden til, at der sjældent var nogen større aktivitet på bryggerierne i sommersæsonen. Som næste led i arbejdet fulgte gærens tilsætning. Når gæringsprocessen var så vidt fremme, at gæren havde sat sig oven på øllet som et fast lag og uden skum, blev øllet tappet over på mindre tønder eller fade. På disse uspunsede tønder fortsatte gæringen nu under mindre påvirkning af luften i et døgn eller to, afhængig af temperaturen. Under denne fase blev den dannede gær, som med kulsyre blev ført til overfladen, »stødt op« gennem spundshullet, og drev derfra ned i hougen (et trugformet kar).

Denne gær faldt i tre sorter, hovgær, bundgær og bærme. Bryggeren tog selv hovgæren eller som den kaldtes overgæren til sit næste bryg, men han var dog forpligtet til at sælge en del af dette til bagerne. Bundgæren gik til brændevinsbrænderne, hvis man ikke leverede dem specielt øl til påsæt, d. v. s. ikke færdiggæret øl, hvad der i løbet af det 18. årh. blev meget almindeligt. Den bedste del af bærmen lod sig også gerne afsætte til brændevinsbrænderen.

Når klargæringen var så godt som færdig, blev fadene fyldt op med øl, tilspunset eller overført til mindre transportfade, der ligeledes blev tilspunset. Hermed var hovedparten af datidens øl parat til at nydes på stedet eller til at distribueres til øltappere eller direkte til forbrugerne. Det vil med andre ord sige, at øllet ikke blev lagret hos bryggeren. Det almindelige bryggeri i købstæderne bryggede i det 17. og 18. årh. og tildels i det 19.

årh. ikke større kvanta øl fra uge til uge, end det kunne afsættes; under den såkaldte omgangsbrygning produceredes der kun øl på bestilling.[43]

I 1835 satte borgmester og råd i Helsingør takst på byens øl: 1 td. godtøl 7 rdl. 3 mrk., 1 td. dagligt øl 5 rdl., 1 td. skillingsøl 3 rdl. 3 mrk, og bryggerne bekendtgjorde i den anledning, at de kun ville levere øl mod kontantbetaling, men dette blev dog hurtigt ændret. Blandt bryggerne fra det 19. årh. i Helsingør kan nævnes Christian Jeppesen på Stengade, M. Randropp i Kongensgade, Mads Hansen i Bjergegade, P. Nielsen, brødrene Galschiøt, A. N. Jensen og Heseltine i Bjergegade 8, kaldet »klokkerens hus«, og endelig Carl Wiibroe, der som den eneste ikke drev brænderi i forbindelse med bryggeriet.[44]

I anledning af den industriudstilling, som blev åbnet den 5. august 1852 på Christiansborg Slots ridebane, og som blev den hidtil største med 752 udstillere og 97.697 besøgende, udfærdigede A. N. Jensen og hans kompagnon Heseltine følgende brev (annonce) som giver en god illustration af den tids salgsteknik. Brevet lyder:[45]

Den slags Øl, der fra andre Bryggerier, og navnligen fra de kjøbenhavnske, averteres under Benævnelsen af Hvidtøl Nr. 1 til 5 rbd. pr. Td., tilvirkes nu ogsaa af Undertegnede og faaes i vort Udsalg til 32 sk. pr. Dousin hele Flasker Øl med Tillæg af blot 4 sk. for Propper, altså til 36 sk. pr. 12 hele Flasker Øl. Ved paa denne Maade at tilforhandle sig afproppet Øl, spares selvfølgeligen Øl-Consumenten, ligesom Enhver anden Kjøber overhovedet, foruden Fragten fra Kjøbenhavn ogsaa den Bekostning og den Risico, som Selvpropningen medfører, idet en Tønde Øl kuns indeholder 15 Dousin hele Flasker, der à 2 mrk. ligeledes er som anført 5 rbd.

Bruunt Øl Nr. 1, og af Qualitet som det hvide, sælge vi paa samme Betingelse, og bruunt dito Nr. 2 til 24 sk. pr. Dousin hele Flasker, ligeledes med Tillæg af 4 sk. for Propper. Extra godt Hvidtøl tjenlig til Aftapning faaes ligeledes fra vort Udsalg til 3 sk. pr. Pot, og bruunt dito til 2 sk. pr. Pot.[46]

Udover de ølsorter, som er nævnt i brevet, udstillede Jensen og Heseltine Ale og Porter (double brown stout) samt bajersk øl, »der er brygget paa en Maade, som gør den i de bajerske Bryggerier brugelige Tilsætning af Beg overflødig«.

Christian Jeppesen, som var holdt op i 1840, havde allerede dengang, altså tidligere end brygger A. N. Jensen, drevet sin virksomhed efter københavnsk mønster, idet han tappede øllet på flasker. Jeppesen, der tog 3 mrk. og 12 sk. pr. 12 hele flasker godtøl (uden flasker), var dyrere end de øvrige bryggerier, men på grund af øllets gode ry var der en betydelig afsætning. Således erklærede en ølkender i 1844, at han ikke havde fået noget godt øl, siden Jeppesen var holdt op. Foruden bryggeriet havde Jeppesen i 1833 op-

rettet et brænderi med udsalg i den senere nedrevne Hilligsøes gård i Bramstræde, men på grund af konkurrencen fra landbrænderierne opgav han hurtigt en videre drift af brænderiet.[47]

Jeppesens bryggeri, der havde til huse i ejendommen Stengade 82, blev i 1840 købt af Carl Wiibroe, som netop havde taget selvstændigt borgerskab. Wiibroe, der var uddannet købmand, gjorde adskillige forsøg på at brygge undergæret øl (bajersk øl) i sit lille bryggeri, men det lykkedes først, da han fik lov til at benytte nogle voldkældere på Kronborg. Han averterede det første gang til salg den 26. januar 1856. Det kostede 5 sk. halvflasken og syntes at falde i publikums smag. I det mindste blev hele Wiibroes beholdning det næste år drukket op tidligt på sommeren.

I 1861 købte Wiibroe Øresundsforeningens nedbrændte ejendom på hjørnet af Hestemøllestræde og Sophiegade for 22.010 rdl. Ruinen af hovedbygningen blev omdanne til bryggeri og malteri, mens bryggeriet på Stengade blev nedlagt, så kun kælderen benyttedes til lagring og tapning.[48]

Wiibroe drev under en udholdende kamp med mange vanskeligheder, ikke mindst økonomisk, sin oprindelige lille virksomhed op til en efter byens forhold stor bedrift. Således var antallet af beskæftigede på bryggeriet steget fra 10 til 19 arbejdere i perioden 1855–72. Wiibroe, der var fremskridtets mand, fik i 1872 og i de følgende år indlagt maskinkraft på bryggeriet, og i 1878 fik han bygget lagerkældre med ovenliggende isbeholdere, hvilket muliggjorde en udvidet og forbedret produktion af bajersk øl. I 1884, hvor bryggeriets produktion var på 9000 td. hvidtøl (7,30 kr. pr. td.) og 6000 td. bajersk øl (18 kr. pr. td.), blev der brugt 9000 centner byg og 8000 td. humle. Da Wiibroe døde i marts 1888, 76 år, var bryggeriet inde i en så rivende udvikling, at arvingerne i 1897 besluttede at lade det overgå til et aktieselskab og derved sikre dets videre eksistens.[49]

Forskellige andre industriforetagender opstod i første halvdel af 1800-tallet, men de fik næsten alle en stakket tilværelse, og de forsvandt uden at efterlade spor eller savn. Det gælder således Køhlerts linnedvæveri på Dahlsborg, købmand Hass' bomuldsvæveri, Hilligsøes hørhegleri, Ludvig Tegners papirmølle ved Hollandske mølle og Boesens klaverfabrik.[50]

Når Helsingørs fire garverier i 1836 tilberedte 2100 huder og 3000 skind, var det vel næppe mere end hvad byen kunne aftage. Det forhold, at de provinsielle garveriers produktion ofte var halvdårlig, bevirkede, at de kun kunne afsætte den lokalt. Dette var netop ifølge garver N. F. Schwars' skrift fra 1842 en af hovedårsagerne til den dårlige økonomiske stilling, som de fleste af garverierne befandt sig i. Den ringe produktion begrundede Schwars med, at garverierne ofte var indrettet i uegnede bygninger og tit uden det absolut nødvendige rindende vand. Uden de bedste betingelser for garvningen blev denne dårlig, og hermed forringedes muligheden for at få afsat produktionen til rimelige priser, der betingede en rentabel drift.

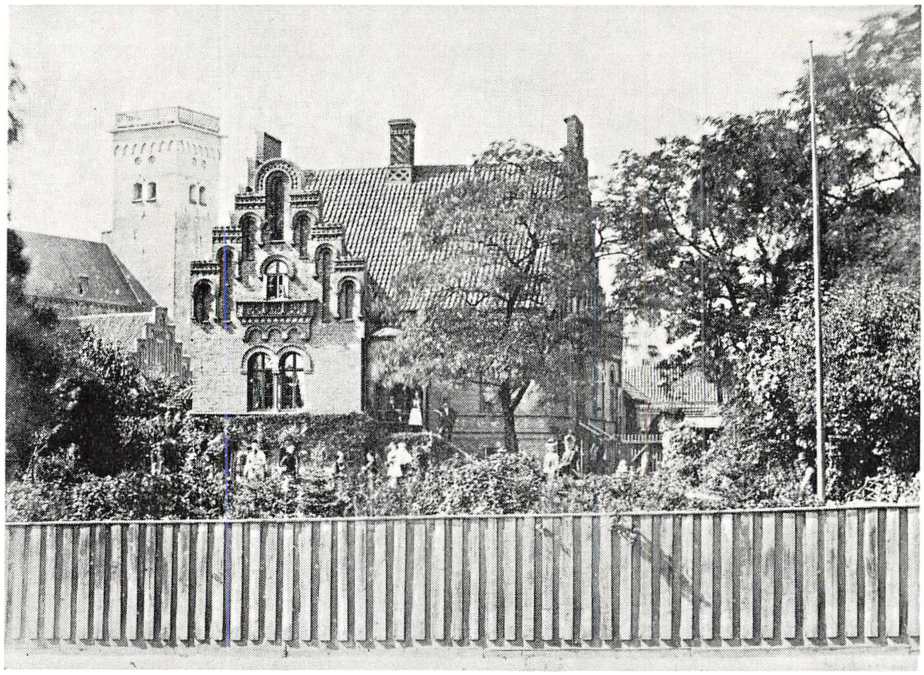

Brygger Carl Wiibroes villa set fra havnesiden, bygget af Chr. Holsøe ca. 1862. Det er Carl Wiibroe (siddende) og politimester Fleischer på trappen. Sct. Olai kirke er endnu uden spir. – Helsingør byhistoriske Arkiv.

Helsingørs største garveri omkring midten af 1800-tallet var F. W. Rohdes garveri i Bjergegade. Rohde havde i 1842 set sig nødsaget til at optage et prioritetslån i Sparekassen for Helsingør og Omegn for at kunne klare en fortsat drift af garveriet. Over for Rohdes garveri havde Støkkert sit noget mindre garveri. Mens Rohdes og Støkkerts garverier var udstyret med garvekar af egetræ, var byens tredje garveri, der lå i Brøndstræde, nuværende Sct. Olaigade 15, udstyret mere spartansk. Garveriet var anlagt af Jens Ulstrup, som tillige drev en limfabrik for at udnytte affaldet fra garvningen. Tilsyneladende har Ulstrup haft for mange huder i karret til, at de alle kunne blive lige godt garvet, og det endte da også med, at Østifternes Kreditforening solgte hans garveri ved en auktion i 1862 til garversvend Julius Lilieqvist for 4445 rdl. kontant. Tilbagegangen for byens garverier synes at have fortsat i de følgende år. I 1872 angives det, at der kun var 2 garverier med 18 ansatte, og i 1884 angiver J. T. Bayer, at det kun er Julius Letterqvist (Lilieqvist?), der endnu har sit virke i byen. Det oplyses endvidere, at garveriet beskæftigede 8 mand, og at der var en dampmaskine med 8 hk i brug, samt to heste.[51]

I årene frem til omkring 1850 blev der med betydelig støtte fra statens

side startet en storproduktion af cigarer. Støtten blev givet i form af masseudstedelse af bevillinger og forordninger, samt ved direkte økonomisk støtte ved anlæggelse af tobaksplantager og fabrikker. Også den øvrige tobaksindustri nød i høj grad godt af denne politik, men forklaringen på den kraftige ekspansion i årene omkring århundredets midte og herefter må fortrinsvis søges i de ændrede forbrugsvaner i forbindelse med industriens gunstigere konkurrencevilkår på det danske marked. Mens det årlige forbrug pr. person i 1849–51 gennemsnitligt havde ligget på 2,22 pd. tobak, var det i 1872 steget til 3,32 pd. Når man yderligere tager befolkningsvæksten i betragtning, er det klart, at afsætningsforholdene var radikalt ændret. Tobaksindustrien fik i flere henseender gennemgribende følger for industrialiseringsprocessen. Beskæftigelsesmæssigt blev den et af samtidens vigtigste erhverv. Kun få grene af det øvrige erhvervsliv kunne fremvise en så rivende udvikling siden århundredets midte, og intet erhverv udnyttede så systematisk børns arbejdskraft. Tobaksproduktionen var teknisk set endnu i 1870'erne overvejende håndværksmæssig. For at forme skrå til ruller anvendtes som regel skæreapparater, presser og malemøller.[52]

Ifølge industritællingen i 1872 og de efterfølgende år var der kun én tobaksfabrik i Helsingør med over 5 arbejdere, nemlig William Thalbitzers tobaksspinderi, men foruden var der mange mindre foretagender såsom L. Jørgensens i Bjergegade 22, P. T. Svendsens i Stjernegade 16, Uggerløses i Søstræde 3 og endelig V. Ravns og P. Stades i henholdsvis Strandgade 67 og 63.[53]

I februar 1836 fik to unge mænd i Helsingør bevilling på anlæggelse af fabrikker. De tilhørte byens bedre familer, og byens avis roste dem for deres dristighed og tilføjede, at »da Byrden af Fattigforsørgelse er stor, er saadanne Anlæg af Betydning for Kommunen«, en mere velment end egentlig velmotiveret anbefaling. De to unge mænd var Ludvig Tegner og William Thalbitzer. Ludvig Tegners forsøg på at drive en papirmølle er allerede tidligere omtalt. William Thalbitzer, hvis slægt havde været skibsklarerere og preussiske konsuler i Helsingør, brød delvist med denne tradition, idet han startede som tobaksspinder. Han begyndte produktionen med en skråspindemaskine, nogle justerede lodder og 10 drenge i sin tjeneste, og allerede i det første år formåede Thalbitzer at forarbejde 20.000 pd. tobak. Men som sine kollegaer tog han for meget for sine produkter, og inden udgangen af 1836 måtte han nedsætte priserne på »smalskrå« til 40 sk. og Shag-tobak til 18 sk. pr. pd., hvilket viste sig at være en god disposition. Med god drift i virksomheden kunne han i 1842 købe ejendommen Stengade 74, hvortil han flyttede fabrik og udsalg. Efter Thalbitzers død i 1869 blev tobaksspinderiet ført videre af hans ældste søn, H. A. Thalbitzer, som specialiserede sig i at levere kvalitetscigarer til landets godsejere. Han solgte i 1890 virksomheden

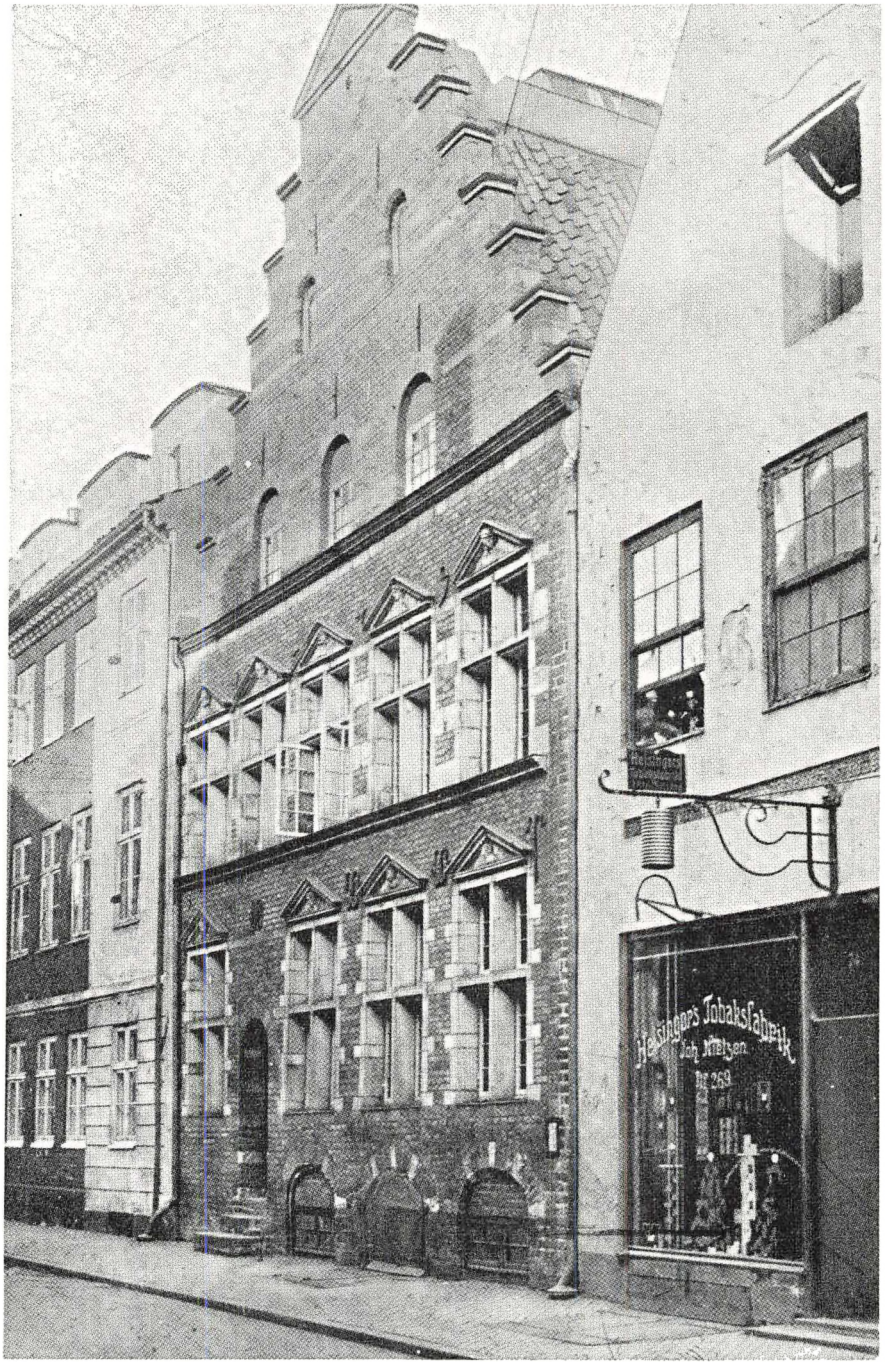

Helsingør Tobaksfabrik, Stengade 74, er oprettet af W. Thalbitzer i 1842. Ejendommen, som tobaksfabrikant H. P. Lumbye i 1919 forærede byen, hører efter restaureringen, hvor nogle fine blændinger kom frem, til byens bedst bevarede huse. – Helsingør byhistoriske Arkiv.

for at flytte til København, hvor han mente der var bedre muligheder. Hans efterfølger H. P. Lumbye fortsatte produktionen frem til år 1900, hvor han flyttede den til Kolding.[54]

Lysfabrikation var i begyndelsen udelukkende en hjemmesyssel, og den bestod i al sin enkelhed i at omgive et groft spundet garn med et legeme bestående af tælle, spermacet og bor. Men med det stigende behov blev det nødvendigt at gøre produktionen større og mere rationel, og der begyndte at opstå små støberier.

Hvornår Helsingør har fået sit første lysestøberi, vides ikke nøjagtigt, men i 1790 fik lysestøber Thomas Bryan bevilling til et sæbesyderi, og han må da have haft bevilling til lysfabrikation før den tid. Da lys- og sæbefremstilling ofte var to paralleltløbende produktioner, er det ikke utænkeligt, at David Fenwick allerede i 1764 kan have haft et lysestøberi. I fortsættelse af dette kan nævnes, at i 1813 fik tre lysestøbere af jødisk herkomst tilladelse til at koge sæbe af den tælle, der ellers ville gå til spilde ved lysestøbningen.[55]

I 1800-tallet havde flere lysestøbere deres virke i byen, og trods hjemmeproduktionen kom deres produktion op på 2200 lispund eller ca. 200.000 lys om året, som dog hovedsageligt gik til søs med skipperne. Midt i 1840'rne forhøjedes priserne på spiddelys (dyppet lys) til 24 sk. og for almindelig formlys til 26 sk. pd. Samtidig begyndte nogle af lysestøberne at knibe så meget på vægten, at politimesteren fandt sig foranlediget til at skride ind. De to syndere var Henrik Plum, hvis lysestøberi lå i Stjernegade 9, og Joost van Aller, der havde sit i Guldbrandsens gård, Bjergegade 7.[56]

Efter at den sidstnævnte havde opgivet at drive støberiet i begyndelsen af 1860'erne forsøgte hans bror, der tidligere havde været landmand, at føre det videre, men det gik heller ikke for ham. Plums støberi blev overtaget af Chr. Ulstrup, som imidlertid havde mere interesse for livet i naturen end for at koge sæbe og støbe lys, hvilket naturligvis bevirkede, at det måtte lukkes, og dermed var den industrigren færdig i byen.

I 1848 anlagde glasfabrikant Grandjean efter et mislykket forsøg på Bornholm et glaspusteri eller en glashytte, som det kaldes, på Godthåbs standmark, lidt nord for Lappestensbatteriet (Højstrup). Nogen blomstrende industri blev glasværket aldrig. I 1851 producerede værkets 40 arbejdere, der hovedsageligt var tyskbøhmere, 1/2 million flasker til en værdi af 25.000 rdl.[57] Grunden til at glasværket ikke blev den succes, man havde regnet med, skyldes hovedsagelig konkurrencen fra de øvrige glasværker og især Holmegaard Glasværk, der systematisk prøvede at kvæle den nye konkurrent i fødslen. Allerede i 1849 solgte Kastrup Glasværk, der var under Holmegaard Glasværks ledelse, således flasker til »dumpingpriser« i Helsingør, ligesom Holmegaard Glasværk begyndte at opkøbe glasskår i byen. Da Godthåb Glasværk forsøgte at udvide sit marked til at omfatte Skåne og derved skabe

grundlag for en udvidelse af produktionen, blev dette imødegået af Kastrup Glasværk, som sendte billige flasker ud på dette marked.[58]

Efter at Grandjean havde fået købmand Mathias Jørgensen til at sætte penge i foretagendet, udvidedes produktionen til også at omfatte vinduesglas og finere glasvarer. Projektet mislykkedes, og Mathias Jørgensen, der havde overtaget hele værket efter at Grandjean var falleret, standsede det i 1856. Efter et år, hvor værket lå stille, blev det solgt til en glasmager fra Holmegaard. Der blev ved købet truffet en aftale om, at Godthåbs produktion, nu udelukkende flasker, skulle distribueres fra Holmegaards udsalg i København.

Sidst i 1870'erne blev værket solgt til Kastrup Glasværk, som slog foretagendet stort op. Der blev bygget to nye grundmurede glashytter med moderne ovne. Der opførtes desuden arbejderboliger og en driftsbestyrerbolig. For at gøre tilførelsen af råmaterialer og udskibningen af værkets produkter lettere blev der anlagt en stor solid anlægsbro med slæbested for sandprammene. Men hele ombygningen blev finansieret i kostbar aktieselskabsstil, og efter en lille snes år blev glasværket lukket og grunden solgt til kommunen.[59]

En lignende skæbne fik Dansk Vinduesglasværk »Kronborg«, som et aktieselskab ligeledes havde anlagt i stor stil på det forladte svineslagteris grund på Grønnehave. Glasværket virkede økonomisk set upåklageligt i en række år, men blev dog opgivet som urentabelt i 1908.

Næsten samtidig med anlæggelsen af glasværket Godthåb blev et andet industriforetagende med en betydelig længere levetid grundlagt af L. T. Kierulff. Efter at have fået myndighedsbevilling som 23-årig og bevilling til anlæggelse af et jernstøberi købte han sammen med købmand C. W. Møller nogle grunde af N. P. Schreiber for 4500 rdl. På grundene, der lå udenfor Ny Kirkegårds port i Helsingør, stod der ved købet nogle bygninger, som havde været anvendt af geneverbrænderiet »Schiedam«. Støberiet, som kom til at hedde Helsingør Jernstøberi, oplevede i modsætning til hovedparten af de øvrige industriforetagender i byen en betydelig afsætning udover det lokale salgsområde. Man fremstillede gravkors, gitre, dæksler, komfurer og kakkelovne, der vel nok var den vigtigste af støberiets artikler, da der skulle skabes en erstatning for de norske ovne. Som en lille mærkværdighed ved støberiets drift kan nævnes, at man i den såkaldte hestegang, hvorfra blæserne til ovnene blev trukket, brugte fanger udlejet fra Kronborg.

Kierulffs jernstøberi (C. W. Møller var købt ud af foretagendet på dette tidspunkt) fik måske sin største betydning for byens erhvervsliv i 1860'erne og tildels i 1870'erne, hvor det var med til at bringe byen over dens dødvande. Således beskæftigede Kierulffs jernstøberi og A. P. Tvedes maskinfabrik i Fiolstræde i tiden op til 1872 tilsammen 34 arbejdere. Med anlæggelsen af jernskibsværftet blev støberiets betydning for beskæftigelsen reduceret en del, hvilket dog ikke fik nogen nævneværdig indflydelse på dets videre drift.[60]

Helsingør Jernstøberi omkr. 1875. Det er antagelig Kierulff selv der står yderst til venstre på billedet, nr. 3 fra venstre er Chr. Frederik Ipsen, der år 1900 grundlagde smedeværkstedet Søestræde 3. – Helsingør byhistoriske Arkiv.
Gårdinteriøre.

En tilsvarende betydning for beskæftigelsen i disse årtier må Edvard Mehrens klædefabrik og farveri, der i 1872 beskæftigede 28 personer, have haft. Edv. Mehren, som havde overtaget farver Lemmes uldspinderi og kattuntrykkeri på Stengade (anlagt 1858), drev desuden en cindersfabrik i forbindelse med et kalkværk. I 1884, hvor klædefabrikken rådede over 6 karde-, 2 spindemaskiner, 5 væve, 2 valke og 1 overskæringsmaskine, var årsproduktionen på 600 stk. klæde à 40 alen og 10.000 pd. garn.[61]

Men den altovervejende betydning for byens beskæftigelsesforhold havde dog teglværksindustrien. Af den halve snes teglværker, der i 1850'erne omgav Helsingør, var kun tre tilbage i 1872, men de beskæftigede til gengæld ikke mindre end 109 mand. Blandt de teglværker, der som nævnt omgav byen, kan nævnes Hellebæk teglværk, Kronborg teglværk, Bergmannsdals og Klostermosegårds teglværk samt teglværkerne Nøjsomhed og Sophienlyst.[62]

Regimentskirurg Kølpin Ravn, der ved siden af sin lægevirksomhed drev landbrug og teglbrænderi på Sophienlyst ved Kongevejen, havde i 1845 søgt om et lån på 500 rdl. i byens sparekasse mod at deponere engelske 3 % obligationer til et beløb af 100 pund sterling. Lånet, som han fik og havde

stående i flere år, skulle bruges til teglværkets modernisering. Teglværket, der lå ved Gurrevejen, nedbrændte delvist i efteråret 1857, og Kølpin Ravn søgte da at få hele virksomheden solgt ved frivillig auktion, men under de trykkende økonomiske forhold var boet fallit. Teglværket blev aldrig genopført.

Det første teglværk i landet, der indførte dampkraft, synes at være slesvigeren G. F. Dithmers teglværk Klostermosegård, som ifølge industritællingen 1872 skulle have anskaffet maskinen i 1855. I 1855-tællingen er han da også den eneste, der angiver mekanisk kraft. Dithmer var ligeledes den første, der anskaffede ringovnen, hvilket skete så tidligt som 1861. I 1872 var Klostermosegård landets tredje største teglværk med 80 arbejdere og en produktion på 4 millioner sten, glaserede og røde tagsten, munketagsten og almindelige sten m. m. Teglværket, der var anlagt i 1846 af førnævnte, fik sin glansperiode under det store byggeri i København i slutningen af 1860'erne og i 1870'erne, da først Gammelholm og senere voldterrænet bebyggedes. Dithmer tjente en formue, men under de nedadgående konjunkturer i 1880'erne, da byggeriet tog af, mens udbudet af sten blev større og dermed trykkede priserne til omkring 15–17 kr. pr. 1000 sten, satte Dithmer det meste af formuen til igen, idet han holdt værket gående i håb om bedre tider. Landmandsbanken overtog til sidst ejendommen, solgte hovedbygning og park fra, og lod Dithmers sønner styre resten af virksomheden.

Omfattende var teglværksindustrien just ikke. Med undtagelse af Klostermosegård blev de øvrige teglværker drevet som bierhverv. I 1856 beskæftigede de 11 teglværker 125 arbejdere og fabrikerede 5 mill. mursten og 1/2 mill. drænrør til en værdi af ca. 100.000 rdl. I 1859 var der kun 8 teglværker igang med ialt 85 arbejdere, og deres produktion var på 3 mill. sten og 1/2 mill. drænrør. Den gode tid i 1870'erne holdt liv i dem, men da den var forbi, var det også forbi med dem, og ved slutningen af det 19. årh. var det kun Nøjsomhed, der endnu var igang.[63]

Efter Sundtoldens ophævelse i 1857 kom Helsingør som det tidligere er nævnt ind i en periode med alvorlige økonomiske og beskæftigelsesmæssige problemer. Perioden var præget af stilstand og modløshed, hvilket skyldes, at de forhåbninger, man havde haft til, at staten ville komme den hårdt ramte handelsby til hjælp, definitivt var bristet, idet den nylig overståede krig i 1864 havde kostet omtrent, hvad afløsningssummen havde indbragt, samtidig med at en omfattende økonomisk krise var sat ind i 1857. Imidlertid havde driftige folk forsøgt at bringe byen ud af dødvandet, og fra begyndelsen af 1870'erne synes dette at ville lykkes. Helsingør var ved at skifte karakter. Fra at være en handelsby var byen ved at blive en industriby.

Et sikkert vidnesbyrd om denne udvikling har man i industritællingerne fra 1855 og 1872. Antallet af industrivirksomheder i byen steg i denne periode fra 16 til 25, og antallet af beskæftigede steg fra 277 arbejdere til 446. Om

man udelukkende betragter 1872-tællingen, der må anses for den mest pålidelige, og sætter arbejdertallet i relation til befolkningsmængden i 1870 (8900) for at få et indtryk af industriens relative betydning for byen, får man en procent på 5. I forbindelse hermed er det interessant at se, hvor mange virksomheder der brugte dampmaskiner og deres samlede hk i 1855 og 1872. For Helsingørs vedkommende betyder det, at byen bliver placeret som nr. 7, mens den procentiske (relative) andel af byens indbyggere, som industriarbejderne udgjorde, kun berettiger den til en placering som nr. 16. I 1855 var der tre virksomheder i byen, der brugte dampkraft, ialt 15 hk, i 1872 var antallet steget til seks virksomheder med en samlet dampkraft på 61 hk. Den stigende industrielle aktivitet i byen afspejler sig også i den industriudstilling (landbrugs- og mejeriredskaber) som afholdtes i 1871 på Kronborg, og hvorfra protokollen er bevaret i Helsingør Byhistoriske Arkiv.[64]

Ud af de 68 virksomheder, der var repræsenteret ved udstillingen, var følgende 9 fra Helsingør: A. Tvede, C. Steen, A. F. Striker, Viggo Kempel, der alle udstillede under kategorien agerbrugsredskaber. Ludwig Gulbrandsen og J. Jensen udstillede mejeri- og husholdningsartikler, J. L. Brummerstedt udstillede fiskeriredskaber m. v. og G. Dihmer havde på sin udstillingsstand en mængde stengenstande, og endelig udstillede H. von Hadeln forskellige ting. Udstillingsprotokollen giver et udmærket billede af, hvad den tids industrier kunne præstere, og til hvilke priser de kunne konkurrere. De virksomheder, der deltog fra Helsingør, stod, såvidt det kan ses af protokollen og tilhørende papirer, ikke tilbage for de øvrige udstillere med hensyn til teknisk kunnen og udvalg, men deres priser synes gennemgående at være noget højere end konkurrenternes.

Oprettelsen af en industriforening i 1871 må sammen med de talrige socialistiske fagforeninger, hvoraf den første var »Demokratisk Arbejderforening«, ligeledes bevidne den stigende industrielle aktivitet i byen. Industriforeningen afholdt i årene 1872, 1879 og 1883 udstillinger på Marienlyst, og i 1892 var den så vel konsolideret økonomisk, at den kunne indvie sin egen bygning på Stengade.[65]

I en handels- og søfartsby som Helsingør skulle man umiddelbart mene, at der tidligt i byens historie var blevet anlagt et skibsværft. Men et faktum er, at Helsingør først fik et værft i 1825. Værftet blev grundlagt af J. H. Løve og nåede sit højdepunkt under sønnen J. V. Løve. Det første skib, som Løves værft byggede, var skonnerten »Søridderen«, der var på 31 læster og kostede 12.500 rdl. Skonnerten, der blev kendt som et hurtigtsejlende og helt igennem godt skib, blev med stor højtidelighed døbt af pastor C. J. Boye ved Sct. Olai kirke. Da Chr. 8. kort efter stabelafløbningen i 1841 besøgte byen, var han og følget ombord for at beundre skibet. I 1843, samme år som det første virkelig store skib løb af stabelen fra Løves værft, grundlagde Poul A. Barfoed byens andet værft. Dette overdrog han i 1856 til sin 19-årige bror

Agerbrugsmaskiner.

Udstillernes Navne og Bopæl.	Nr.	De udstillede Gjenstande.	Salgspriis. Rbd	ß
L. S. Wistoft, Vibæk pr Viborg.	21	1 Haand-Rodfrugtfrø-Saamaskine. Den nedlægger Turnips-, Kaalrabi-, Gulerod- og Runkelrodfrø i fortløbende Rækker, saavel paa opploiede Kamme som i flad Jord, i den Dybde, der ønskes.	6	
	22	1 Rodfrugt-Raspemaskine (for Haandkraft) ..... Betjent af en Voxen og en Dreng leverer den i 7 Minutter 1 Td. Rodfrugter i grovt raspede Spaaner, hvorved opnaaes, at Rodfrugterne lettere kan blandes med Hakkelsen.	20	"
A. Tvede, Helsingør.	23	1 fire Hesters Tærskemaskine med Halmryster	310	"
	24	1 to Hesters Tærskemaskine med Halmryster	225	"
	25	1 to Hesters Tærskemaskine med staaende Rist.....	150	"
	26	1 Kværn	130	"
	27	1 Kjærne med Hestegang	120	"
	28	1 Sæd-Saamaskine til een Hest..	65	"
	29	1 Frø-Saamaskine til een Hest ..	32	"
	30	1 do. til Haandkraft	22	"
	31	1 Kaste- og Rensemaskine	55	"
	32	1 do. og do.	45	"
	33	1 Korn-Harpe	18	"
	34	1 Høstrive	45	"
	35	1 Rodfrugt-Skjæremaskine	25	"
	36	1 Hestegang med Tilsætning til 1 Hakkelsemaskine.....	65	"
	37	1 Hakkelsemaskine.....	40	"
	38	1 do.	35	"
	39	1 do.	28	"
	40	1 Sækkevogn	5	48
Ulrik Rosing, Kjøbenhavn & Christiania.		Af N. Hornby & Søns Fabrikata:		
	41	1 „Karagon" Slaattemaskine....	260	"
	42	1 „Governor" Maiemaskine for Korn og Klover.....	335	"
	43	1 RL Plov med Staalbryst	32	"
	44	1 R Plov, tohjuls med Staalbryst og Skumkniv	44	"
	45	1 DL Plov for Dybploining; støbt Bryst	31	"
	46	1 M Dreiplov med Staalplader..	50	"
		Kartoffeloptager	10	"
		Lugekniv	8	"

Uddrag af protokollen fra industriudstillingen på Kronborg 1871. – Helsingør byhistoriske Arkiv.

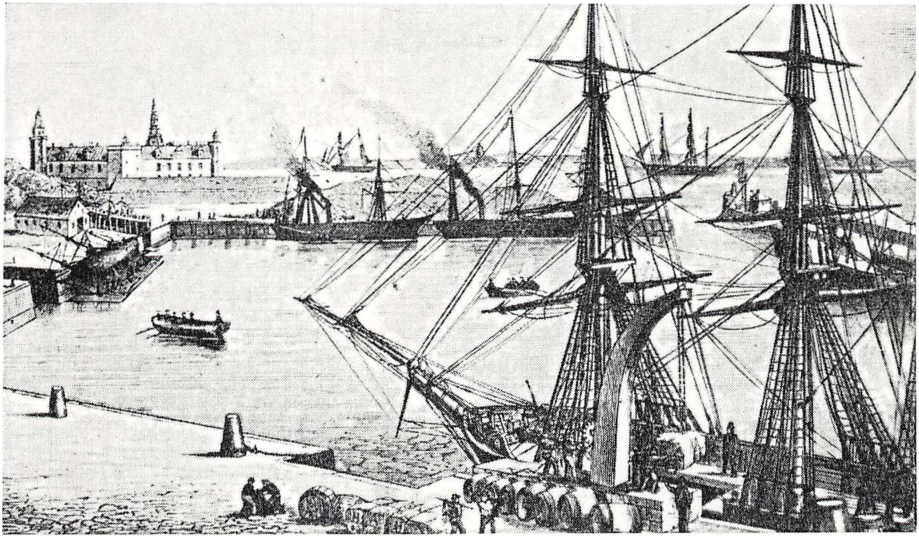

Til venstre på billedet ses et skib under reparation ved Løves træskibsværft. Havnen blev stærkt udvidet 1859–63. – Helsingør byhistoriske Arkiv.

Magnus og skibsbygmester Chr. Rohmann, da han fik tilbudt en stilling som konsulent og tillidsmand for Den Kjøbenhavnske Sø-Assurance Forening og De private Assurandører.[66]

Stærkt begunstiget af 1840'ernes opadgående konjunkturer, hvor der var mangel på tonnage, byggede de to værfter stadig større skibe. I juni 1850 lagde Løve kølen til et barkskib på 132 kommercelæster, der løb af stabelen to år efter og indviedes til bølgerne af pastor Johansen, som døbte det »Nordlyset«. Samme år byggede Barfoed skonnerten »Danmark« på 62½ kommercelæster, og fra da af stod der altid nybygninger under arbejde på begge værfter.

Men hovedarbejdet og det, der betalte sig bedst, var dog reparation af havarister, der fortrinsvis søgte til Helsingør, hvor rederierne havde deres forbindelser. Værfterne beskæftigede i 1850'erne og 1860'erne 50 mand eller mere, i 1872 således 98. Man brugte dengang endnu at »kølhale« skibene, når de skulle renses og repareres under vandlinien. De blev krænget over, indtil den ene side var helt over vandet, og når den var istandsat, krængedes skibet over til modsatte side, en højst besværlig fremgangsmåde, hvorved gamle skrog let kunne blive »kølbrudte«. Man havde da også allerede i 1841 indsendt en ansøgning til Generaltoldkammer- og Kommercekollegiet om at få en ophalingsbedding, men fået afslag. Først i 1862 fik man tilladelse til at anlægge en sådan, endda med dampkraft.[67]

Efter kraftig modstand både fra krigsministeriet, der var bekymret for terrænet omkring Kronborg, og fra Tietgen (B & W), fik morsingboen Mads

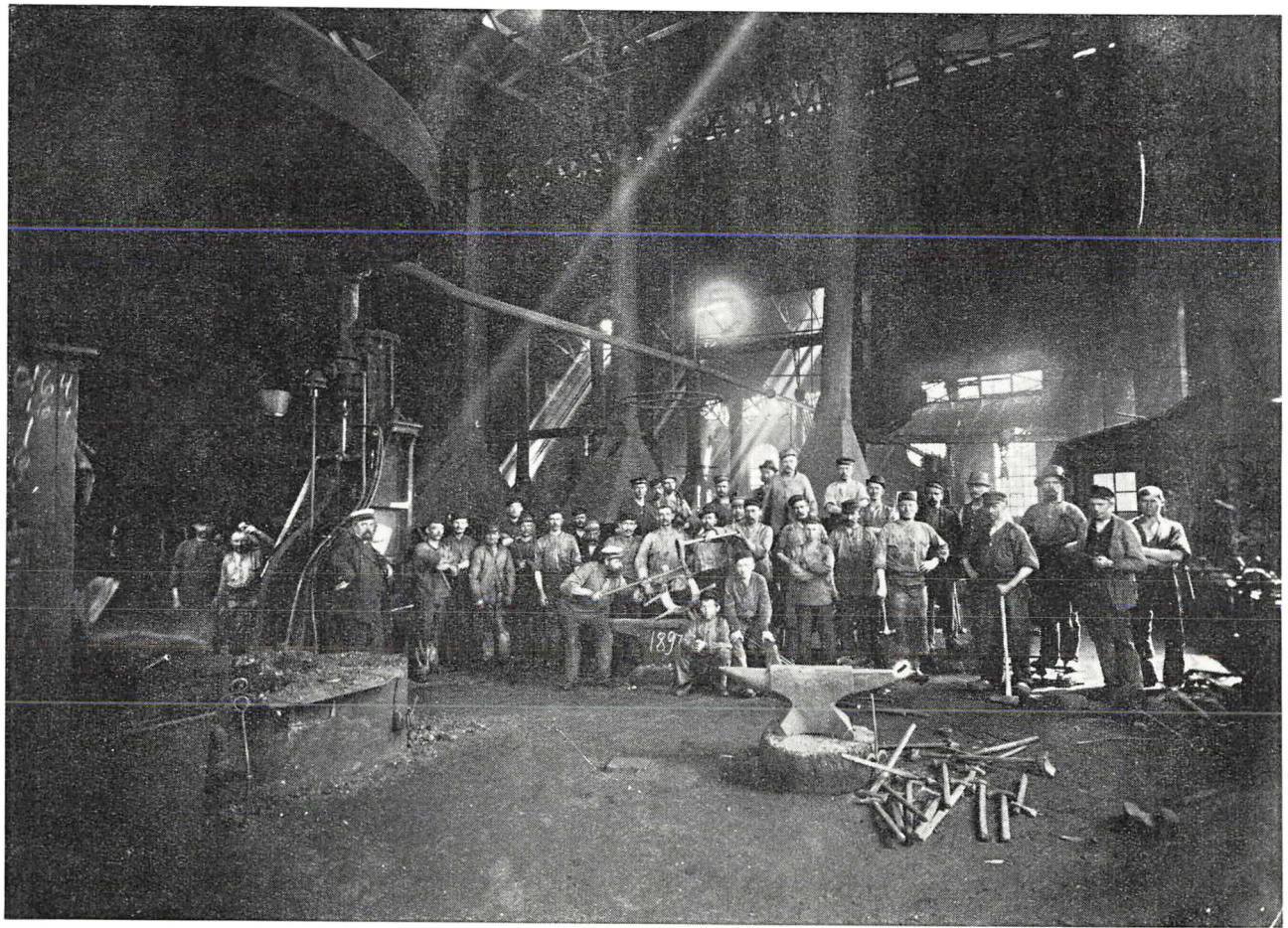

Helsingør Jernskibs- og Maskinbyggeris grovsmedie 1897 – Helsingør byhistoriske Arkiv.

C. Holm endelig den 29. november 1881 koncession på at anlægge og drive et jernskibs- og maskinbyggeri. Bevillingen blev få måneder senere overdraget til et aktieselskab under Mads Holms ledelse. Værftet startede med en aktiekapital på 1,6 million og kunne allerede den 5. juni 1883, hvor det mønstrede 714 ansatte, søsætte den første damper. Efter en stilstandsperiode for værftet, hvor antallet af beskæftigede faldt fra de 714 i 1883–84 til 288 i 1885–86, kom det i 1887 til et brud mellem Mads Holm og Dyhr, der var værftets administrerende direktør. Mads Holm overtog ledelsen af værftet, og det lykkedes ham indenfor en kort årrække at få virksomheden bragt på fode igen. Ved en betydelig forøgelse af værftets aktiekapital i 1897 blev havnebassinet udvidet, samtidig med at træskibsværfterne og Helsingør Patent Ophalingsbedding blev købt og indlemmet i værftet.[68]

Oprettelsen af Helsingør Maskin- og Jernskibsbyggeri fik fra første færd enorm betydning for byen, dens folketal og næringsliv. Gader, der efter Sundtoldens ophør havde været »døde« købmandsmæssigt set, blomstrede nu op. Selvom værftet i mange retninger har været en »stat i staten«, har det direkte og indirekte i høj grad sat sit præg på byen. Op- og nedgangstider for værftet har været op- og nedgangstider for byen. Virksomheden, som idag omfatter meget andet end bygning af skibe og maskiner, er det største og mest betydningsfulde industrianlæg i byen og nærmeste omegn.[69]

Den industrialiseringsbølge, som i løbet af 1860'erne og 1870'erne greb om sig med stadig større styrke og drog erhverv efter erhverv med i bevægelsen, bevirkede samtidig, at spørgsmålet om industrielle aktieselskaber atter blev aktuelt. For Helsingør betød udviklingen, at en del nye industrier blev oprettet. Foruden Hagesens sæbefabrik Stengade 26, der var det første industrielle aktieselskab i byen, kan nævnes Schlegels bomuldsvæveri på Gl. Banegårdsvej, der var en aflægger af Hellebæk Fabrikker. Mens det feberagtige opsving i oprettelsen af nye aktieselskaber helt gik i stå mod udgangen af 1870'erne fortsatte industrialiseringsprocessen med uformindsket styrke.[70]

Trods den tendens, der fortsat var til stordrift og til koncentration af produktionen på færre virksomheder, kom der alligevel en kraftig stigning i antallet af mindre industrivirksomheder i de følgende årtier. En stor del af disse mindre virksomheder var ofte helt nye industrigrene. I Helsingør drejede det sig således om et par mineralvandsfabrikker, en tapetfabrik, en hattefabrik, en møbelfabrik, en korkvarefabrik (Sjælland), en margarinefabrik, en spande- og galvaniseringsfabrik og endelig en fiskenetsfabrik. Margarinefabrikken Kronborg, der var anlagt i 1891 i Hovedvagtstræde 6, måtte allerede standse produktionen 1895, da den ikke var rentabel. Udover den hårde konkurrence, der herskede fabrikkerne imellem, var den væsentligste årsag til fabrikkens lukning måske, at der overhovedet ikke lå nogen større mulighed for fortjeneste i margarineproduktionen, med mindre afsæt-

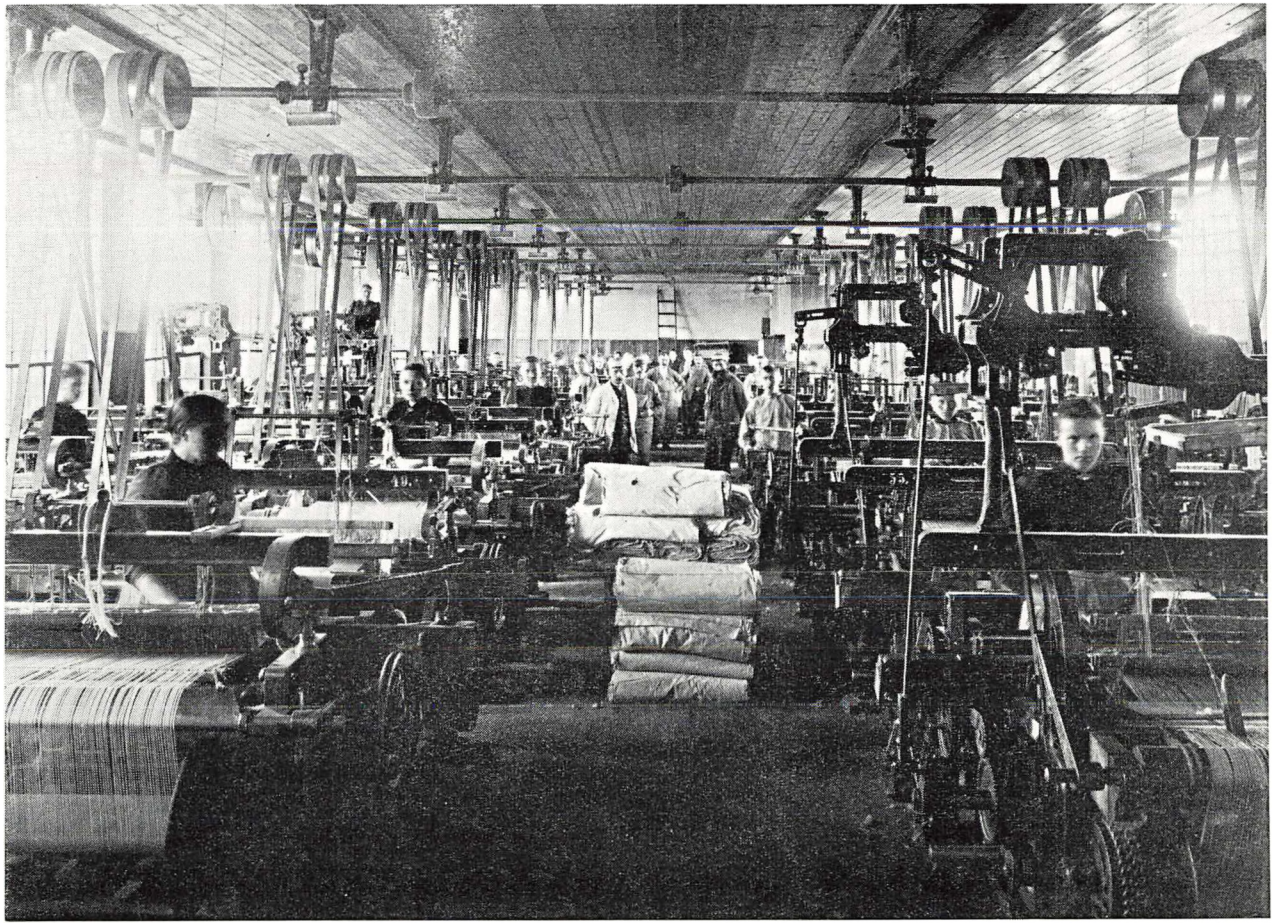

Interiør fra Schlegels bomuldsværeri på Gl. Banegårdsvej. Som det fremgår af billedet var det hovedsageligt kvinder, der var beskæftiget ved vævene. – Helsingør byhistoriske Arkiv.

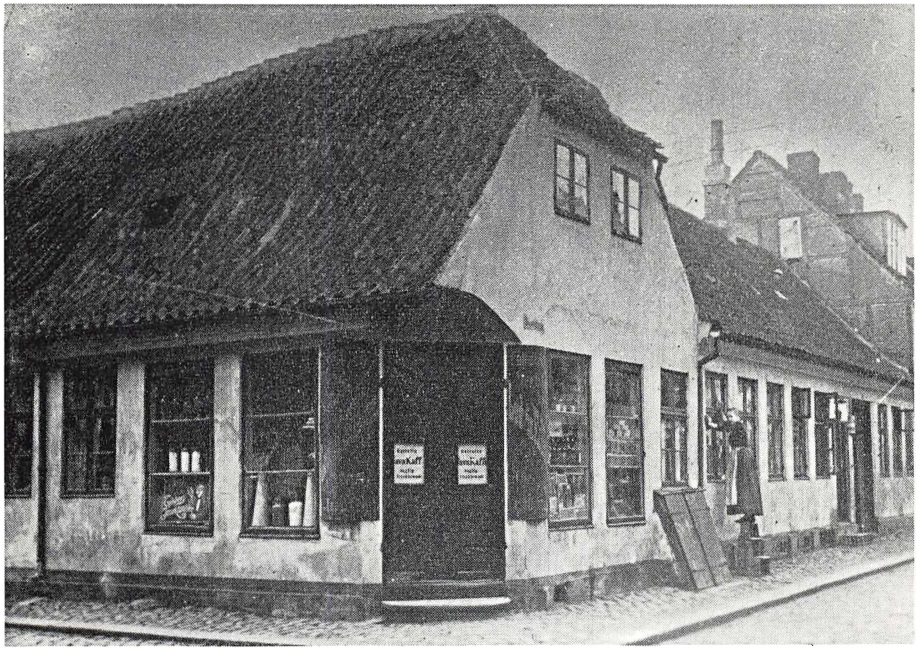

Ejendommen på hjørnet af Brøndstræde (Sct. Olaigade) og Stjernegade (nr. 13), hvor Carl Spies havde sin første spande- og galvaniseringsfabrik, havde været i slægtens eje siden 1796. – Helsingør byhistoriske Arkiv.

ningen var af en vis størrelse. Til dette krævedes en betydelig kapital, både til indkøb af råstoffer og til reklame, og hertil kom de mange besværlige og ofte kostbare foranstaltninger, som »margarineloven« pålagde producenterne.[71]

Byens spande- og galvaniseringsfabrik, der var anlagt af C. Spies i 1890, flyttede i 1893 fra de gamle lokaler i Stjernegade 13 til Mølledal (hvor Gurrevej og Esrumvej løber sammen).[72] Foruden spandefabrikationen og galvaniseringen havde fabrikken den mønsterbeskyttede fabrikation af ventilatorhætter til skibe. Efter C. Spies' død i 1897 blev virksomheden, der beskæftigede 12–14 mand, ført videre af enken. Den sidste industri, der skal nævnes, er fiskenetfabrikken Danmark, som J. C. Tvede havde anlagt i 1892 på Grønnehave. Selve fabriksbygningerne var placeret i den nordlige ende ud mod den gamle Øresundsvej, mens det store område ned til det nuværende Grønnehavevej 26 blev brugt til tørring af nytjærede net. For erhvervslivet i Helsingør var fiskenetfabrikken af væsentlig større betydning end mange af byens øvrige industriforetagender, da den bl. a. havde en betydelig afsætning udover det lokale marked.[73]

Ved at se kvantitativt på industrialiseringen af Helsingør ses det, at antallet af industriforetagender taget over et større tidsrum har været jævnt

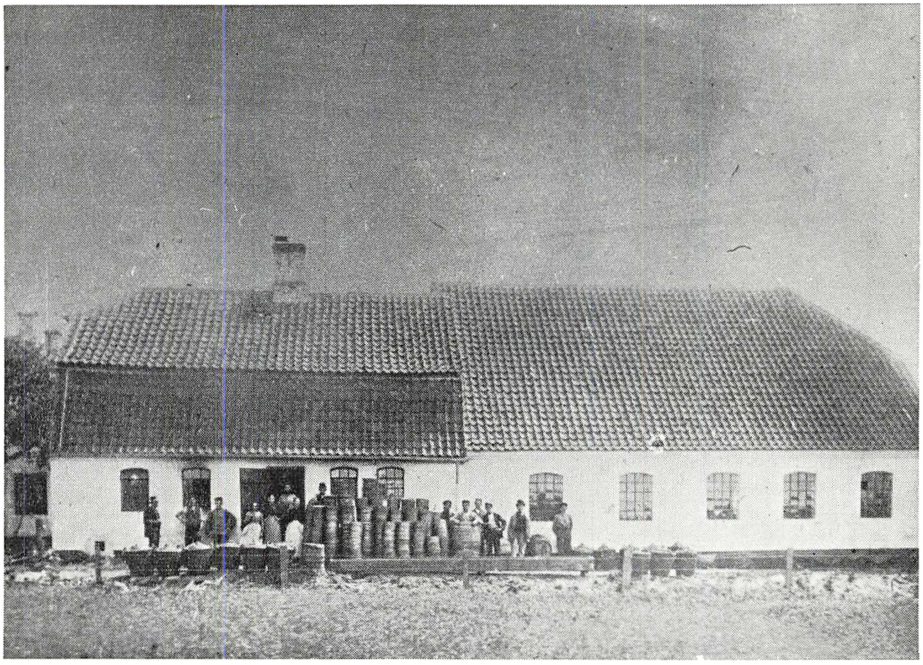

Carl Spies' spande- og galvaniseringsfabrik på Mølledal. – Helsingør byhistoriske Arkiv.

stigende gennem hele den periode, som er beskrevet ovenfor. Men først henimod midten af det 19. årh., hvor den almindelige industrielle udvikling bevirkede, at industrien for alvor kunne vinde frem og blive en naturlig afløser for byens tidligere hovednæringsvej, som bortfaldt ved Sundtoldens ophævelse i 1857, blev det tidligere forhold, hvor handelen havde været den dominerende del af byens erhvervsliv, ændret sådan, at industrien blev den førende med handelen som et underordnet led. Lidt anderledes former situationen sig, når man betragter en anden side af industrialiseringen, nemlig brugen af dampkraft. Denne synes nemlig først at have vundet rigtig indpas i industrien i begyndelsen af 1880'erne. Ganske vist kan man i tiden fra 1855 til 1872 for Helsingørs vedkommende fremvise en fordobling (3–6) af industrivirksomheder der benyttede dampkraft, men kun en stigning fra 18,75 %–24 % for den samlede industri i byen. Så hvis man skal tale om et virkeligt industrielt gennembrud i Helsingør, må det henlægges til omkring 1880. Hvis man betragter den industrielle udvikling for landet som helhed, finder man netop, at tyngdepunktet for denne udvikling flyttedes fra København til provinsen og fremfor alt til købstæderne i perioden 1872–1906.[74]

»Fiskenetfabrikken Danmark« med Kronborg og Helsingørs gamle bykerne i baggrunden. Til højre på billedet, som stammer fra et katalog udsendt af fabrikken, ses Helsingør Gasværk. – Helsingør byhistoriske Arkiv.

HENVISNINGER

[1] C. Nyrop: Helsingørs industrielle forhold i Fra Arkiv og Museum bd. 2, p. 93–94. (Herefter kun C. Nyrop). L. Pedersen: Gennem Helsingør (Kbh. 1936) p. 32.
[2] Kirkehist. Samf., 3. rk., p. 603; Helsingørs tingbog 1576 12/3.
[3] Kancelliets brevbøger vedrørende Danmarks indre forhold, 1561 2/9 (udg. af Rigsarkivet); J. Olrik: Borgerlige hjem i Helsingør for 300 år siden, p. 70; C. Nyrop.
[4] Otto Valentiner: Hellebækgård og Hellebæk (Helsingør 1968) p. 8–9.
[5] Aksel E. Christensen: Industriens Historie i Danmark (i tiden indtil ca. 1730) udg. af Axel Nielsen 1943 bd. 1, p. 63, (herefter kun A. E. Christensen). Skriftlig meddelelse fra byarkivar S. K. Petersen.
[6] A. E. Christensen, p. 116–117; Program for Helsingørs højere Realskole 1866, p. 20, 21.
[7] C. Nyrop, p. 100; J. Olrik: Borgerlige hjem i Helsingør for 300 år siden, p. 133; Helsingørs skifteprotokol 1655–57 14. juni 1655.
[8] A. E. Christensen, p. 85.
[9] C. Nyrop, p. 102.
[10] J. O. Bro Jørgensen (se note 13) p. 87–88.
[11] A. E. Christensen, p. 80.
[12] C. Nyrop, p. 101, 109.
[13] J. O. Bro Jørgensen: Industriens Historie i Danmark 1730–1820, udg. af Axel Nielsen bd. 2, p. 77. (Herefter kun J. O. Bro Jørgensen).
[14] C. Nyrop, p. 102.
[15] C. J. Rawert: Kongeriget Danmarks industrielle Forhold, 1850, (herefter kun O. J. Rawert); C. Nyrop, p. 102.
[16] J. O. Bro Jørgensen, p. 75, 82, 111 og 120.
[17] C. Nyrop, p. 102.
[18] O. J. Rawert; Danmarks Statistik af Falbe Hansen og Wil. Scharling, Kbh. 1887, bd. 2, p. 677.
[19] O. J. Rawert.
[20] Helsingør Dagblad 9/10 1971; Hakon Müller: Helsingør Handelstandsforening 1744–1944, (herefter kun Hakon Müller).
[21] C. Nyrop, p. 102; O. J. Rawert; M. Galschiøt: Helsingør (Kbh. 1921) p. 198 ff.
[22] Skriftlig meddelelse fra byarkivar S. K. Petersen; Rich. Willerslev og P. P. Sveistrup: Den danske sukkerhandels- og sukkerproduktions historie, Kbh. 1945, p. 75–76.
[23] O. J. Rawert; Rich. Willerslev og P. P. Sveistrup: Den danske sukkerhandels- og sukkerproduktions historie, p. 80–81.
[24] O. J. Rawert; Helsingør Dagblad 9/10 1971.
[25] O. J. Rawert; C. Nyrop, p. 103 ff.
[26] Program for Helsingørs højere Realskole 1868, p. 41; Helsingørs borgerskabsbog.
[27] Mariekirkens Ministerialbog 1733–1833 fol. 352 (henvisning fra C. Nyrop).
[28] Knud Klem: J. J. Claessen, blade af Helsingørs erhvervslivs historie, Særtryk af Handels- og Søfartsmuseets årbog 1958; Illustreret dansk Konversationsleksikon bd. 18, p. 36 af Harald Petersen.
[29] C. Nyrop, p. 108, 111.
[30] C. Nyrop, p. 116.
[31] J. O. Bro Jørgensen, p. 152, 155.
[32] O. J. Rawert.
[33] O. J. Rawert; Illustreret dansk Konversationsleksikon bd. 4, p. 228 af Helge Wandel.
[34] M. Galschiøt: Helsingør, p. 198 ff.
[35] M. Galschiøt: Sparekassen for Helsingør og Omegn 1829–1929, p. 35, (herefter kun M. Galschiøt: Sparekassen).
[36] M. Galschiøt: Sparekassen, p. 48.
[37] M. Galschiøt: Helsingør, p. 202–203. Tvedes »Bærmepenge« kan ses i brænderiet i »Den gamle By« i Århus.
Lars Rumar: Jordbrug og brændevinsbrænding i Erhvervshistorisk Årbog 1966, bd. 17, p. 20–21.

[38] M. Galschiøt: Sparekassen, p. 116.
[39] Kristof Glamann: Bryggeriets historie i Danmark indtil slutningen af det 19. årh., 1962, p. 70–74, (herefter kun Kristof Glamann).
[40] Kristof Glamann, p. 96–97.
Efter systemskiftet i 1660 blev accisen henlagt til købstæderne. »Den lille accise« skal ikke opfattes som en særlig accise, men som en accise, der er lille i forhold til de øvrige afgifter. F. eks. fastsættes det i rullen af 1. maj 1672 at tolden af en tønde fremmed øl er 216 skilling, hertil kom 5 sk. i accise, samt 32 sk. i »portafgift«.
[41] Kristof Glamann, p. 21, 31.
[42] Kristof Glamann, p. 38.
[43] Kristof Glamann, p. 42, 43, 45.
[44] M. Galschiøt: Helsingør, p. 202–205.
[45] M. Galschiøt: Helsingør, p. 203–208.
[46] Ligger i Helsingør byhistoriske Arkiv.
[47] M. Galschiøt: Helsingør, p. 203–206.
[48] M. Galschiøt: Helsingør, p. 205–207.
[49] M. Galschiøt: Helsingør, p. 205–208; Helsingør Dagblad 1855 nr. 140, 188 nr. 62; Helsingør Avis 1888 nr. 62; J. T. Bayer: Dansk Provinsindustri, p. 174–176.
[50] M. Galschiøt: Helsingør, p. 231.
[51] M. Galschiøt: Sparekassen; J. T. Bayer: Dansk Provinsindustri, p. 174–176.
[52] Rich. Willerslev: Studier i dansk industrihistorie 1850–1880, Kbh. 1952, p. 107–110, 263; O. J. Rawert.
[53] Vejvisere, valglister, annoncer (Helsingør byhistoriske Arkiv).
[54] M. Galschiøt: Helsingør, p. 216 og 229; Hakon Müller; M. Galschiøt: Sparekassen.
[55] C. Nyrop, p. 102; C. Nyrop: Om danske sæbesyderier og oliemøller. Ved Odense sæbesyderis 150-årige beståen, 1753–1903.
[56] M. Galschiøt: Helsingør, p. 226–229.
[57] M. Galschiøt: Helsingør, p. 223–224.
[58] Rich. Willerslev: Studier i dansk industrihistorie 1850–1880, p. 140–141. (herefter kun Rich. Willerslev).
[59] Rich. Willerslev, p. 140 ff; M. Galschiøt: Helsingør, p. 223–225; Axel Nielsen: Industriens historie i Danmark 1820–70 (1943) p. 210.
[60] M. Ernst: Helsingør Jernstøberi 1845–1945; Rich. Willerslev, p. 262.
[61] Rich. Willerslev, p. 262; J. T. Bayer: Dansk Provinsindustri p. 174–176.
[62] Rich. Willerslev, p. 262; M. Galschiøt: Helsingør, p. 216–218.
[63] Rich. Willerslev, p. 262; M. Galschiøt: Helsingør, p. 216–218; C. Nyrop, p. 93–94, 125–126; M. Galschiøt: Sparekassen.
[64] J. T. Bayer: Dansk Provinsindustri, p. 174–176; Protokol i Helsingør byhistoriske Arkiv; Rich. Willerslev, p. 70.
[65] C. Nyrop: Meddelelser fra Industriens Område, p. 91, 96, 99; Industriforeningens Tidskrift 1893, p. 20; Love for den demokratiske Arbejderforening i Helsingør 1873.
[66] Handels- og Søfartsmuseets Årbog 1953, p. 102 ff og 1972, p. 124 ff; Frederiksborg amt historiske Samfunds Årbog 1924; M. Galschiøt: Helsingør.
[67] Rich. Willerslev, p. 262; Frederiksborg amt historiske Samfunds Årbog 1924; M. Galschiøt: Helsingør, p. 214–216.
[68] Industriforeningens Tidsskrift 1894, p. 19, 1895 p. 25, 1897 p. 20–21, 1898 p. 21; Hakon Müller; M. Galschiøt: Helsingør, p. 215–216.
[69] Frederiksborg amts historiske Samfunds Årbog 1924.
[70] Rich. Willerslev, p. 211.
[71] Vejvisere, valglister og annoncer (Helsingør byhistoriske Arkiv); Einar Cohn: Margarineindustrien i Danmark 1883–1933 udg. af Otto Mønsted A/S; Skriftlig meddelelse fra byarkivar S. K. Petersen.
[72] De danske købstæders historie og deres erhvervsliv, bd. 25 Helsingør, p. 39.
[73] Brochure udg. af Fiskenetfabrikken Danmark, (Helsingør byhistoriske Arkiv).
[74] Rich. Willerslev: Træk af den industrielle udvikling 1850–1914, p. 248–249 i Nationaløkonomisk Tidskrift 1954 bd. 92.

Supplerende litteratur:
Erling Olsen: Danmarks økonomiske historie siden 1750. (Kbh. 1967).
Laurits Pedersen: Helsingør i Sundtoldstiden 1426–1857. (Kbh. 1926 og 1929).
P. Christensen: Historisk-finansiel Oversigt over Helsingør Kommune gennem 100 år efter Sundtoldstiden. (1941).
B. J. Lerche: Helsingørs Kongelige Privilegerede Skydeselskab 1766–1966. (Helsingør 1966).
Ole Lund: Gamle dage i Helsingør, Museum 1891.
Georg Nørregaard: Arbejdsforhold indenfor dansk håndværk og industri 1857–1899, Kbh. 1943.
Trap: Frederiksborg Amt. (Sidste udg.).
Danmarks håndværk og industri ifølge tællingen den 25. maj 1897 udg. af Statens statistiske Bureau 1899. Statistisk tabelværk 5 rk. litra A nr. 1.
Axel Nielsen: Industriens Historie i Danmark i tiden 1820–1870 bd. 3, Kbh. 1944.
Erhvervshistorisk Årbog bd. 21, 1970.
Helge Smith og Kristof Glamann: 75-foreningen 1875–1950. (Kbh. 1950).
Svend Aage Hansen: Early industrialisation in Denmark. (Kbh. 1970).

OM TILBLIVELSEN AF SNEKKERSTEN HAVN 1871-1878

Christian Sørensen

Omkring året 1870 udfærdigedes en beretning om forholdene på Øresundskysten omhandlende de små fiskerlejer, deres aktivitet, redskaber og både.

I Snekkersten var der 86 hjemmehørende både og i Skotterup 36 både foruden et par fiskerkvaser, der sejlede ål, torsk og fladfisk til København. Redskaberne omfattede 11 store bundgarn, ca. 900 åleruser, ca. 200 silde- og ca. 200 makrelgarn, foruden ca. 1300 smågarn, mange kroge og rejeruser m. m. Fangsten opbevaredes levende i hyttefade, der opankredes på den åbne kyst, indtil fiskene kunne overføres til kvaser. Både lagringen af den levende fisk og arbejdet med fartøjer og redskaber på den havneløse kyst voldte mange vanskeligheder. Fiskerne havde primitive anlægsbroer og stenvaser,[1] men ønsket om en havn havde længe været fremme blandt den lokale befolkning, og først da anlæggelsen af havnen blev ført igennem, skabtes den nødvendige basis for erhvervets videre udvikling, anskaffelse af større både samt motorisering m. v.

Den eneste havn på Øresundskysten i århundredets begyndelse lå i Humlebæk bygget i årene 1810–1812.[2] I alle de andre fiskerlejer måtte man fortsat døje med besværlige landinger på åben kyst og med ophaling af bådene på stranden. Det næste fiskerleje, der gik i gang med havnebyggeriet, var Tårbæk, hvor kromanden og tre fiskere tog initiativet. De søgte om statstilskud, hvilket blev afslået, men tilladelsen til at bygge en havn fik de i årene 1865–1866.[3]

I foråret 1871 samledes Snekkerstens og Skotterups fiskere til et stort fællesmøde, hvor man enedes om at gå i gang med at bygge en bådehavn til fælles bedste. Først skulle der imidlertid udarbejdes en tegning og opstilles et overslag over, hvad byggeriet ville koste. Desuden skulle man søge myndighederne om tilladelse til det påtænkte havnebyggeri. Endelig skulle stat og kommune søges om økonomisk bistand.[4]

Snekkerstens og Skotterups fiskere var mere heldige end deres kolleger længere sydpå. Foruden byggetilladelsen fik de nemlig også tilsagn om lån af statskassen.

Ved Tikøb sogneråds ordinære møde den 5. september 1871 behandledes en begæring fra mange fiskere på Snekkersten og Skotterup om bidrag til en påtænkt bådehavn ved Snekkersten. Begæringen blev fremført af fisker Jens Peter Thagesen. Sognerådet udtalte sin velvilje til at bidrage til denne havn.

Om bidragets størrelse kunne der imidlertid først tages bestemmelse, når arbejdets omfang var bestemt, og der forelå sikkerhed for en væsentlig del af midlerne dertil.

I december 1871 havde fiskerne fået udarbejdet en tegning samt opstillet et overslag på ca. 10.000 rigsdaler. Ud fra dette bevilgede sognerådet af kommunens kasse et bidrag i fire år à 200 rigsdaler fra 1872 at regne.[5]

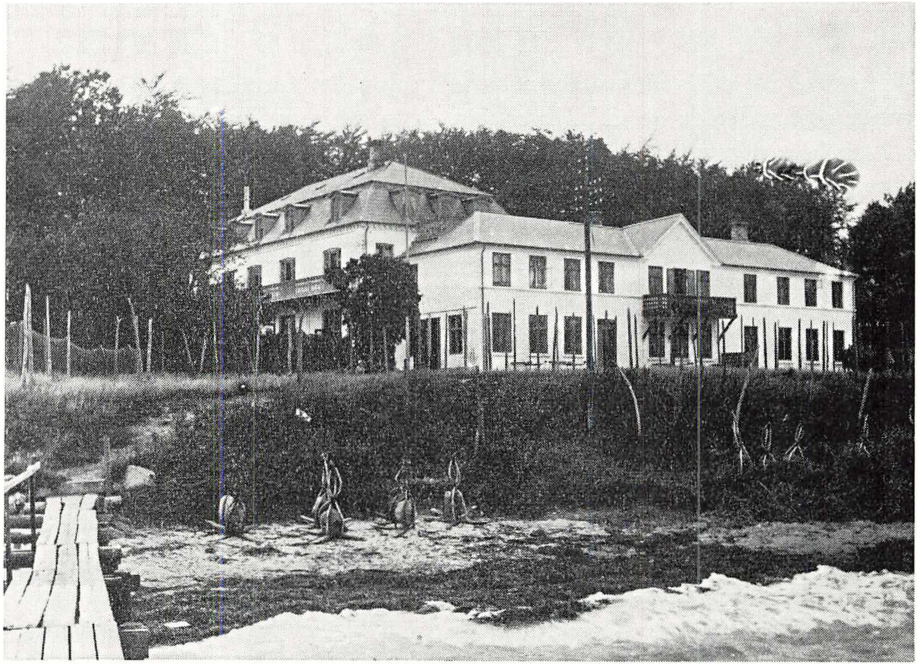

Snekkersten kro ca. 1910. Det første udkast af en bådehavn i 1871 placerede havnen ud for kroen. Da Snekkersten gamle kro brændte i 1940'erne byggede hotelkongen Oscar Petersen det nuværende hotel »Kystens Perle«. Til venstre ses en af fiskernes ruser på stejlepladsen, der forlængst er afløst af Strandvejens fortove m. v. I forgrunden på stranden tunge sten til at holde de svære garn nede med. – Foto: Handels- og Søfartsmuseet på Kronborg.

Den bådehavn, der omtales her, var tænkt placeret ud for Snekkersten kro, det nuværende Kystens Perle. På tegningen står der:

Udkast til Baadehavn ved Snekkersten udfor Kroen.
Areal: 10270 Kvadratalen Sign C. Steen

Den økonomiske start til en bådehavn begyndte allerede i juni 1871, idet en del af fiskerne gik med indsamlingslister i lommerne. Overalt, hvor de færdedes, var de klar til at modtage bidrag fra folk, der ønskede at støtte deres havneprojekt. Foruden listerne havde de også små bøger; heri noterede de deres egne bidrag. Der er ikke oplyst noget om, hvordan de kom til de beløb, der blev indført i bøgerne.

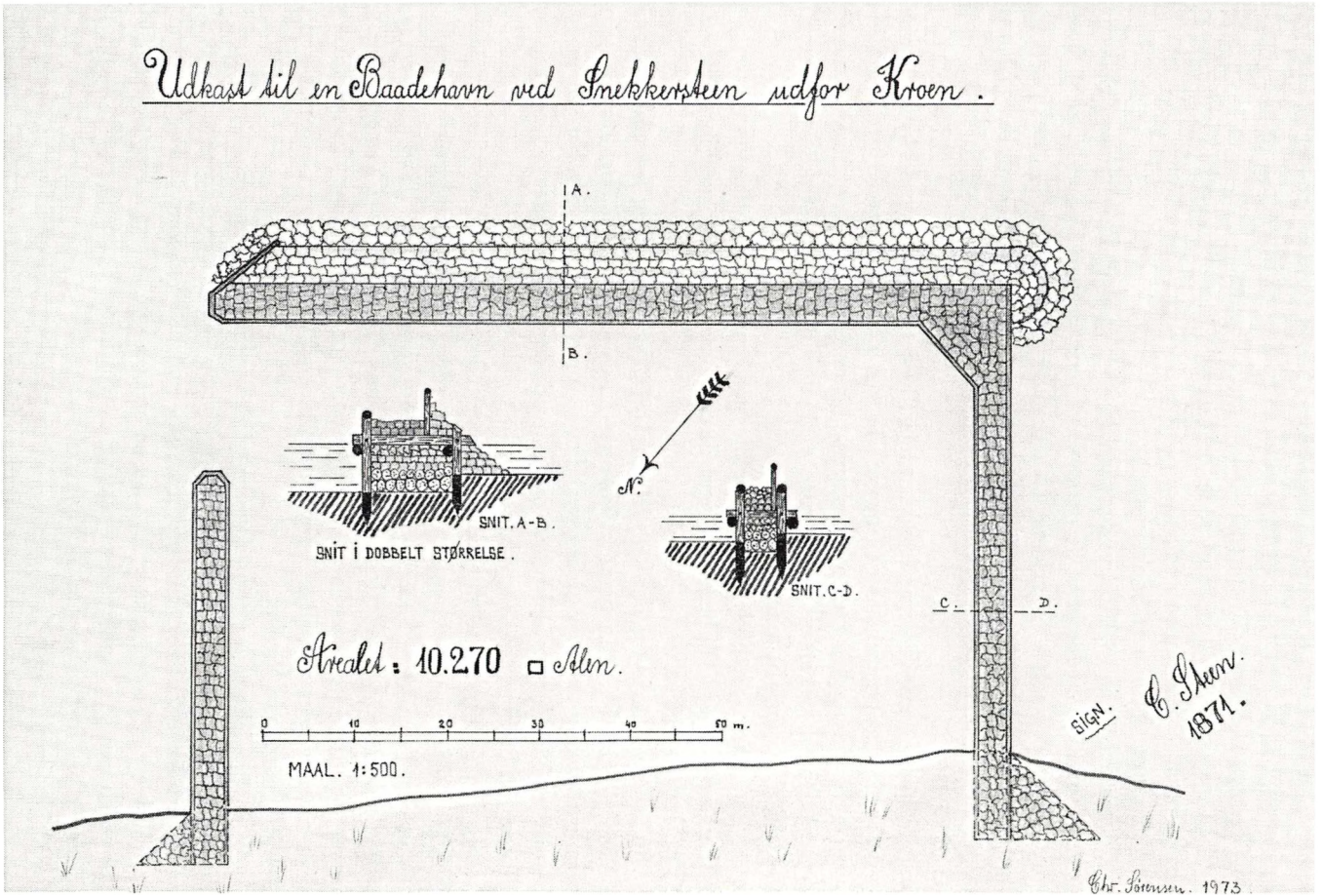
Udkast til en Baadehavn ved Snekkersteen udfor Kroen.
A.
B.
SNIT. A-B.
SNIT I DOBBELT STØRRELSE.
N.
SNIT. C-D.
C.
D.
Arealet: 10.270 □ Alen.
0 10 20 30 40 50 m.
MAAL. 1:500.
SIGN. C. Steen. 1871.
Chr. Jørgensen. 1973.

Hele denne form for indsamling giver ikke de store penge. Det er kun småbeløb, der indkommer. Det er endnu ikke rigtig rygtedes, at Snekkerstens og Skotterups fiskere påtænker at bygge en bådehavn.

Sidst på året 1871 begynder en omfattende stenbrydning i omegnen af Snekkersten. En annonce i Helsingør Avis efterlyser tilbud på stenkørsel til den planlagte havn ved Snekkersten.

I begyndelsen af 1872 begynder man at køre sten til det kommende havneanlæg. Følgende steder hentede man bl. a. sten: Torpen – Humlebæk – Boserup – Egebæksvang – Tyvekrogen – Rørtang – Borupgård – Snekkersten – Bergmannsdal og Helsingør. Hele denne store opgave med brydning og transport af fyldsten til at komme inden i havnemolerne varer ved hele året 1872 og 1873.

Alle steder, hvor fiskerne fra de to lejer færdes, snakker de om deres havneprojekt. Det er en meget stor opgave, de har påtaget sig at udføre. Nok har stat og kommune lovet dem økonomisk bistand, men det er alligevel mange penge, der skal skaffes. Deres egne tilskud indtjent ved fiskeriet er små i forhold til de beløb, man skal bruge.

At få bygget en bådehavn i Snekkersten var efterhånden blevet en hel folkesag på egnen. Nu begyndte også de store mænd – dem med indflydelse – at gå ind for sagen.

I Helsingør Avis fra den 24. februar 1872 kan man læse følgende indlæg: »I Maj Maaned f. Aar traadte Fiskerne langs Kysten ved Snekkersten sammen og fattede den Beslutning ved fælles Kræfter at arbejde hen til at faa bygget en Baadehavn i Lighed med, hvad der alt tidligere er opnaaet af Fiskerne i Taarbæk og Skovshoved.

Tegning og Overslag blev udarbejdet, og det har senere vist sig, at Sagen fra flere Sider er blevet omfattet med Interesse, idet Indenrigsministeriet har tilsagt at ville bidrage 1000 Rigsdaler til Anlægets Fremme. Tikjøb Sogneraad under nærmere Approbation 800 Rigsdaler. Flere Mænd i Omegnen have tegnet sig for ikke uanselige Tilskud, hvortil endelig kommer Bidragene fra Fiskerne selv, der naturligen af yderste Evne ville anstrænge sig for at kunne lægge Haand paa Værket.

At en Baadehavn ved Snekkersten vilde være af uberegnelig Nytte for de talrige Fiskere, der fra denne Deel af Kysten søge deres Erhverv paa Søen, vil erkjendes af enhver, som ere bekjendt med de Møjsommeligheder, der ere forbundne med vore Fiskeres Liv; ogsaa kan en saadan Havn antages at ville udøve en gavnlig Indflydelse paa den fremtidige Udvikling af Øresunds-Fiskeriet og Forsyningerne til Kjøbenhavn.

Det tør imidlertid befrygtes, at selv med al Anstrængelse fra Fiskernes Side vil det være umuligt for disse at tilveiebringe et Beløb af 8000 Rigsdaler, som Anlæget af en Baadehavn vil koste, og det er derfor at Undertegnede, i Erkjendelsen af det store og varige Gode, man ved en saadan Havn ville

Snekkersten havn ca. 1900. I midten af billedet ses Jens Svendsens bådebyggeri, der blev overtaget af den ene af hans tre sønner Laurits Svendsen i 1898. Fra det år og til han lagde op i 1934, blev der bygget ikke færre end 1035 både på bådebyggeriet. Huset helt til højre er »Hildasminde«, Strandvejen 186, hvor havnen skulle placeres ud for. – Foto: Udlånt af fisker Ib Børgesen, Snekkersten.

opnaae, finde os tilskyndede til at lade udgaae nærværende Opfordring til at komme Fiskerne til Hjælp med Bidrag, til Fremme af et Havneanlæg. Saadan en Baadehavn vil være til Velsignelse igjennem Slægter for en stræbsom men uformuende Deel af vor Kystbefolkning. Velvillige Bidrag modtages af dette Blads Contoir, ligesom ogsaa af enhver af os Undertegnede.

Kjøbenhavn d. 23. Feb. 1872

E. van Dockum Admiral	Olrik Borgem. i Helsingør Landsthingsmand	R. Ulstrup Consul Folkethingsmand
D. B. Adeler Grosserer	Sneedorff Commandeur capitain	Scheibel Ejer af Borupgaard

J. Rasmussen
Landvæsens- og Forligelsescommissair«

Med dette indlæg i Helsingør Avis blev der sat fart i tingene. Fiskerne indså nu, at her havde de en meget fin chance for at få en virkelig stor

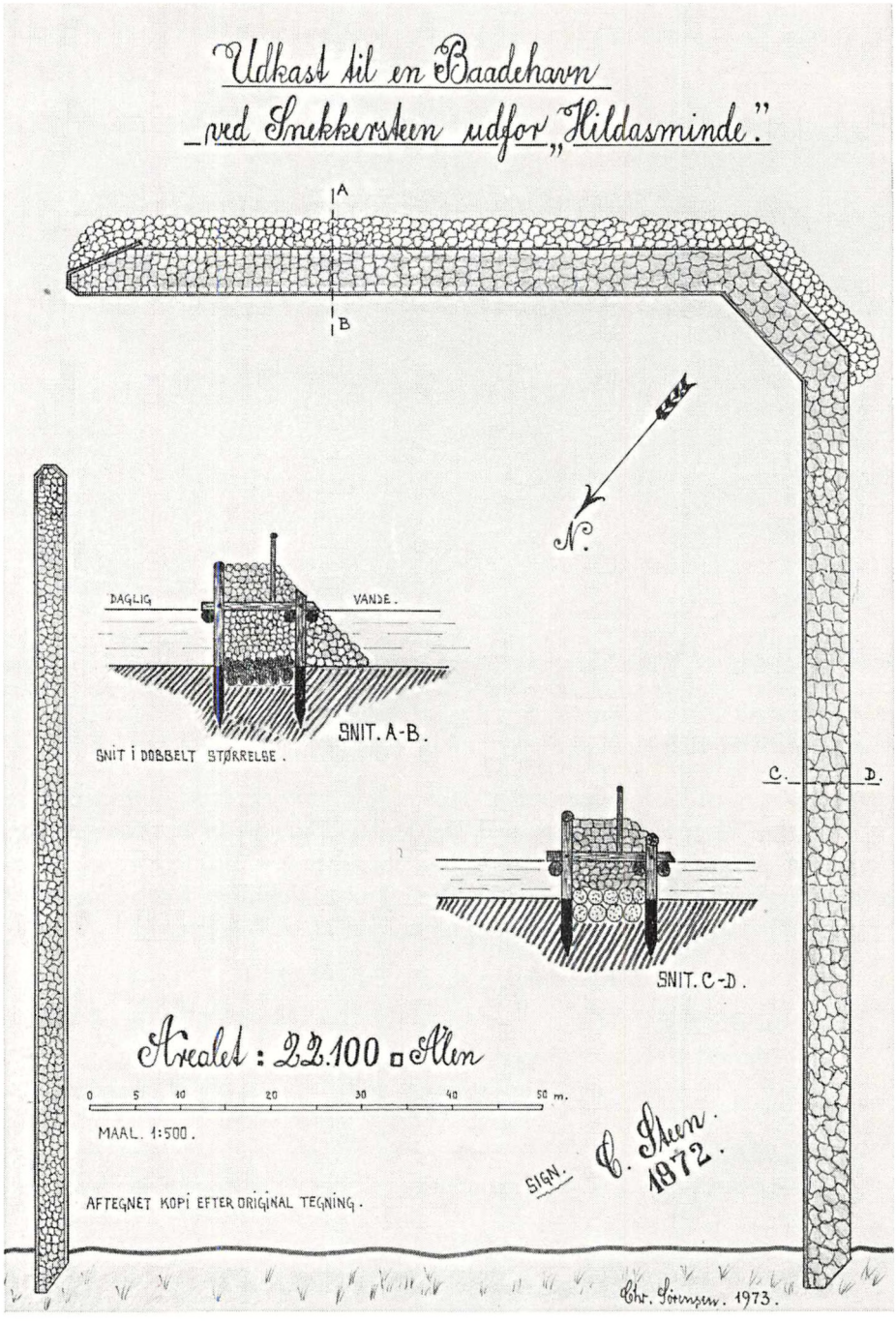
Udkast til en Baadehavn
ved Snekkersten udfor „Hildasminde."
A
B
N.
DAGLIG
VANDE.
SNIT. A-B.
SNIT I DOBBELT STØRRELSE.
C.
D.
SNIT. C-D.
Arealet: 22.100 □ Alen
0 5 10 20 30 40 50 m.
MAAL. 1:500.
SIGN. C. Olsen. 1972.
AFTEGNET KOPI EFTER ORIGINAL TEGNING.
Chr. Sørensen. 1973.

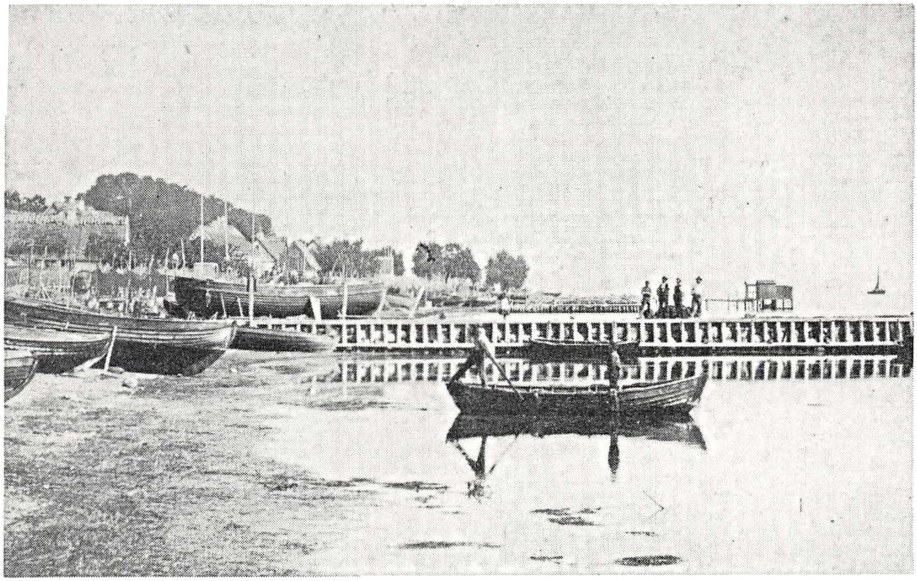

Snekkersten havn ca. 1885. Stranden inde i havnen ved den nordre mole, hvor den går ind til land. Man ser tydeligt opbygningen af molen med dens pælerækker fyldt op med sten imellem. - Foto i Helsingør byhistoriske Arkiv.

bådehavn. Den første plan med at lægge havnen ud for kroen blev forkastet. Den var billig i anlægsudgifter på grund af dens ringe størrelse, 10.270 kvadratalen, men den lå for langt mod nord for fiskerne i Skotterup. Desuden var landforholdene ikke gode her, kystlinien lå for højt. En flytning af havnen blev diskuteret meget af fiskerne. Resultatet blev, at der blev tegnet et nyt udkast til en bådehavn, denne gang placeret ud for »Hildasminde« midt i fiskerlejet.

Havnen fik et lidt andet udseende, desuden blev dens areal over dobbelt så stort.

På tegningen står at læse:

Udkast til Baadehavn ved Snekkersten udfor »Hildasminde«.
Areal: 22100 Kvadratalen Sign C. Steen 1872

I marts 1872 er havnebyggeriet påbegyndt. Fra skoven kommer der tømmer for 462 rigsdaler. Det er overvejende træ til pæle. Fra Helsingør får man leveret 83 lispund jern, som smeden laver til bolte. Efter at han har tildannet dem med gevind, bliver de sendt til Helsingør igen for at blive galvaniserede.

I april 1872 køber fiskerne en del fyrre- og egeplanker for 14 Rd. 2 M. 6 Sk. fra Briggen »Lina« af Riga, der strandede året før ud for Snekkersten.[6]

Savskærerne har meget travlt, det er store mængder af tømmer og pæle, der skal tildannes. Fisker Niels Peder Jensen fra Teglgårdshuse sprænger store marksten i omegnen, han får betaling for krudt og fængtråd.

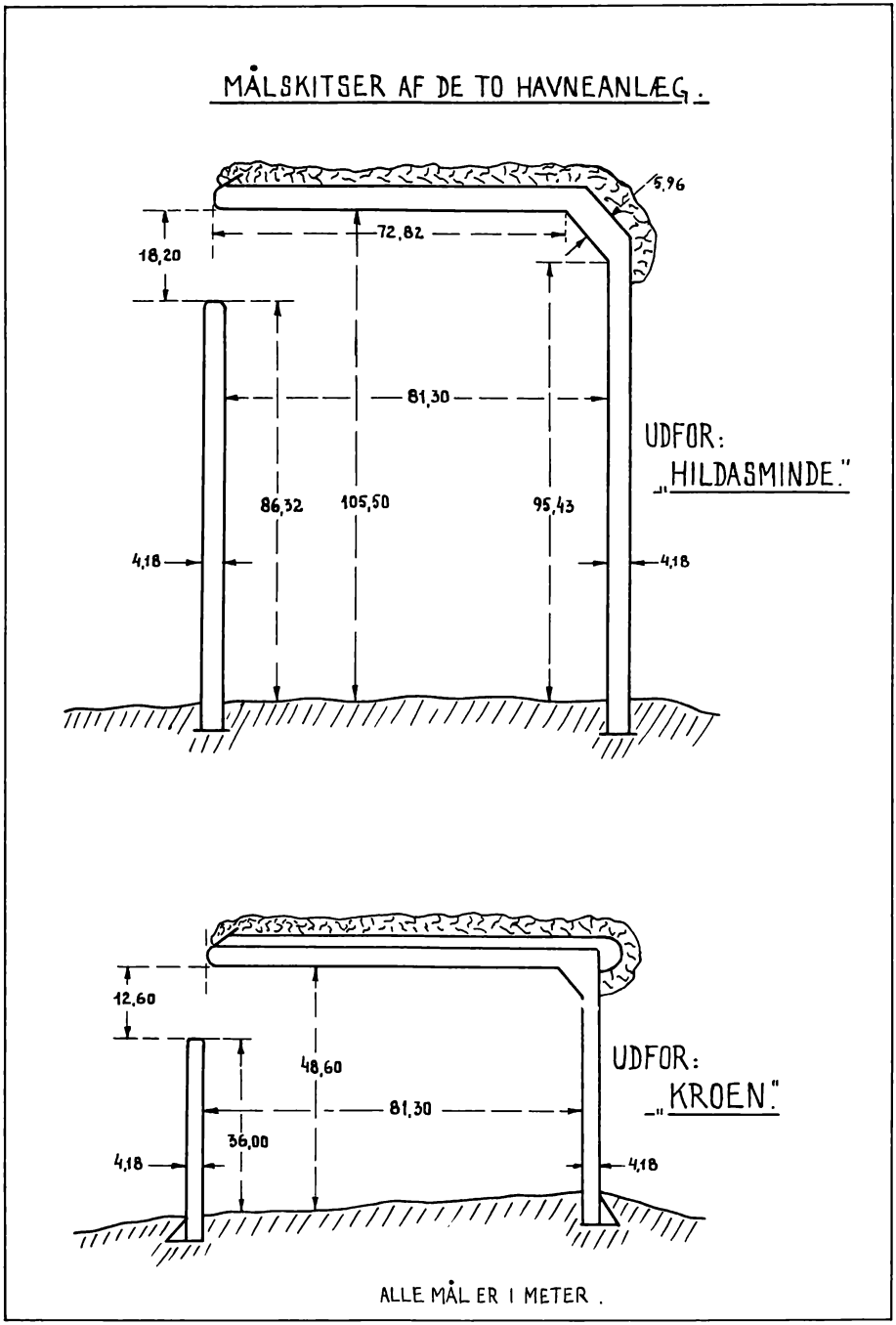

På målskitsen er de to havneprojekter angivet med meterangivelse i stedet for alen. Målestoksforholdet er 1:1000.

De to bygmestre Vafs og Steen har folk i gang henne i skoven med at fremstille faskiner, d. v. s. lange risbunker, der bliver bundet sammen med skibmandsgarn. Disse faskiner skal bruges til at lægge i bunden af molerne for at bære fyldstenene samt modvirke, at sandet udenfor skrider ind i havnen.

Søndag den 2. april 1872 får komiteen for havnebyggeriet overrakt 200 rigsdaler af kammerherre, grev Moltke-Huitfeldt. Det var noget, der fyldte godt i pengekassen. Nogle dage senere kommer en lille regning, der lyder på fortæring ved rejsegildet på 5 Rd. 3 M. 11 Sk.

Hvad det er for et rejsegilde, nævnes der ikke noget om nogen steder, muligvis markerede man et eller andet i forbindelse med starten af byggeriet.

I det følgende skal jeg redegøre for de pengemidler, der via indsamlinger strømmede ind til bygningen af bådehavnen i Snekkersten. Dog vil det ikke være muligt eller hensigtsmæssigt at gengive alle bidragslisterne, da meget af materialet er gået tabt. Ialt indkom der ved de forskellige indsamlinger over 9000 rigsdaler.

Det Classenske Fideicommis	1000 rd.
Kammerherreinde Rønnenkamp	200 rd.
F. W.	1 rd.
Commandeur Møller	20 rd.
Grosserer Adler	50 rd.
M. G.	5 rd.
C. J.	10 rd.
Commandeur Sneedorff	20 rd.
W. B.	3 rd.
Etatsraad Olrik	20 rd.
Consul Ulstrup	20 rd.
Admiralinde van Dockum	5 rd.
Admiral van Dockum	20 rd.

Denne lille liste, der alene gav 1374 rd., vidner om den iver og interesse, hvormed hele sagen blev behandlet.[7] Ovenstående beløb indkom i marts 1872 kun en måned efter, at Helsingør Avis havde bragt den store artikel om havnebyggeriet.

Helsingør Avis var i det hele taget flink til at bringe oversigter over de forskellige bidragslister.

Hos grevinde Danner (enke efter Fr. d. VII) fik nogle fiskere foretræde.[8] Grevinden var meget forstående over for disse mænd og lovede dem at tale deres sag for kongen Chr. IX. Kort tid efter kom der besked om, at Hans Majestæt havde skænket en gave på 300 rd. som bidrag til en bådehavn i Snekkersten.

Af andre større beløb kan nævnes bidraget fra det Reiersenske Fond, der udgjorde 500 rd.[9]

Fra den tidligere ejer af Borupgård, proprietær Brun, kom der 100 rd.

Fiskerkonerne i de to lejer deltog også ivrigt i indsamlingen af pengemidler til byggeriet. På deres runder med fisk i omegnen opfordrede de kunderne til at give en gave til havnen i form af penge eller ting, der kunne bortloddes på bazar. Desværre er der ikke efterladt oplysninger om, hvilke ting eller hvor meget der indkom på denne måde.

Indsamlingerne til bådehavnen fortsatte støt og roligt. Hele tiden var der folk, der betænkte Snekkerstens og Skotterups fiskere med kontante beløb. Hovedsagelig var det det bedre borgerskab såvel i by som på land, der støttede det gode formål.

Nedenstående liste er fra april 1872.[10] Den er ikke komplet, idet der indkom betydelig flere beløb:

M. K. Frederikshavn	5 rd.
J. E. K. København	5 rd.
Maler Chr. Hetsch (årlig til havnen er fuldført)	3 rd.
Proprietair E. Scheibel (årlig)	5 rd.
Maler Vogelsang	2 rd.
Oberst Hyllested	3 rd.
»Alpha« København	5 rd.
H. R. København	2 rd.
G. B. J. H.	1 rd.
Kammerherre Rømeling	10 rd.
Chr. Dorph	2 rd.
C. M.	1 rd.
C. Hostrup	5 rd.
H.	1 rd.
Marie Schmilinsky	6 rd.
Grosserer Møller	2 rd. 8 sk.
Particulier Ulstrup	5 rd.
Generalconsul Everløff	30 rd.
Fabrikant Nielsen	50 rd.
Grosserer Hoffmann	2 rd.
Købmand Ravn (årlig)	8 rd. 4 m.
Købmand Joelsen	10 rd.
K. F. M.	20 rd.
Admiral van Dockum (tidl. 25 rd.)	5 rd.
P. S. (årlig)	5 rd.
M. Jensen	1 rd.
Klein	1 rd.
Proprietair Marstrand	10 rd.
Købmand Larsen (årlig)	8 rd. 4 m.
Grev Moltke Huidtfeldt	200 rd.

Fabrikant Culmsee	50 rd.
Etatsråd Fasting	20 rd.
Lieutenant Amnixbøll	5 rd.
Proprietair Phillipsen	10 rd.
Tikjøb Sogneraad (1. rate)	200 rd.
Proprietair Bonnesen	20 rd.
Grosserer Schierbech	10 rd.
Jægermester Brun, »Louisiana«	20 rd.
Consul C. E. de Coninck	5 rd.

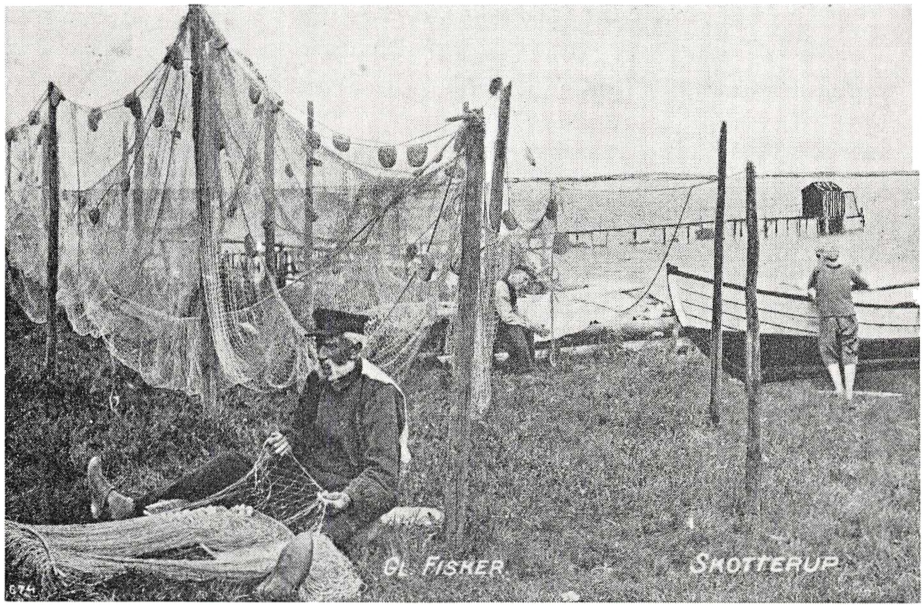

Stejlepladsen ved Skotterup i begyndelsen af 1900-tallet. Billedet viser fisker Svend Jonassen, f. 15/3 1839. Han sidder på stejlepladsen overfor Skotterup kro og er ved at sætte synkesten på et garn. Svend Jonassen var med ved bygning af havnen og var broder til dens første havnefoged, færgemand Jens Jonassen. – Postkort: I forfatterens eje.

Fiskerne i begge lejer glemte heller ikke deres pligter. Hver gang der var 1 rd. eller 2 tilovers, blev beløbene givet til havnen.

Sidst i april 1872 begynder bygmestrene Vafs og C. Steen at vise sig i regnskaberne. De får deres første regning betalt d. 8. maj lydende på faskiner. Som tidligere nævnt var det C. Steen, der tegnede og projekterede begge havneanlæg, og sammen med bygmester Vafs stod han for opbygningen af havnen og havde den daglige ledelse.

Hele byggeprojektet blev udført efter regning, da man ikke på forhånd vidste, hvor mange penge man havde at råde over. Det hele var jo lagt an på indsamlinger og offentlige tilskud.

I det daglige fungerede det på den måde, at havnekassen betalte alle byggematerialerne kontant ved leveringen, efterhånden som bygmestrene rekvirerede dem. Ved at gøre det på den måde mente man at kunne undgå økonomiske vanskeligheder. Der blev kun udført arbejde for de penge, man havde. I starten var økonomien da heller ikke noget problem. Det var ret store beløb, man havde at råde over. De udlagte lister i Helsingør og København gav mange og til tider anselige bidrag.

Fisker P. J. Willumsen, der var blevet kasserer for havnen, skulle imidlertid daglig bruge mange kontanter.[11] Som regel er der ikke en dag i ugen, uden at der skal betales regninger – store og små. Til de sidstnævnte hører i maj måned 1872 en regning fra forstvæsenet for leveret tømmer fra skoven på 317 rd. I samme måned er savskærerne åbenbart også særligt flittige, idet de hele 5 gange kommer med regninger til et samlet beløb på 54 Rd. 4 M. 6 Sk.

Som ventet kostede det mange penge at gå i gang med et sådant havneprojekt. Ustandselig strømmede regningerne ind til kassereren på søm, jern, tømmer til vandlister og faskiner. Tillige fik havnens bygmestre udbetalt ca. 40–70 rd. hver uge hele året 1872.

Foruden indsamlingerne afholdt man også forskellige arrangementer til støtte for havneprojektet. I Helsingør Avis fra den 19. juni 1872 stod at læse:

St. Hans Fest i Egebæksvang.[12]

Med Øvrighedens Tilladelse afholdes Søndagen den 23. og Mandagen den 24. Juni førstkommende en Fest i Egebæksvang, hvoraf Indtægten skal tilfalde Snekkerstens Baadehavn.

Festen begynder Søndagen den 23. Juni Kl. 4 Efterm. og vil bestaa af Kaproning, Skovbal, Tombola, Kapløb, Klattring, Vauxhall, St. Hans Blus og Fyrværkeri.

Et Musikcorps vil begge Dagene bidrage til de Besøgendes Underholdning.

Paa Festpladsen vil findes Beværtningstelte, og der vil i Øvrigt blive sørget for Publicums Bekvemmelighed.

Fuldstændigt Program faaes med Billetterne.

Festcomiteen

Medlemmerne af festkomiteen var: P. J. Willumsen, Børge Børgesen, Jens Jonassen, Jens P. Thagesen, Edvard Larsen, Jens Stephan Rasmussen, Frederik Hellesen, Zedeler, Svend Olsen og Peter Andersen.

Jeg skal i det følgende redegøre for festens program samt forløbet af de forskellige arrangementer, talerne der blev holdt, og vinderne af kaproningen.

Program til St. Hans Festen i Egebæksvang den 23. Juni og 24. Juni 1872 til Fordel for Anlæget af en Baadehavn ved Snekkersten:

Søndag den 23. Juni:

Kl. 2 Efterm. : Kaproning.
Kl. 4–6 : Hornmusik.
Kl. 5 : Foredrag fra Frihedsstenen.[13]
Kl. 7–1 : Dans og forskjellige Forlystelser.
Kl. 7½ : Kapløb af Drenge (paa Plainen ved Frihedsstenen).
Kl. 9½ : St. Hans Blus.

Mandag den 24. Juni:

Kl. 4–6 Efterm.: Hornmusik.
Kl. 5 : Præmie Uddeling for Kaproning.
Kl. 6 : Klattring af Drenge.
Kl. 7 : Dans og forskjellige Forlystelser.
Kl. 10½ : Fyrværkeri.

En Tombola, et Conditori og en Restauration bestyres af Damecomiteen, og der forefindes forskjellige andre Beværtningstelte, Udsalg m. m. paa Festpladsen.

Adgangstegn til Festpladsen, som bæres synligt paa venstre Side af Brystet, erholdes for hver enkelt Dag ved Indgangen à 16 Skilling for Voxne og 8 Skilling for Børn.

Til Dansesalonen à 1 Rigsdaler for en Herre, 64 Skilling for en Dame. Abonnementskort lydende paa Navn, hvilke giver Adgang til hele Festen begge Dagene, kan erholdes hos Hr. Kjøbmand Børge Børgesen i Skotterup eller ved Indgangen mod at erlægge for en Herre 1 Rd. 48 Sk., for en Dame 1 Rd., for et Barn 48 Sk. Abonnenterne bærer ligeledes et synligt Tegn paa venstre Side af Brystet. Dampskibene anløbe begge Dagene Egebæksvang paa deres Router mellem Kjøbenhavn og Helsingør. Passagerfragten er imellem Helsingborg og Egebæksvang 3 Mk. 8 Sk. Tour og Retour. Imellem Helsingør og Egebæksvang 2 Mk. 8 Sk. Tour og Retour, 1 Mk. 8 Sk. enkelt Tour.

Festcomiteen

Til Festen i Egebæksvang afgaar fra Hotel »Du Nord« begge Dage 10 Char-a-banc à 1 Mk. pro Persona. Vognen kan ogsaa møde i Byen.

Dampskibsfarten i Sundet den 23. og 24. Juni: Der foretages en Extratour imellem Helsingør og Kjøbenhavn. Afgangstiderne ere begge Dagene fra Helsingør til Kjøbenhavn Kl. 7¼ Morgen, 1 og 8 Eftm. Fra Kjøbenhavn til Helsingør Kl. 8 Form., 12 Midd. og Kl. 4½ Eftm.

Foruden de sædvanlige Stationer anløbes begge Dage tillige Egebæksvang. Ligeledes vil, saafremt Vejret tillader det, et Skib afgaae fra Egebæksvang til Helsingør Kl. 8 Aften.

Mandag den 24. Juni 1872:

St. Hans Festen i Egebæksvang til Fordel for en Baadehavn ved Snekkersten aabnede igaar og begunstigedes af det herligste Sommervejr, som havde lokket en overordentlig stor Menneskemasse ud i den smukke Skov.

Festen begyndte med Kaproning, Løbet 6000 Alen.

1. Klasse 6 Aarers Baade. Præmie 30 Rd.

Baad Nr. 1	»Balladen« J. G. Jensen	19 Min.
Baad Nr. 2	»Søsvalen« F. Hilbom	19½ Min.
Baad Nr. 3	»Arken« Jens Jørgensen	20¼ Min.
Baad Nr. 4	»Neptun« Jens Andersen	22 Min.

2. Klasse 4 Aarers Baade. Præmie 25 Rd.

Baad Nr. 1	»Makrellen« Børge Jørgensen	20½ Min.
Baad Nr. 2	»Dagmar« R. Andersen	21 Min.
Baad Nr. 3	»Haabet« Svendsen	21¼ Min.
Baad Nr. 4	»Perlen« J. Larsen	21½ Min.
Baad Nr. 5	»Anna« H. Børgesen	21¾ Min.

3. Klasse 2 Aarers Baade. Præmie 20 Rd.

Baad Nr. 1	»Svalen« Sv. Petersen	22 Min.
Baad Nr. 2	»Søblomsten« E. Jonassen og Chr. Hansen	22½ Min.
Baad Nr. 3	»Perle« N. Johansen	23 Min.
Baad Nr. 4	»Carl« E. Hansen	23½ Min.

Fra Helsingør Avis' referat af de øvrige festligheder søndag den 23. juni mærker man tydeligt, at havnesagen var blevet en folkesag:

»Kl. 4 aabnede Vaabenbrødrene og Helsingør Haandværker-Sangforening Festlighederne i Skoven med en Procession, hvortil Menneskemassen sluttede sig, og med Musikken i Spidsen drog til Frihedsstenen, som særdeles smagfuldt var omgiven af forskjellige Decorationer med Mottoer, der passede til Festens Anledning.

Grosserer Ulstrup betraadte derpaa Talerstolen og sagde bl. a. om Fiskerne:[14]

Vi havde netop Kjendsgjerningerne for os, som overbeviste os om, at vore Fiskere paa rette Maade vare gaaede ind i Tidens Forandringer og samdrægtige havde draget Nytte til sig af Flidens Gjerninger. Frihedens Sol havde beskinnet vore 2de Fiskerlejer Snekkersten og Skotterup, og oplivet den forsømte djærve kraftige Natur, som efter at de hemmende Baand vare bristede, efter at Selvbevidstheden var vaagnet, udviklede en iøjnefaldende, fremadskridende Arbejdskraft, der betegnende viste os, at de tidligere trange Kaar begyndte at blive afløste af Velstand og Tilfredshed. Vore Fiskere fremtraadte i en forædlet Skikkelse modtagelig for det aandelige Liv, som styrker vor Handlekraft og forbedrer vore Sæder. Deres aabne, frejdige Væsen, den Tillid, med hvilken de under Anstrengelser og Flid røgtede deres Hverv, uden at den Ene blev misundelig over den Andens Held, tiltalte os, og de havde

forstaaet at tilegne sig Agtelse og Opmærksomhed derved i en videre Kreds. Deraf kom det, at der nu til deres paabegyndte Foretagende »Anlæget af en Baadehavn« strømmede rige Gaver ind fra mange Sider! Deraf kom det, at vor højsindede, ædle Konge havde forenet sig med mange af sine Undersaatter om at i nærværende Tilfælde at komme Fliden og Driften til Hjælp!

Saaledes ville vi da ogsaa nu haabe og ønske, at Lykke og Velsignelse maatte krone Fiskernes paabegyndte Havneværk, paa det at deres Efterkommere kunne bevare det som et Hædersminde om, hvorledes det fri danske Folk med dets Konge i Spidsen forstod at belønne den redelige Stræben, den utrættelige Flid.

Dernæst tog Doctor Dam fra Sverige Ordet. Han talte om Frihedens Formaal – den fremadskridende Oplysning, som i den danske og den svenske Konge havde lysende Eksempler paa Forstaaelsen af dette. Sluttelig udbragte han et længe Leve for Kong Christian den Niende og vor vakre Kongefamilie, hvilket besvaredes af den forsamlede Mængde med et 9 Gange gjentaget begejstret Hurra.

Pastor Hostrup henviste til et af de ved Frihedsstenen anbragte Mottoer:[15]

»Det være skal vort Maal i Flidens Værk
At styrke os og gjøre Danmark stærk!«

hvilket han fandt var passende til vort Forhold i Almindelighed og til vore Festligheder i Særdeleshed. Hostrup sluttede sin Tale med at udbringe et Leve for Danmark.

Dernæst fordelte Menneskemængden sig i Skoven, hvor forskjellige Forlystelser og Beværtningssteder vare arrangerede. Særlig blev det af en Damecomitee ordnede Tombola, Restaurations- og Conditori Telt stærkt besøgt og lover et meget tilfredsstillende Udbytte, ligesom i det Hele taget store Indtægter allerede igaar stille et over Forventning tilfredsstillende Hoved-Resultat i Udsigt.

Det overordentlig smukke Sommervejr idag vil sandsynligvis lokke mange Mennesker til Festpladsen, og vi kunne forudsige dem, at de ikke ville fortryde deres Udflugt.«

Igen tirsdag den 25. juni 1872 bragte Helsingør Avis udførlig omtale af festen i Egebæksvang skov:

»St. Hans Festen i Egebæksvang fortsattes igaar under et vedvarende skjønt Sommervejr og havde atter hidkaldt mange Besøgende, blandt hvilke ikke faa Svenskere. Den interessanteste Del af Festen igaar var Præmiefordelingen for Kaproningen. – Kl. 5 satte Fiskernes Tog med Dannebrogsflag og Musik i Spidsen sig i Bevægelse og drog til Frihedsstenen, hvor Birkedommer Fiedler fremtraadte og paa en hjertelig Maade bevidnede sin Deltagelse for Fiskerlejerne Snekkersten og Skotterup, hvis Beboere han havde lært at kjende som flinke, driftige Folk, der for ham allerede tidligere paa en sagkyndig og tillidsfuld Maade havde lagt Planer til det nu paabegyndte Havneværk. Han

maatte fra det upartiske Standpunkt erkjende, at de mest begunstigede Deltagere i Kaproningen havde været:
Baaden »Balladen« ført af J. G. Jensen, som tilkom 1. Præmie, Rd. 30.
Baaden »Makrellen« ført af Børge Jørgensen, som tilkom 2. Præmie, Rd. 25.
Baaden »Svalen« ført af Sv. Petersen, som tilkom 3. Præmie, Rd. 20,
hvilke Førere han anmodede om at træde frem for at modtage de dem tilkommende Præmier. Efter at denne Opfordring var efterkommet, og Birkedommer Fiedler havde overleveret Præmierne, gjorde Fisker P. Willumsen af Snekkersten opmærksom paa, at Deltagerne i Kaproningen vare komme til at bestaa udelukkende af de 2de Fiskerlejers Beboere, der jo alle interesserede sig for den Sag, der havde fremkaldt Festen, og at det derfor var dem en stor Glæde nu at kunne bevidne, at der fra deres Side ikke knyttede sig personlig Egennytte til det enkelte Arrangement, som de forestode. Han erklærede derfor, at Præmierne ikke kunne modtages til andet Brug end til den paabegyndte Baadehavn, og de bleve derpaa tilbageleverede Birkedommer Fiedler.

Dette vakre Træk fandt sin Løn i et lydeligt Bifald fra alle Tilstedeværende, der istemmede et længe Leve for Fisker P. Willumsen og – paa Opfordring af Birkedommer Fiedler – for Snekkerstens og Skotterups Fiskere.

Dernæst fremtraadte Pastor Hansen, som for flere Aar tilbage havde været Kapellan i Tikjøb Sogn og fra den Tid følt varm Interesse for denne Del af Sognets Beboere. Han erindrede sig, at den Sten, han nu stod paa, da havde haft en blank Plade og benævntes Haabets Sten. Pladen var senere bleven udfyldt med 5te Juni 1849, og Stenen omdøbt til Frihedens Sten, som Tegn paa, at Haabet nu var blevet opfyldt. Han udbragte sluttelig et Leve for Fædrelandet, som istemmedes ved kraftige Hurraraab af den tilstedeværende Mængde.

I samme Orden som paa Hentouren satte Toget sig derpaa i Bevægelse og drog tilbage, hvor man fordelte sig i Skoven og deltog i de forskjellige Forlystelser, som vedvarede hele Natten og i alle Henseender tilfredsstillede Deltagerne.«

Det samlede overskud fra denne store fest i Egebæksvang blev på 835 rigsdaler og 15 skilling, der ubeskåret tilfaldt havnekassen i Snekkersten.

Den nærmeste tid efter den store Sct. Hansfest er præget af livlig byggeaktivitet, og stadig skal der bruges mange penge. I øjeblikket betales der regninger på jernbolte og deres galvanisering og på søm. Desuden er der mange regninger på stenkørsel til havnen fra hele oplandet. Som tidligere nævnt udbetales der desuden over 100 rigsdaler om måneden til de to bygmestre Vafs og C. Steen i denne tid.

Havnebyggeriet medførte også en livlig rejseaktivitet efter den tids forhold. Det er fisker P. J. Willumsen, der som havnens kasserer må foretage disse rejser bl. a. til Esrum, Helsingborg, Frederiksborg og adskillige gange til

Tre Snekkersten-fiskere, der som store drenge så havnen blive bygget.

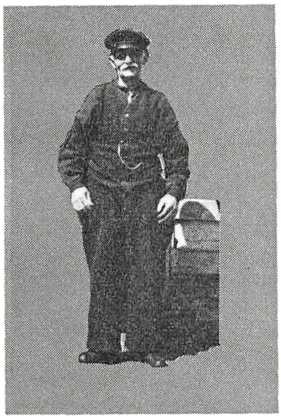

Fisker
Henrik Ludvig Hansen
1857–1943

Fisker
Jørgen Christian Børgesen
1860–1942
De to fiskerkoner er
Hannah Børgesen
og Kirsten Willumsen.

Fisker
Lenius Børgesen
1864–1955

Foto: Udlånt af fisker Ib Børgesen, Snekkersten.

København. Sandsynligvis havde alle disse rejser det vigtige formål fortsat at skaffe kapital til havnebyggeriet.

Lidt opmuntring har der dog også været i det daglige hårde slid, hvilket en lille regning på 3 mark til øl og brændevin til arbejdsmændene tyder på!

Købmand Børge Børgesen på Skotterup er blandt dem, der til stadighed får regninger betalt af havnekassen.[16] Han leverede jævnligt varer til havnen under betegnelsen »proviant« – hvad det så dækker! Desuden havde han en hel del kørsel for havnen med sin hestevogn.

Købmanden i Skotterup – eller høkeren som det hed dengang – var en vellidt og agtet person i lejet. I krigen 1864 havde han mistet det ene ben, og som en slags erstatning fik han tilladelse til at oprette høkerbutik i Skotterup, mod at han købte alle sine varer hos Helsingørs handlende. Gennem hele byggeperioden leverede han mange materialer til havnen, og desuden var han meget hjælpsom, når der var »lavvande« i havnekassen!

Heldigvis er der dog stadigvæk indtægter. I juni måned 1872 indgår der hele 500 rigsdaler fra det Reiersenske fond, og i august måned samme år udbetales første rate fra regeringen lydende på 250 rigsdaler samt et bidrag fra Frederiksborg amt på 500 rigsdaler.

Man kan altså roligt sige, at der sker noget – også på det økonomiske område! Pengene suser ind og ud af den stakkels havnekasse. De mange tørre tal vidner om en vældig aktivitet, der også gav sig udtryk på anden vis.

I anledning af den store industriudstilling i København, der afholdtes i

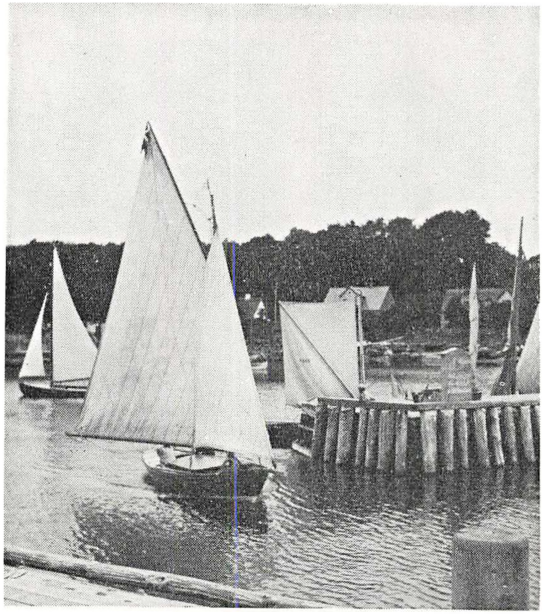

Et kig ind over Snekkersten havn omkring århundredeskiftet fra den søndre mole. I 1893 blev denne mole forlænget med 6 favne. Endnu er det sejlene, der dominerer, men fiskerne var så småt ved at få motorer i bådene. Til højre i billedet en typisk Snekkerstenjolle med sprydstage og ballastjern – de såkaldte »Rugbrød«. Snekkerstenjollerne blev bygget på Svendsens bådebyggeri og blev brugt langs hele Øresundskysten – Foto i Helsingør byhistoriske Arkiv.

juni 1872, havde fisker P. J. Willumsen nemlig forfattet en pjece: »Om Fiskerlejerne Snekkersten og Skotterup«.[17] Denne pjece solgtes på udstillingen til fordel for bådehavnen i Snekkersten, og den gav interessante oplysninger om de forskellige måder, hvorpå øresundsfiskeriet blev drevet på Sundets smalleste sted, og om de betingelser, som landets former med de deraf følgende strømsætninger giver fiskene – f. eks. de store stimer af hornfisk, deres vandringer mellem Vesterhav og Østersø.

Pjecen indeholder tillige en del oplysninger om priserne på de forskellige redskaber, der benyttedes til fangsten. Således kostede en god fiskerbåd med sejl og rigning 300 rigsdaler. Det er prisen på en af de større både; vil man derimod have en af de mindre både, kostede den omkring 70 rigsdaler. Men enhver fisker, der drev selvstændigt fiskeri, måtte i det mindste have to både – en større og en mindre – for at fiskeriet kunne svare sig.

Endnu kostbarere end bådene er de store bundgarn. Et sådant kostede ikke mindre end 700 rigsdaler, hvilket nok kan forundre en nutidig læser, når han samtidig hører, at der til et sådant bundgarn foruden tovværk forbruges 3 skippund hamp! I reglen blev et bundgarn af denne type slidt op på fire år.[18]

Om benyttelsen af de udstillede fiskeredskaber gav Willumsens pjece en udførlig omtale, og den sluttede med en opfordring til alle, der interesserer sig for fiskeriet og dets udvikling, om at købe pjecen.

Da industriudstillingen sluttede var der ialt indkommet 11 rigsdaler 2 mark og 10 skilling ved salget af pjecen. Dette beløb indgik ubeskåret i havne-

Fiskeriassistent og fisker P. J. Willumsen, 1833–1919. – Peter Jonassen Willumsen var hovedmanden bag havnebyggeriet i Snekkersten. Fra 1871 til 1888 var han kasserer for havnen. Billedet er taget efter 1888, hvor Willumsen flyttede til Vordingborg. Den 28/12 1888 bragte Helsingørs Avis en udførlig omtale af P. J. Willumsens mange tillidshverv i anledning af hans afrejse fra Snekkersten. Bl. a. nævnes, at han i 1871 af regeringen blev valgt til medlem af fiskerikommissionen, og at han i 1870 for »Civilistens Regning« opmålte Esrum sø. I 1878 blev han af regeringen sendt som tilsynsmand ved udstillingen i Norrkøbing, og i 1880 blev han sendt til Berlin i samme ærinde. I en valgperiode fra 1865 til 1871 var han medlem af Tikøb sogneråd. Desuden var han bestyrelsesmedlem i våbenbrødreafdelingen, i Snekkersten Sygekasse, i Dansk Fiskeriselskab samt i Dansk Fiskeriforening. I 1872 var han tilsynsmand i fiskeriafdelingen i den mand i fiskeriafdelingen i den store Industriudstilling i København. I en årrække bestyrede han Snekkersten Ligkasse som oldermand. I 1888 blev P. J. Willumsen af regeringen udnævnt til assistent ved fiskerikontrollen i Vordingborg. – Foto: Udlånt af fisker Ib Børgesen, Snekkersten.

kassen, idet det desværre ikke fremgår af regnskabet, hvem der har bekostet trykningen af pjecen, og hvor meget den kostede.

Ovenstående fortæller lidt om den idérigdom og interesse, der fra den lokale fiskerbefolknings side blev udvist, når det gjaldt om at skaffe penge til havnebyggeriet.

Som det tydeligt fremgår er fisker Peter Jonassen Willumsen de to lejers betroede mand. Allerede fra indsamlingernes start i juni 1871 afregnede de deres små indsamlingslister med ham, hvorpå han omhyggeligt indførte beløbene i et lille hefte, som han kaldte »havnekassen«. Han var kendt med regnskaber, kunne føre en pen, og som medlem af Statens Fiskerikommission og tidligere sognerådsmedlem af Tikøb sogneråd havde han alles tillid og agtelse. Willumsen var desuden uddannet som navigatør og således også rent fagligt fuldt ud kvalificeret.

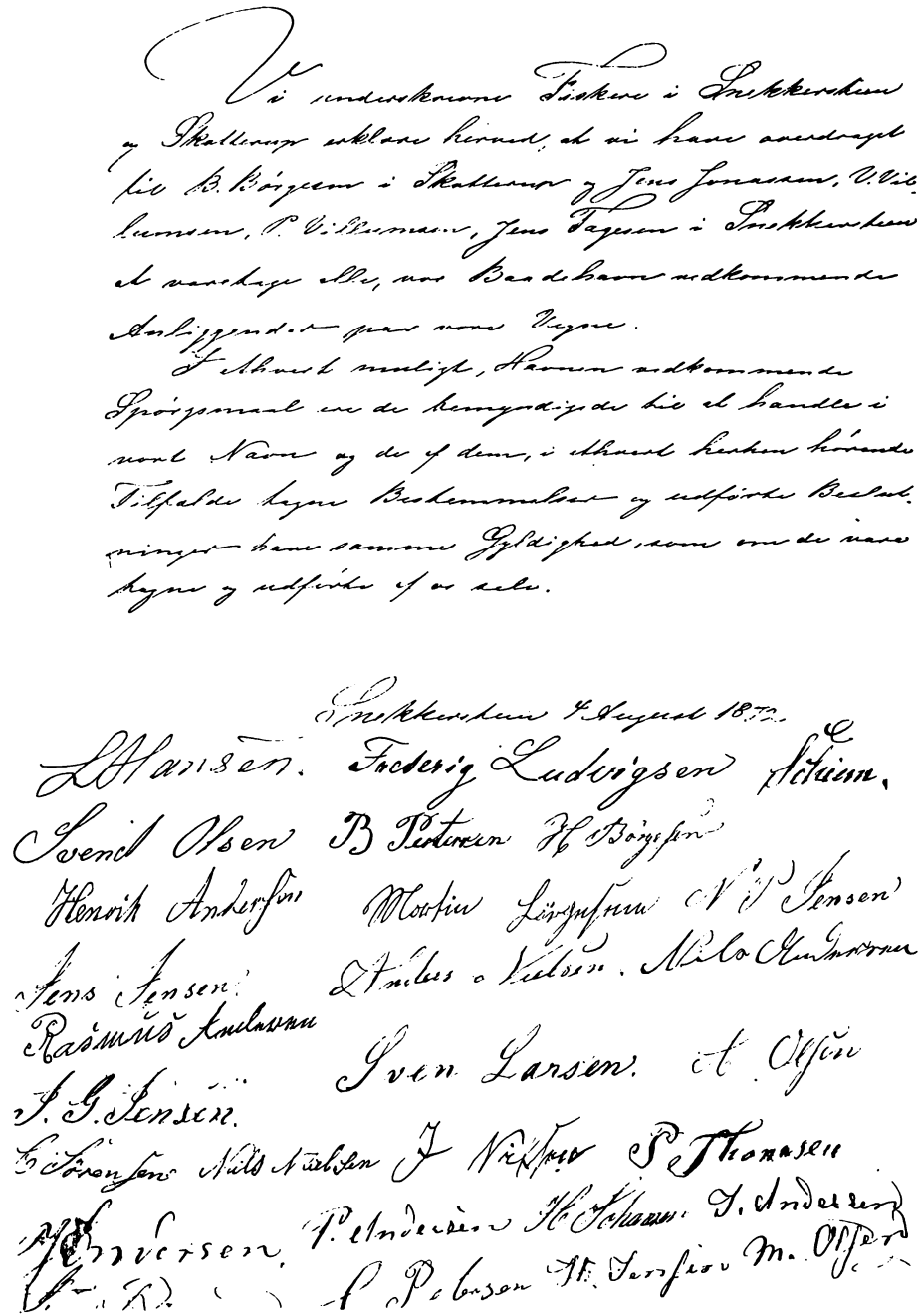

Fuldmagten der giver fisker Willumsen og 4 andre fiskere forhandlingsret på havnens vegne udstedt den 4. august 1872 med de tilstedeværende fiskeres underskrifter. Her begynder den første havnebestyrelse for Snekkersten havn. – Originale fuldmagter udlånt af fisker Ib Børgesen, Snekkersten.

Efterhånden som tiden går, og byggeriet tager mere og mere form, indser man, at de økonomiske forhold må i mere faste rammer, og i august 1872 udarbejdes en skriftlig fuldmagt til P. J. Willumsen:

»Paa given Foranledning erklære vi Underskrevne herved, at P. J. Willumsen har Fuldmagt til at indkassere og kvittere for alle Indbetalinger til Snekkersten Havnekasse, samt afholde Udbetalinger efter bedste Skjøn.

Snekkersten 3. Aug. 1972.«

Underskrevet af 41 af de to lejers fiskere.

I de mange forhandlinger med offentlige og private myndigheder under hele byggefasen var der adskillige spørgsmål, der skulle besvares og problemer, der skulle løses. Til dette formål gav man derfor fem mand forhandlingsret:

»Vi underskrevne Fiskere i Snekkersten og Skotterup erklære herved, at vi have overdraget til B. Børgesen i Skotterup og Jens Jonassen, V. Willumsen, P. Willumsen, Jens Thagesen i Snekkersten at varetage alle, vor Baadehavn vedkommende Anliggender paa vore Vegne.

I ethvert muligt, Havnen vedkommende Spørgsmaal ere de bemyndigede til at handle i vort Navn og de af dem i ethvert herhen hørende Tilfælde tagne Bestemmelser og udførte Beslutninger have samme Gyldighed, som om de vare tagne og udførte af os selv.

Snekkersten 4. August 1872.«

Underskrevet af 27 fiskere fra de to lejer.

De her nævnte fem fiskere, der af kammeraterne i august 1872 får skriftlig fuldmagt til at handle på alles vegne, står som de egentlige initiativtagere til havnebyggeriet. Lige fra de første indledende møder i foråret 1871 har de stået som foregangsmænd for de øvrige fiskere.

Fuldmagten, de giver fisker Peter J. Willumsen, har ordlyden: »Paa given Foranledning«. Dette kunne tyde på, at myndighederne nu forlanger den eller dem, der administrerer byggeriet, udstyret med de øvrige fiskeres skriftlige samtykke. Efterhånden er det jo også ret anselige pengebeløb, der arbejdes med, så en form for skriftlig garanti forekommer ret naturlig.

Imidlertid må man ikke forledes til at tro, at det er de fem nævnte fiskere, der alene har udført alle opgaver. De havde blot den organisationsevne og det initiativ, der skulle til for at få det hele til at glide. Men ikke mindst må de have haft de øvrige fiskeres fulde tillid.

Alle de mange fiskere på Snekkersten og Skotterup, hvis navne ikke nævnes eller omtales i de efterladte papirer, har selvfølgelig alligevel været meget aktive under hele byggeriet. Man må nemlig ikke glemme, at den overvejende arbejdskraft, der blev brugt, kom fra fiskerne selv. Og det endda ved siden af, at de passede deres daglige arbejde ved fiskeriet. Alle på de to lejer har sikkert efter bedste evne ydet deres til havnens bygning, uden at de har fået en eneste skilling for det, bortset fra lidt øl og brændevin i ny og næ, hvilket

småregningerne fra høker Børge Børgesen lydende på »proviant« måske vidner om.

Om havnens indtægter er der egentlig ikke meget at anføre i denne periode. I resten af året 1872 er det nemlig kun småbeløb, der indgår. For at klare de mange udgifter, der hele tiden er, må man derfor nødtvunget tære på bankbeholdningen. Til tider må Willumsen flere gange om ugen i banken og udtage mellem 80 og 100 rigsdaler hver gang.

Vi er nu nået hen i november 1872. Havnebyggeriet skrider støt og roligt fremad. Man har lige fået et parti tømmer leveret. Regningen lyder på »Kjørsel af Tømmer« for 48 rd. 4 m. 8 sk. Den overvejende del af udgifterne går ellers til stenbrydning og transport af sten.

I de forskellige efterladte dokumenter fra byggeperioden er der nævnt og omtalt et stort antal fiskere, og rent naturligt melder spørgsmålet sig: »Hvor mange fiskere var der egentlig i lejerne på den tid, da havnebyggeriet foregik?«

Efter folketællingslisten for året 1870 var der i Skotterup ca. 35 aktive fiskere mellem 14 og 65 år, og i Snekkersten ca. 70 i samme aldersgruppe.[19] Det samlede antal har imidlertid sikkert været noget højere, da det var almindeligt, at drengene allerede fra 12 års alderen deltog i fiskeriet. Man tog jo ikke så tungt på skolegangen, der iøvrigt kun foregik hver anden dag.

En overvejende del af disse mange fiskere er selvfølgelig nu glemt af eftervedenen. Nogle huskes måske stadig af deres nulevende efterkommere i de to lejer. I slutningen af redegørelsen for havnens tilblivelse skal jeg eksempelvis omtale nogle af disse fiskerfamilier lidt nærmere.

Efterhånden havde den megen skriven og snakken om havnen i Snekkersten vakt røre i andre af sognets fiskerlejer. Fiskerne på Hornbæk fik udarbejdet et lignende havneprojekt, og for at få sat det i gang søgte man Tikøb sogneråd om økonomisk støtte.[20]

Et mindretal i sogneråd mente, at sagen burde udsættes et år, idet man allerede havde store udgifter til havnebyggeriet i Snekkersten.

Flertallet i sogneråd går imidlertid ind for at ofre noget allerede nu på havneprojektet i Hornbæk som den nærmeststående autoritet. Gør man ikke det, vil de højere myndigheder måske heller ikke yde noget til det nyttige formål.

Resultatet blev da også, at Tikøb sogneråd bevilgede 1200 rigsdaler til udbetaling i årene 1873 til 1875 til havnebyggeri i Hornbæk.

Årene 1873 og 1874 er et par rigtige trængselsår for fiskerne i Snekkersten og Skotterup. Der var kolossal aktivitet med byggeriet, og som følge deraf også masser af regninger, der skulle betales. Stadigvæk er det brydning og transport af fyldsten til molerne samt tilhugning af dæksten, der dominerer regnskabet. »Joseph har også travlt med at bruge krudt og fængtråd til sprængning af marksten«, som der lakonisk skrives i Willumsens lille hefte.

Nu er det ejeren af Skotterup kro, C. C. Lindahl, der kommer med regninger på »proviant« til arbejderne.[21]

I april måned 1873 bliver havnen bådeejer. Man køber båden »Wismer« for en pris af 145 rigsdaler. Om den er ny eller brugt forlyder der intet om, men allerede kort tid efter er der udgifter til reparation af båden!

Heldigvis indgår der nu en hel del store bidrag til den slunkne havnekasse. Bl. a. en gave fra Frederiksborg sparekasse på 100 rigsdaler og et tilskud på 500 rigsdaler fra amtsrådet i Frederiksborg amt. Samtidig indgår 3. rate fra Tikøb sogneråd på 200 rigsdaler. Pengene er hårdt tiltrængt, der er næsten ikke mere i havnekassen, så nu kan man trække vejret lettet en tid.

I foråret 1873 bliver der fjernet nogle vaser fra stranden.[22] Stenene sejles til havnen for et forholdsvis ringe beløb, men nu stiller forstvæsenet med en regning på 199 rd. 4 m. 6 sk. for leveret tømmer til havnen, og i de første fem måneder af 1873 udbetales der til bygmestrene Vafs og Steen over 850 rd. for udført arbejde – herunder materialer og arbejdsløn. Den økonomiske lettelse var derfor kortvarig. Ser vi på regnskabet alene for maj måned 1873, var de samlede udgifter på 967 rd. I samme måned indkom der kun 48 rd. 8 sk. – hovedsagelig som gaver. Hele byggeriet er på vej ind i en økonomisk krise, og fiskernes gode gamle leveregel, der bød kun at udføre arbejde for de penge, man havde, var ved at bringe dem i en vanskelig situation. Omsider havde man nået det punkt, man frygtede mest: Pengekassen var tom! Dagen, det sker, er 3. pinsedag den 29. maj 1873. Den sidste regning, der er dækning for, lyder på 2 rd. 8 sk. til en ny savklinge.

Samme dag måtte kasserer P. J. Willumsen i banken og låne 300 rigsdaler på en veksel for at klare udgifterne. Det var noget, der gjorde ondt at skulle til at stifte gæld. Senere blev man mere vant til det!

Allerede om torsdagen den 31. maj er pengekassen imidlertid tom igen, hvorfor man låner 100 rd. af høker Børge Børgesen, og endnu en gang må Willumsen skrive en veksel – denne gang i Landmandsbanken, hvor han også låner 300 rigsdaler.

I juni måned kommer der igen 250 rigsdaler fra regeringen, men de forslår kun lidt overfor den strøm af regninger, der skal betales. Den 4. juli må de derfor igen låne og dennegang 500 rd. på en veksel. Samme dag får høker Børgesen sine 100 rd. tilbage.

I den måned, der er gået, har fiskerne haft tid til at få oprettet et lån i banken, så de kan undgå at låne de dyre penge på veksler. Alene i juli måned hæver de 750 rigsdaler på det nye lån.

Grundlovsfesten i Egebæksvang skov indbragte det år ialt 361 rd. 5 m. 9 sk. Det er ikke en gang det halve af, hvad der indkom ved festen året før. Det er som om, folk er ved at blive trætte af al den megen snak om havnebyggeri.

Den 6. september 1873 hæver Willumsen de sidste 650 rigsdaler på lånet i

Fisker Lenius Børgesen (til venstre) i samtale med Snekkersten havns første havnefoged og færgemand, fisker Jens Jonassen, mens han feder rusesten. Billedet er fra ca. 1915–20, hvor Jens Jonassen er højt oppe i firserne. (Født 1831, død 1923).

banken. Samme dag indfrier han to veksler på hver 300 rigsdaler. I oktober måned låner han atter 200 rd. på en veksel. Resten af året 1873 kommer der stadig penge i kassen, men det er altsammen småbeløb i forhold til udgifterne.

En lille regning har fortjent at nævnes. Den lyder på sæbe til rambukken for 7 skilling. Rambukken har man brugt i omtrent to år, så man kan ikke sige, at den har været dyr i drift, hvad smørelse angår!

På trods af de mange og vanskelige problemer, især med at skaffe penge til byggeriet, skrider værket stadig fremad.

De fem mand, der af deres kammerater fik forhandlingsret i august 1872, udgjorde havnens bestyrelse.

I september 1873 udarbejder de et »Reglement samt Havne- og Brotaxt for Baadehavnen ved Snekkersten«.

Det færdige reglement blev underskrevet af bestyrelsen den 1. oktober 1873 og skulle træde i kraft fra 1. januar 1874. Samme dag trådte den udnævnte havnefoged i funktion. Til at røgte dette hverv havde man valgt fisker Jens Jonassen. Han boede så dejligt bekvemt lige overfor havnen (nuværende Strandvejen 182). Den 9. januar 1874 er han i Helsingør for at købe protokol og pengekasse samt et havnefogedskilt med kæde til at hænge om halsen.

Regnskabet fortæller, at Tikøb sogneråd udbetaler 4. rate på 200 rd. Af beløbet får bygmester C. Steen udbetalt 13. rd. 12 sk. for en tegning, han har udarbejdet.

Hele bavnebyggeriet er nu så langt fremme, at man kan færdes både på og i havnen. Dog kniber det noget med vanddybden i bassinet, men det må vente. Det er vigtigere at få beskyttet den søndre mole udvendig med store sten.

Midt i april måned 1874 begynder man derfor at sejle store søsten til

Havnen set fra den søndre mole. Det lille stråtækte hus midt i billedet tilhørte havnefoged Jens Jonassen. I strandkanten inde i havnen trækker man endnu mange både op. Til venstre bag fiskerbådene ses bådebyggeriet med en båd på bedding. – Foto ca. 1925 udlånt af fisker Ib Børgesen, Snekkersten.

havnen. Det er fartøjer fra Gilleleje, Ellekilde og Humlebæk, der har fået dette arbejde, som kom til at strække sig over et par år.

I august 1874 er pengekassen atter tom. Kassereren låner 25 rd. af høker Børge Børgesen og Jens Jonassen samt 50 rd. af Wilhelm J. Willumsen. Et par måneder senere får havnen en gave på 300 rd. fra Central Komiteen for Stormfloden.[23] Det fyldte lidt i pengekassen. Nu er der midler, så de nævnte lån kan betales tilbage. Desuden indbetaler nogle fiskere 100 rd., som de har tjent ved at arbejde på et strandet skib.[24]

I januar 1874 åbnede havnen officielt for almindelig besejling. Herved blev et stort savn afhjulpet, nu kunne alle de forskellige aktiviteter, som hører fiskeriet til, flyttes ind i den nye havn.

Nu var det forbi med at trække alle de mindre fiskerbåde op på stranden, når det blæste op. De lå godt beskyttede i deres nye havneanlæg. Fiskekvaserne behøvede heller ikke længere at ligge til ankers på reden. Nu kunne omlosningen af levende fisk foregå under betryggende forhold. Det meste af

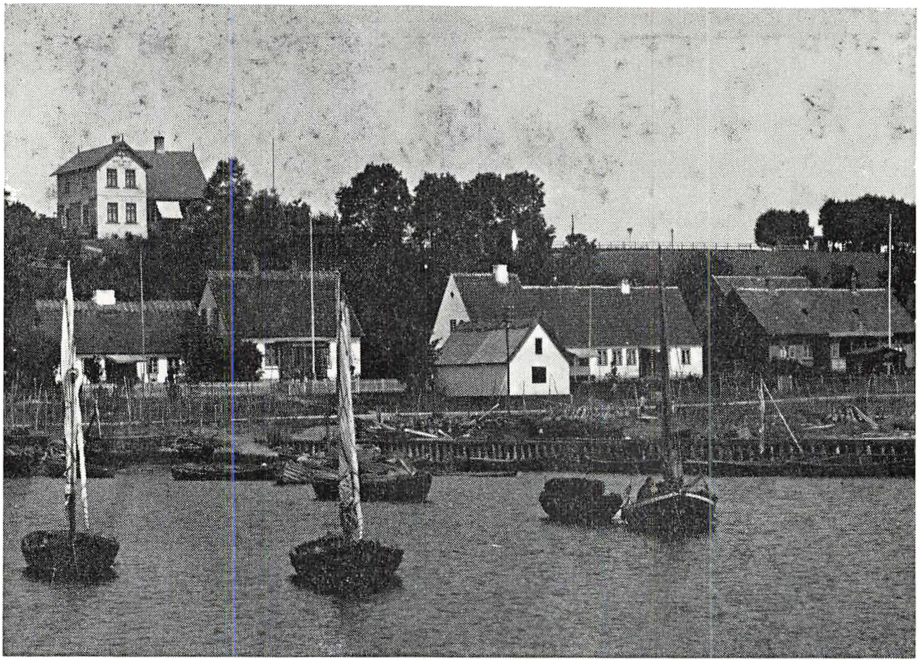

Nu ligger fiskerbådene godt beskyttet i det nye havneanlæg. Her et kig ind i havnen fra søndre mole med Strandvejen i baggrunden. Det lille hus midt i billedet er fisker Jens Andersens sejlhus. Nu rummer det Snekkersten barbersalon! Helt i baggrunden til højre ses et stykke af nordbanen, der i 1891 på strækningen Snekkersten–Helsingør blev flyttet noget nærmere kysten i forbindelse med anlægget af Helsingør nye banegård ved havnen. Billedet er sandsynligvis fra midt i 1890'erne. – Foto udlånt af fisker Ib Børgesen, Snekkersten.

fangsten blev som tidligere sejlet til København, hvor der i gaderne blev råbt med »store levende Snekkerstentorsk«.

Jeg skal her omtale nogle af lejernes fiskekvaser:

1. Fiskekvasen »Snekkersten« af Snekkersten på 5 56/100 tons. Bygget i 1865 af bådebygger Jens Svendsen på Espergærde. Tilhørte fisker Jens Andersen, Snekkersten. Solgt til fisker Chr. Vilhelm Hansen, Snekkersten, 1884.
2. Fiskekvasen »Skotterup« af Skotterup på 5 38/100 tons. Bygget i Sverige. Tilhørte fisker Niels Peter Hansen, Skotterup. Solgt til fiskerlejet Råå i Sverige den 17. maj 1881.
3. Fiskekvasen »Sophie« af Snekkersten på 5 97/100 tons. Halvdæksbåd. Tilhørte Komiteen for Anlæg af en Baadehavn ved Snekkersten.

I juli måned 1874 oprettes »A/S Fiskeriselskabet Godthaab« i Snekkersten. Selskabet rådede over båden »Godthåb« af Skotterup på 8 56/100 tons. Bygget i 1867 af bådebygger Jens Svendsen på Espergærde. Solgt allerede 1877 til skipper Jens Julius Sørensen på Skotterup.

Bestyrelsen for fiskeriselskabet havde hovedsæde i Snekkersten og bestod af følgende aktionærer:
fisker Vilhelm Jonassen Willumsen, Snekkersten,
fisker Peter Jonassen Willumsen, Snekkersten,
høker Børge Børgesen, Skotterup,
fisker Jens Peter Thagesen, Snekkersten, og
gårdmand Hans Hansen, Langerød.

Bådehavnen i Snekkersten er nu gået ind i sit fjerde byggeår. Økonomien er stadig meget dårlig. Hele tiden må der lånes penge på veksler for at klare alle udgifterne. Nok kommer der allerede en del penge fra havnefogdens kasse, som overføres til byggeriet, men det er langtfra nok til at dække blot udgifterne ved transport af søsten til havnen.

Fiskerne er derfor ikke tilfredse med den måde, det hele finansieres på. Det er dyrt at låne penge på veksler, det har de måttet sande de sidste par år. Det var imidlertid tilsyneladende den eneste måde, de kunne holde byggeriet i gang på. Der er ikke mere folk, der skænker havnen pengegaver i større målestok. Ganske vist indkommer der stadig småbeløb, men langtfra nok.

I den anledning tog fisker P. Willumsen et par gange til København og forelagde den betrængte økonomiske situation for ministeriet. Disse rejser til hovedstaden har ikke været forgæves, for den 9. august 1875 får fiskerne et lån af regeringen på 7600 kroner. (I 1875 skiftede Danmark møntsystem fra rigsdaler, mark og skilling til kroner og øre).

Resten af dette år forløber stille og roligt. Willumsen indfrier et par veksler, og der afregnes med stenfiskerne, hver gang de har afleveret en last søsten.

Havnen får nu også et bådebyggeri med tilhørende bedding. Bådebygger Jens Svendsen oprettede værksted i Espergærde allerede i året 1853, men nu, da Snekkersten havn er ved at være færdig, flytter Jens Svendsen sit bådebyggeri til Snekkersten. Han havde iøvrigt tre sønner Jakob, Laurits og Svend, der alle blev bådebyggere.

Regelmæssig dampskibsfart mellem Helsingør og København begyndte allerede i maj 1842. Selskabet blev oprettet af en gruppe forretningsfolk i Helsingør og København. I 1873 sælger man selskabet til DFDS, der nu sørger for den regelmæssige trafik mellem de to byer, og man udvidede til tre dobbeltture om dagen.

Transporten af passagerer til og fra skibene foregik i fiskernes robåde og blev besørget af et færgelav, der havde hjemsted ved broen i Skotterup eller »Kongevasen«, som den blev kaldt. Den tilhørte høker Børge Børgesen.

Nu er det blevet offentlig kendt, at Snekkersten bådehavn er så vidt færdig, at den kan besejles. Det resulterer i et brev fra DFDS den 24. februar 1876 til havnekomiteen, hvori man forespørger om tilladelse til at flytte trafikken af passagerer til og fra selskabets skibe til den nye Snekkersten havn. Selskabet tilbyder 60 kr. om året i bropenge.

DET FORENEDE DAMPSKIBS-SELSKABS
Øresundsafdeling.

TELEGRAPH-ADRESSE:
MØLLER: Dampskibsexpedition.
KJØBENHAVN.

Kjøbenhavn, d. 24 februar 1876.

Som Dem bekjendt har Selskabets Skibe paa
disses Farter mellem Kjøbenhavn og Helsingør, landsat
Pas Passagerer ved Herr Kjøbmand Børgesens Bro ved Skotterup.
Da der imidlertid kan være Tale om at forlægge
Landingsstationen til Snekkerstens Havn, tillader
jeg mig paa Selskabets Vegne at foreslaa den ærede
Havnecomité som Vederlag for Landsætningen og
Ombordbringen af Passagerer til og fra Dampskibene
at betale Dem årlig Kr. 60, tredsindstyve Kroner
i Bropenge og beder Dem behgl meddele mig
om De antager dette Tilbud.

FOR DET FORENEDE DAMPSKIBS SELSKABS
ØRESUNDSAFDELING.
N. Møller

Til
den ærede Havnecomité
for Snekkerstens Havn

Brevet fra Det Forenede Dadpskibs Selskab til »Den ærede Havnecomité for Snekkerstens Havn« den 24. februar 1876. Det lyder: »Som Dem bekjent har Selskabets Skibe på disses Farter mellem Kjøbenhavn og Helsingør, landsat Passagerer ved Herr Kjøbmand Børgesens Bro ved Skotterup. Da der imidlertid kan være Tale om at forlægge Landingsstationen til Snekkerstens Havn, tillader jeg mig på Selskabets Vegne at foreslå den ærede Havnecomité som Vederlag for Landsætningen og Ombordbringen af Passagerer til og fra Dampskibene at betale Dem årlig Kr. 60, tredsinstyve Kroner i Bropenge og beder Dem behgl meddele mig om De antager dette Tilbud.

Sign. N. Møller

Læg mærke til, at der benyttes å i stedet for aa i brevet! – Originalt brev udlånt af fisker Ib Børgesen, Snekkersten.

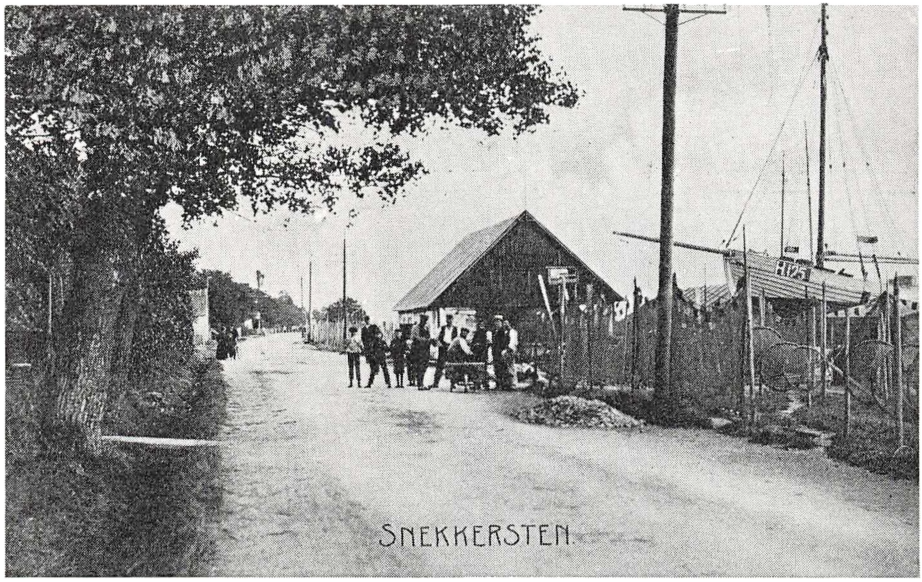

Strandvejen ved Snekkersten havn omkring århundredets begyndelse. I midten af billedet ses Jens Svendsens bådebyggeri, der flyttedes til Snekkersten havn i 1875 fra Espergærde. Den dag i dag eksisterer bådebyggeriet på samme sted, og værkstedsbygningen står omtrent som den ses på billedet. Fiskerbåden på beddingen er »Søridderen« af Hornbæk. Strandvejen er endnu grusvej med grøfter og gangbroer til husene. – Postkort i forfatterens eje.

Dette tilbud bliver åbenbart accepteret, for i den følgende tid bliver der bygget et læskur til passagererne ved den søndre mole. Færgemand bliver havnefoged Jens Jonassen. Dette job beholder han lige til Kystbanen mellem Helsingør og København åbner i 1897.

Passagertrafikken med åbne både ud til dampskibene skulle iøvrigt allerede nogle måneder senere blive årsag til en tragisk drukneulykke, der for en stund knugede de to fiskerlejer i sorg.

En dag i begyndelsen af juli 1876, hvor fiskerne Jens Jonassen og Vilhelm J. Willumsen færger passagerer og gods ud til hjuldamperen »Gefion«, falder Vilhelm J. Willumsen over bord og drukner. Han blev kun 35 år og efterlod sig hustru og tre sønner.

Begravelsen foregik fra Tikøb kirke, og digteren Holger Drachmann var blandt det sørgende følge. Han boede på det tidspunkt på Snekkersten kro.[25]

Trods sorgen over at have mistet en god kammerat skulle arbejdet på havnen jo fortsætte. Fra august til december består det i opmudring og sandgravning i havnebassinet. Dette arbejde klarede fiskerne selv, hvorfor man afregner med bygmestrene.

Alt går tilsyneladende stille og roligt nu. Ved siden af fiskeriet arbejder

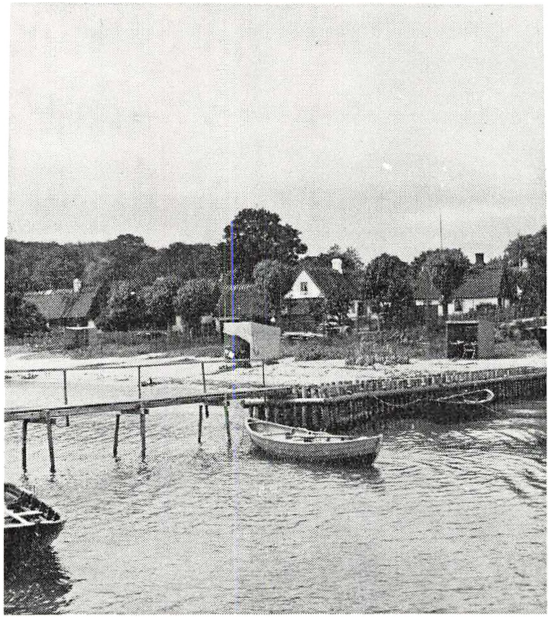

Skotterup strand med høker Børge Børgesens bro, også kaldet »Kongevasen«. Her blev passagererne landsat fra rutebådene mellem Helsingør og København, indtil man i 1876 flyttede passagertrafikken til Snekkersten havn. Desuden var det en meget benyttet bro af besøgende til Egebæksvang skov til de store majfester – og efter 1849 de årlige grundlovsfester den 5. juni. Billedet er formodentlig taget i begyndelsen af dette århundrede. – Foto i Helsingør byhistoriske Arkiv.

man på færdiggøring af havneanlægget. Der er en udbredt glæde og tilfredshed ved at kunne benytte den nye havn.

Men glæden varede kun kort. Inden skæbneåret 1876 rinder ud, skulle de to fiskerlejers beboere endnu en gang rammes af en ulykke større, end da Vilhelm J. Willumsen druknede.

Denne gang er det en af Snekkerstens kadrejerbåde, der kuldsejler ved »Trekroner« i København.[26] Ombord var fiskerne Hans Petersen og brødrene Poul og Peter Nielsen. Alle tre drukner. De to af dem var gift og havde flere børn.

De blev begravet fredag den 26. november 1876. De tre blomstersmykkede kister blev af fiskerne båret gennem Snekkersten og Skotterup. På Rørtangvejen steg man til vogns og kørte til Tikøb kirke. I følget var der ca. 25 vogne. De tre fiskere blev stedet til hvile i en fælles grav.

Disse sørgelige hændelser har ikke noget med selve havnebyggeriet at gøre. Alligevel påvirkede begivenhederne livet i lejerne og viser os, at det ikke kun var idyl, der herskede langs Øresund.

Byggeperiodens sidste to år 1877 og 1878 giver ikke anledning til større bemærkninger. Hovedsagelig bestod arbejdet i endelig klargøring af hele

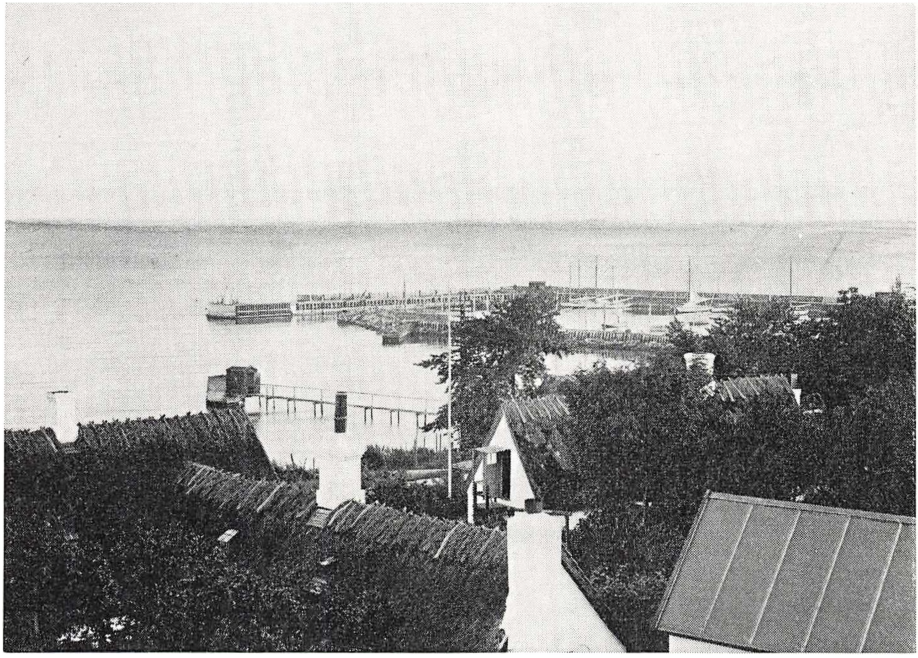

Udsigt over hele havnen fra Gydebakken ca. 1910. Man ser tydeligt den søndre moles forlængelse med havnefyret. Forlængelsen skete i 1893 og var på 6 favne. Fiskerhuset i midten har den karakteristiske udvendige trætrappe i gavlen til 1. sal. Allerede på dette tidspunkt dukkede de første badebroer op – og »landliggerne« blev et begreb i lejet. – Foto udlånt af fisker Ib Børgesen, Snekkersten.

havneanlægget. Det samlede arbejde med Snekkersten bådehavn kom således til at strække sig over ialt ca. syv år.

Tilbage stod nu kun at få afsluttet hele byggeregnskabet, der i hele perioden på særdeles dygtig og samvittighedsfuld vis var blevet ført af fisker Peter Jonassen Willumsen.

Indtægtssiden, der blev ledsaget af 61 bilag med 7 underbilag, omfattede alle indbetalinger til havnekassen i tidsrummet juni 1871 til udgangen af året 1878. Udgiftssiden for samme periode omfattede ikke mindre end 311 bilag.

Indtægterne omfatter 10 poster, der fordeler sig således:

Forskjellige Indsamlinger og Bidrag 9368 rd. 2 m. 9 sk. eller omregnet til kr. og øre	18.756,86 kr.
Havnebaaden samt solgt Tømmer	123,00 kr.
Frederiksborg Sparekasse	300,00 kr.
Gave fra Regeringen	500,00 kr.
Private Laan	1.600,00 kr.
Laan af Statskassen	7.600,00 kr.
Laan af Landmandsbanken	6.160,00 kr.

Laan paa forskjellige Veksler	2.940,00 kr.
Laan af Liigkassen[28]	100,00 kr.
Havneindtægter	1.723,68 kr.
Indtægter ialt	39.803,54 kr.

At nævne alle udgifterne her er ikke hensigtsmæssigt, da de som omtalt omfatter 311 bilag! Her skal derfor blot nævnes nogle få eksempler:

Opbrydning og Transport af Marksten	4.694,00 kr.
Levering af Søsten	4.283,00 kr.
Stenboring og Sprængning	160,90 kr.
Jern 2100 Pund	146,66 kr.
Smeden Würtz[27]	1.236,82 kr.
Arbejdsløn ved Havnen	892,43 kr.
Tømmer, Bjælker, Brædder	3.153,28 kr.
Forskjellige indfriede Veksler	2.940,00 kr.
Tilbagebetaling af Laan, Landmandsbanken	6.210,00 kr.
Savskjærerens Regning	286,00 kr.
Opmudring og Sandgravning	134,00 kr.
Havnebaaden	290,00 kr.
Sæbe til Rambukken (7 skilling)	0,14 kr.

Det endelige og færdige regnskab over bygning af Snekkersten havn kom til at se således ud:

Udgifter ialt	39.809,73 kr.
Indtægter ialt	39.803,54 kr.
Udlagt af kassereren	6,19 kr.

Regnskabet blev afleveret til revisionen den 12. januar 1879 underskrevet P. J. Willumsen.

Den 20. marts 1879 godkendte revisionen regnskabet med nogle få rettelser underskrevet:

Hans Hansen og Svend F. Jensen
Revisorer

NOGLE FISKERFAMILIER I SNEKKERSTEN OG SKOTTERUP OMKRING ÅRET 1870

A. De fem initiativtagere til havnebyggeriet og den første egentlige havnebestyrelse (se iøvrigt side 73).

1. Fisker Peter Jonassen Willumsen, f. 1833. (Se foto side 65).
   Søn af fisker Jonas Willumsen og hustru Sigrid Svensdatter.
   Gift med Petronelle Dorthea Olsen, f. 1844.
   Datter: Hannah Sigrid, f. 1864.
   Adoptivsøn: Fisker Carl Jørgen Hansen, f. 1854.
   Plejesøn: Laurits Emil Larsen, f. 1863.
2. Fisker Vilhelm Jonassen Willumsen, f. 1841. Druknede i juli 1876 ved den på side 75 omtalte ulykke. Bror til ovennævnte.
   Gift med Emma Christine Josephine Sandberg, f. 1846.
   Søn: Valdemar Jonassen Willumsen, f. 1865.
   Søn: Thorvald Jonassen Willumsen, f. 1868.
   Søn: Sigurd Jonassen Willumsen, f. 1871.
3. Fisker Jens Jonassen, f. 1831. (Se foto side 70).
   Søn af fisker Jonas Jensen og hustru Ane Kathrine Jensdatter.
   Gift med Helene Marie, f. 1828.
   Datter: Johanne Marie Jonassen, f. 1860.
   Datter: Bertha Margrethe Jonassen, f. 1862.
   Datter: Rise Marie Jonassen, f. 1868.
   Søn: Jens Gerner Børge Jonassen, f. 1864.
4. Fisker Jens Petersen Thagesen, f. 1832.
   Søn af fisker Peder Thagesen og hustru Ane Margrethe Jensdatter.
   Gift med Ane Thagesen, f. 1836.
   Søn: Peder Jonas Petersen Thagesen, f. 1863.
   Søn: Jens Thagesen, f. 1872.
   Adoptivsøn: Thomas Hansen, f. 1855 i Asminderød.
   Fiskerkarl Anton Jensen, f. 1847 i Hirtsholm.
   Disse fire familier boede alle i Snekkersten.
5. Høker Børge Børgesen, f. 1824. Havde butik i Skotterup.
   Søn af distriktskommissær Jørgen Børgesen og hustru Rise Jacobsen.
   Gift med Inger Christine Børgesen, f. 1824.
   Søn: Lars Martin Christian Børgesen, f. 1852.
   Datter: Anna Emilie Fanny Børgesen, f. 1855.
   Datter: Hedvig Margrethe Børgesen, f. 1858.
   Datter: Henrikke Christina Børgesen, f. 1863.

B. Snekkerstenfamilier:

1. Fisker Lars Hansen, f. 1819.
   Søn af fisker Hans Hellesen og hustru Kirsten Larsdatter.
   Gift med Maren Frederikke Hansen, f. 1824.
   Datter: Marie Christine Vilhelmine Hansen, f. 1855.
   Søn: Hans Hansen, f. 1852.
   Søn: Christian Vilhelm Hansen, f. 1858.
   Søn: Lauritz Martin Hansen, f. 1861.
   Søn: Børge Hansen, f. 1865.
2. Fisker Frederik Ludvigsen, f. 1802. Tilflytter fra Gilleleje.
   Gift med Ellen Larsen, f. 1798.
   Fiskekarl: Ludvig Henriksen, f. 1833. (Brorsøn).
3. Fisker Svend Olsen, f. 1839.
   Søn af fisker Ole Svendsen og hustru Bende Katrine Svendsen.
   Gift med Oline Christophersen, f. 1855.
   Datter: Hilda Olsen, f. 1879.
   Datter: Petronilla Dorthea Olsen, f. 1882.

Datter: Valdborg Helene Olsen, f. 1885.
Datter: Sigrid Julitta Olsen, f. 1890.
Søn: Niels Peter Olsen, f. 1878.
Søn: Peter Vilhelm Jonas Olsen, f. 1881.

4. Fisker Hans Nicolaj Børgesen, f. 1837.
Søn af distriktskommissær Jørgen Børgesen og hustru Rise Jacobsen.
Gift med Ernestine Marie Hansen, f. 1853.
3 døtre: Rise Marie Cathrine, f. 1883. Johanne Sofie Vilhelmine, f. 1885. Antoniette Vilhelmine Margrethe, f. 1886.
11 sønner: Robert, f. 1873. Osmund, f. 1875. Vilhelm, f. 1876. Gerner Holger, f. 1878. Albert Ernst, f. 1879. Lauritz Valdemar, f. 1880. Albert Erik, f. 1882. Orla Edvard, f. 1889. Tvillinger: Christian og Joseph, f. 1890 og Niels Alexander, f. 1893.
5. Fisker Jens Andersen, f. 1833.
Søn af fisker Anders Andersen og hustru Kirstine Jensdatter.
Gift med Karen Marie Andersen, f. 1840.
Datter: Ingeborg Sophie Andersen, f. 1881.
5 sønner: Anders, f. 1865. Jens Christian, f. 1867. Hendrik, f. 1869. Johan, f. 1874. Ejler, f. 1876.
6. Fisker Hendrik Andersen, f. 1836. (Bror til ovenstående).
Gift med Jensigne Andersen, f. 1841.
Fiskekarl: Bengt Johansen, f. 1850 i Sverige.
7. Fisker Johannes Nielsen, f. 1826.
Søn af fisker Niels Johannessen og hustru Dorthe Mikkelsdatter.
Gift med Maria Nielsen, f. 1828.
7 sønner: Niels Christian, f. 1853. Svend, f. 1855. Johan Martin, f. 1860. Peter Theodor, f. 1864. Julius Sophus, f. 1866. Anton Oscar, f. 1868 og Anders, f. 1870. Alle med efternavnet Johannessen.
Fiskekarl: Niels Nielsen, f. 1842 i Sverige.
8. Fisker Christian Sørensen, f. 1845 i Tisvilde.
Søn af gårdmand Søren Olsen og hustru Karen Christiansdatter.
Gift med Else Jensen, f. 1846 i Sletten.
Datter: Marie Sørensen.
Søn: Valdemar Sørensen, f. 1870.
Søn: Christian Vilhelm Sørensen, f. 1877.
Søn: Henry Thorvald Sørensen, f. 1890.
9. Fisker Jens Børgesen, f. 1827.
Søn af fiskerenke Sophie Larsdatter.
Gift med Sidsel Katrine Olsen, f. 1828.
Datter: Sophie Børgesen, f. 1857.
Søn: Alfred Børgesen, f. 1861.
10. Fisker Hans Johansen, f. 1847.
Søn af fisker Johannes Hansen, Tibirke, og hustru Ane, f. i Asminderød.
Gift med Trine Petronelle Hansen, f. 1844.
Datter: Louise Juanitta Christiane Johansen, f. 1883.
Søn: Hans Harry Johansen, f. 1875.
Søn: Jakob Johansen, f. 1881.
11. Fisker Helle Børge Olsen, f. 1821.
Gift med Caroline Cecilie Olsen, f. 1830 i Helsingør.
Boende samme sted: Fiskekarl Ole Olsen, f. 1825.
Begge sønner af fisker Ole Nielsen og hustru Ellen Marie Hellesdatter.
I nabohuset boede skibstømrer Børge Olsen, f. 1829. Også søn af fisker Ole Nielsen.
Gift med Johanne Olsen, f. 1833.
Datter: Marie Christine Olsen, f. 1861.
Søn: Christian William Gerner Olsen, f. 1867. Denne blev senere en kendt og agtet mand som sognefoged i fiskerlejet. En stilling han bestred til et par år før sin død i 1942.
12. Fisker Peder Nielsen, f. 1843.

Gift med Kirstine Hansen, f. 1829 i Sverige.
Plejesøn: Henrik Ludvig Hansen, f. 1857. (Se foto side 00).
Logerende: Enkemand, fisker Jørgen Jensen, f. 1797.

13. Fisker Jens Gotfred Jensen, f. 1841 i Helsingør.
Søn af fisker Lars Jensen og hustru Ane Catrine.
Gift med Ane Jensen, f. 1843.
Datter: Wilhelmine Dorthea Jensen, f. 1863.
Datter: Hilda Jensen, f. 1870.
Søn: Jean Carl Jensen, f. 1866.
Søn: Villiam Peter Jensen, f. 1874.

14. Fisker Jens Frederik Jensen, f. 1847.
Søn af fisker Lars Jensen og hustru Ane Catrine.
Gift med Francisca Hansine Christensen, f. 1862.
Datter: Anna Cathrine Isidora Jensen, f. 1880.
Datter: Elna Kristine Jensen, f. 1884.
Søn: Peter Frederik Jensen, f. 1882.
Søn: Villiam Jensen, f. 1886.
Søn: Jens Georg Jensen, f. 1888.

15. Fisker Niels Rasmussen, f. 1808.
Gift med Gunild Nielsen, f. 1812 i Asminderød.
Søn: Ander Nielsen, f. 1838. Fiskekarl hos faderen.
Søn: Johannes Nielsen, f. 1847. Fiskekarl hos faderen.

16. Fisker Niels Peter Jensen, f. 1841.
Søn af fisker Peder Jensen og hustru Inger Marie Jensen.
Gift med Petronelle Jensen, f. 1845.
Søn: Peter Julius Jensen, f. 1870.

C. Skotterupfamilier:

1. Fisker Frederik Hellesen, f. 1824.
Søn af fisker Jørgen Hellesen og hustru Ane Margrethe Larsdatter.
Gift med Ida Margrethe Elisabeth Hellesen, f. 1824.
Datter: Margrethe Frederikke Dorthea Hellesen, f. 1860.
Datter: Chathrine Christine Vilhelmine Hellesen, f. 1862.
Søn: Jørgen Frederik Joseph Hellesen, f. 1865.

2. Fisker Svend Jonassen, f. 1839. (Se foto side 00).
Søn af fisker Jonas Jensen og hustru Ane Kathrine Jensdatter.
Gift med Bertha Christina Jonassen, f. 1838.
Datter: Julie Anna Jonassen, f. 1863.
Datter: Christine Petronelle Jonassen, f. 1869.

3. Fisker Jens Stephan Rasmussen, f. 1838.
Søn af værtshusholder Ernst Christian Rasmussen og hustru Henrikke Larsdatter.
Gift med Sørine Pauline Marie Catrine Haubo, f. 1846.
Datter: Henrikke Rasmussen, f. 1885.
Søn: Ernst Fergel Rasmussen, f. 1869.
Søn: Henrik Emil Rasmussen, f. 1872.
Søn: Frederik Martin Rasmussen, f. 1879.

4. Bådebygger Jens Carl Hansen, f. 1824. Tilflytter fra Helsingør.
Gift med Anna Sophie Hansen, f 1829.
Datter: Hendrike Jenny Hansen, f. 1864.
Søn: Martin Hansen, f. 1853.
Søn: Lars Ernst Hansen, f. 1854.

5. Fisker Lars Sørensen, f. 1841.
Gift med Karen Sørensen, f. 1845 i Sverige.
Datter: Emilie Kirstine Sørensen, f. 1867.

6. Ungkarl, fisker Helle Jørgensen, f. 1824.
Ungkarl, fisker Børge Jørgensen, f. 1831.
Ungkarl, fisker Peder Jørgensen, f. 1834.
Sønner af fisker Jørgen Larsen og hustru Ane Larsdatter.

[1] »Stenvaser«: To rækker nedrammede pæle ud i vandet fra stranden fyldt op med sten imellem – øverst flade tilhuggede sten. Undertiden blev der lagt flere rækker træplanker, således at der dannedes en gangbro.
[2] Fra Frederiksborg Amt. Årbog 1971. Asger Schmelling: Humlebæk Fiskerleie. S. 44 ff.
[3] Torben Topsøe-Jensen: Fem mil langs Øresund. 1969. S. 178.
[4] Helsingør Avis den 7. juli 1871. Fra Tikjøb Sogneraads Møde den 4. Juli: »Andragende fra Snekkersten Fiskere om hos Indenrigsministeriet at erholde en Støtte til Anlæget af en Baadehavn.«
[5] Helsingør Avis den 11. december 1871.
[6] Helsingør Avis den 10. marts 1871: Briggen »Lina« ført af kaptajn Wulff af Woldgart fra Riga, sidst fra Woldgart til Genf med fyrretræsbjælker og planker strandet ud for Snekkersten.
[7] Helsingør Avis den 19. marts 1872: Indsamlingsliste.
[8] Samme den 3. juni 1872.
[9] Samme den 4. juni 1872.
[10] Samme den 23. april 1872.
[11] Fisker P. J. Willumsen begyndte som kasserer i juni 1871, hvilket fremgår af havnebyggeriets regnskabsbog, der ejes af fisker Ib Børgesen, Snekkersten.
[12] Egebæksvang skov blev allerede i 1800-tallet et søgt udflugtsted. En fisker opførte i 1828 for sine egne midler en bro ved Skotterup til bekvemmelighed for alle, der ønskede at gøre en sejltur til skoven. Der blev endda lavet et reglement for besøgende i Egebæksvang den 13. maj 1828. Skoven var kendt af alle langt ud over egnen, hvorfor det var ganske naturligt at afholde festen her. (Helsingør Dagblad den 18. oktober 1969).
[13] »Frihedsstenen«: Pladsen i Egebæksvang skov, hvor »Frihedsstenen« står, har for århundreder siden antagelig været et naturligt tingsted for den lokale befolkning. I tidligere tid blev den kaldt »Hvidestenen«. Efter indførelsen af de rådgivende stænderforsamlinger i 1834 fik stenen navneforandring til »Haabets Sten«. Her holdt man de store møder om gennemførelsen af en grundlov i Danmark – i nogle år med op til 6000 deltagere. Festen den 5. juni 1852 var en af de største. I granitstenen var indhugget datoen 5. juni 1849, og den blev indviet af folketingsmand, professor Nikolai Clausen. Navnet »Frihedsstenen« er efterhånden helt gledet ud. Nu kaldes den aldrig andet end »Grundlovsstenen«. (Helsingør Dagblad den 18. oktober 1969).
[14] Grosserer Regnar Ulstrup: Mangeårigt konservativt medlem af Helsingør byråd. En tid folketingsmand. Død 1906. Nekrolog i Helsingør Dagblad den 12. februar 1906.
[15] Pastor Hostrup: Forfatteren Jens Christian Hostrup 1818–1892 var fra 1862–1881 præst i Hillerød. I 1869 forærede menigheden Hostrup landstedet »Hostruphuus«, der endnu ligger på søsiden af Strandvejen i Espergærde ved Egebæksvang kirke.
[16] Høker Børge Børgesen, født 1824. Søn af distriktskommissær Jørgen Børgesen og hustru Rise Jacobsen. En søn og 3 døtre. Var oprindelig fisker, men måtte skifte erhverv på grund af sin skade i krigen 1864.
[17] Helsingør Avis den 3. juli 1872: Industriudstilling i Kjøbenhavn.
[18] Illustrerede Tidende. 21. bind, 1879: Axel Damkier: Oplysninger om kadrejeri og fiskere.
[19] Rigsarkivet: Optegnelse på folketallet 1. Februar 1870. Snekkersten, Skotterup i Tikjøb Sogn.
[20] Helsingør Dagblad den 6. november 1872.
[21] Ejeren af Skotterup kro C. C. Lindahl, gift med Camilla Lauritsen. Søn af Carlo Lindahl, født 29. juli 1879. C. C. Lindahl var tilflytter til Skotterup, tidligere kadrejer, åbnede høkerbutik og skibsprovianteringshandel på Skotterup i 1872. En søster til C. C. Lindahl Sophie Marie Lindahl, født 1857, var gift med fisker Carl Jonassen, Skotterup.
[22] Se note nr. 1: »Stenvaser«. I regnskabet for havnebyggeriet anføres den 3. maj 1873. »Stenførerne for Sten af Vaser 11 Rd.«.
[23] Stormfloden 1872: Den fantastiske orkan og stormflod i 1872, der blev en naturkatastrofe for Lolland og Falster, slap man forholdsvis godt fra på Øresundskysten. Efter stormfloden oprettedes »Centralkomiteen for Stormfloden«, der modtog og fordelte de beløb,

der indsamledes over hele landet. I Snekkersten og Skotterup blev der ialt indsamlet 172 rigsdaler 4 mark, som blev afleveret til komiteen i januar 1873.

[24] »Et strandet skib«. I regnskabet for havnebyggeriet er ikke nævnt hvilket skib, det drejer sig om. Beløbet indgik den 18. november 1874. Skibet kan være den norske brig »Najaden«, der strandede ved Snekkersten sommeren 1874. Illustrerede Tidende 1874. Bind 15. 295 ff. Beretning om strandingen og tegning af skibet af Holger Drachmann.

[25] Helsingør Dagblad den 12. juli 1876: Nedenstående mindedigt, som formentlig er skrevet af Holger Drachmann, blev oplæst ved en underholdning i Skotterup kro til fordel for de efterladte.

For al din Daad ved vore Strande
Hvorom ej Mindet visner hen
For trofast Virken for det Ædle, Sande
Hav Tak – Du alt for brat bortrevne Ven!

[26] »kadrejerbåde«: D. v. s. en ret stor fiskebåd med sejl, som handlede med sejlskibene, der passerede Sundet. Kadrejerbådene medbragte forskellige slags høkervarer: tobak, brød, brændevin m. v. Se iøvrigt Handels- og Søfartsmuseets årbog 1971. Særtryk: Henning Henningsen: Kadrejere og bumbådsmænd.

[27] Frederiksborg amts årbog 1971. Asger Schmelling: Humlebæk Fiskerleie. S. 22.

[28] »Liigkassen«: Snekkersten Ligkasse havde et gedigent pengeskrin fra midten af 1700-tallet. Skrinet er forsynet med ikke færre end 3 låse og opbevares nu på Handels- og Søfartsmuseet på Kronborg, hvortil det blev afleveret i 1933.

KILDEMATERIALE

Originalpapirer om Snekkersten havns regnskaber i byggeperioden.
(Venligst udlånt af fisker Ib Børgesen, Snekkersten).
Rigsarkivet: Optegnelser på folketallet i Snekkersten, Skotterup i Tikjøb Sogn 1801 – 1834 – 1870.
Skibshovedregisterjournalen 1894.
Helsingør Avis og Helsingør Dagblad.

Sluttelig vil jeg gerne rette en tak til Frederiksborg Amts Historiske Samfunds bestyrelse og skriftudvalg for den interesse, man har vist ved at udgive artiklen om Snekkersten havns tilblivelse, samt til Helsingør byhistoriske Arkiv og Handels- og Søfartsmuseet på Kronborg for udlånt billedmateriale.

En særlig tak rettes til fisker Ib Børgesen, Snekkersten, for imødekommenhed med hensyn til lån af originaldokumenter fra havnens byggeperiode og fotos – samt til skolekonsulent Helge Jensen, Snekkersten, for beredvillig hjælp med redigering, udarbejdelse af noter og fremskaffelse af billedmateriale m. v.

Frederikshavn, august 1973.

Christian Sørensen

LIVET I GANLØSE I 1500 TALLET

Jørn Jørgensen, Vetterslev

Heldigvis har man ikke altid kendt til EDB-maskiner og andre former for teknik, der kunne føre regnskaber og lignende på en lynhurtig og snild måde, der dog samtidig betyder, at alle små detailler forsvinder. Tidligere, når skriveren sad med sin tællepræs eller en lampe og pennefjeren i hånden, så havde han mulighed for at komme med nogle oplysninger, der kunne forklare, hvorfor nu også de tal står, hvor de nu engang står. Tallene fik ofte ikke lov til at stå alene, men fik jævnligt et lille ord med på vejen.

På den måde behøver regnskaber ikke at være tørre tal, som vi ofte mener, de er. Regnskaber kan endog stundom være særdeles levende og fortælle om liv, fællesskabets problemer og glæder, stridighed og hjælpsomhed. Det skal jeg i det følgende fortælle lidt om, nemlig gengive nogle særdeles livlige streger, som de gamle, gulnede og støvede blade indeholder bag deres lidt reserverede ydre.

Den periode, der vil blive berettet om, strækker sig fra 1540 til 1560, og den geografiske lokalitet er Ganløse.

Men allerførst skal der her ganske kort gives nogle historiske oplysninger om forholdene forud for denne tid.

I Ganløse lå et kloster, der kaldes Knardrup Kloster, hvor nu Knardrup gods er beliggende. De første kendte ejere har været af Hvide-slægten, og vi ved, at Skjalm Hvides søn, Ebbe Skjalmsen, ejede stedet, ligesom hans søn igen, Sune Ebbesen, der var far til Absalon og Ebbe Sunesen, som også blev ejer. Hans efterkommere tog under kampen mellem kirke og krone parti for kirken, og da kongen kunne se sit snit, konfiskerede han så Knardrup, der efter mordet på Erik Klipping i 1286 blev kongsgård direkte under kronen, og Christoffer II oprettede her med Sorø som moderkloster et af de yngste cistercienserklostre i landet med 40 munke. I begyndelsen af det 14. århundrede blev det imidlertid tilbageerobret til sækulart formål, men gennem munkenes klage til paven blev det genoprettet derved, at nye munke i 1343 sendtes til klostret.

Knardrup kloster blev aldrig af de rigeste, men ejede foruden naturligvis Ganløse kirke ejendomme adskillige steder, f. eks. i København. Ved reformationen var dette kloster blandt de første, der blev nedlagt og overgivet til andet formål.[1]

Og her skal vi have den anden faktor med ind i billedet, idet Knardrup kloster i 1539 blev overgivet til Københavns Universitet.

Landet var efter reformationsopgør og borgerkrige forarmet, kongeskifte og kongeflugt, bondeoprør, herredage, grevefejde, skipper Klement og Johan Rantzau. Det havde været dramatiske tider, som havde kostet dyrt, hvilket afspejler sig mange gange i samtidens kilder. Men hvis reformationen skulle være bæredygtig, og man ikke skulle risikere en genkatolicering, var det nødvendigt, at man også havde et Universitet, der kunne fungere både ved at oplære studenter, men også ved at klare sig økonomisk. Derfor åbnedes allerede i 1537 Universitetet igen. Men da konge og adel havde skiftet den romerske kirkes dødsbo, var ingen af dem alt for offervillige til at give den høje læreanstalt deres økonomiske sanktion, hvorfor man måtte finde andre veje, og hvad var da bedre end at bruge det gods, man endnu ikke havde fået fordelt. Det skete ved et kongebrev af 10.6.1539, og efter den tid har Universitetet drevet Knardrup kloster ved hjælp af fogeder, der i de første år, 1538–47, var præsten i Ganløse, herr Peder Jensen, og fra 1547 Knud Pedersen Skriver.

Universitetet har fra første færd holdt et nøje regnskab over indtægter og udgifter. Det ser vi f. eks. på de regnskaber, som Mester Jakob Fabritius førte i årene 1540–45,[2] og som begyndte i 1540:

Vdgiffth thetth første aar M: Jacob bleff renthe Mester, Som er fraa S: Michaelis dag 40 oc till S: Michels dag 41,

hvor der under

Vdgiifft paa vniuersitetens vegne 40

er anført navn på nogle mænd fra Ganløse, som åbenbart i embeds medfør har besøgt skriveren, velsagtens for at aflægge regnskab eller forelægge et andragende:

Først iiij ss forterit then tiidth Jens Jude aff Knardrup wor hoss migh.
Item then tiidth Jørgen Mortenssen y bastrup var hoss migh med nogen aff the bastrupe mend forterit vj ss.
Item nis michelssen y ganløss ij ss
. . .
Item anders y ganløsse med syn søn tiill ij maaltid for iiij ss.
Item same tiidth øll och mad for ij ss.
Item en vogen vp tiill ganløsse atth besee skouffuen for ix ss.
Item same thiidth forterit y slangerup xviij ss.[3]

Mon Jørgen Mortensen og hans følge har haft klager? Eller måske har de kunnet fortælle om, at skoven var ved at blive forhugget, så det nu var på tide at gribe ind. Deres egen præst, som altså var godsets foged, har åbenbart ikke kunnet klare sagerne – eller han var måske ikke så nem at snakke med.

I en haveindkørsel på Knardrupgårds område ligger denne rest af en granitsten med rosetornamenter af romansk karakter. Stenens alder er ukendt, og videnskabsmændene er noget ueninge om, hvor gammel den kan være.

I hvert fald har det resulteret i, at Mester Jacob selv måtte af sted ud og se på forholdene, og taksameteret har altså vist så meget som 9 skilling. Men det blev naturligvis ikke turens eneste udgiftspost. Større er den frokost, som han har nydt i Slangerup. Det er 18 skilling, og når vi betænker, at han har kunnet bespise Anders og hans søn til to måltider for i alt 4 skilling, så lyder det groft, hvis denne frokost har kostet 18 for mester Jacob alene, hvorfor han nok har haft følgeskab af dem, der var draget ind til København for at tale med rentemesteren selv, og han har så generøst givet maden undervejs.

Sagen må være blevet afsluttet med denne rejse, for der er ikke anført flere udgifter af denne slags, ligesom der forøvrigt heller ikke er angivet nogen indtægt, som f. eks. kunne opvise en bøde.

Næste år, altså 1541, står der kun eet punkt på udgiftsposten:

Item iiij ss ij mend aff ganløsse ssom vge timer vd att tielle en stold medth.[4]

I 1544 noteres i jordebogsindtægterne »Register paa Knardrups gods och renthe«, at der foruden ydere fra forskellige andre sogne også er otte ydere fra Ganløse,[5] og disse har igen så sikkert haft noget tyende. Det må være en af disse ydere, vi mødte som Anders i Ganløse, der var hos mester Jacob sammen med sin søn i 1540, og muligvis har Nis Michelsen også været en af disse otte ydere.

I 1549 er der kommet en ny skriver på, og da står der som overskrift:

»Knudt Schriffuers regenskaff aff Knarderuppe frann Søndagenn Vocem Jucunditatis in anno Mdxlvij Jeg anamett Knarderuppe och till Fastelagenn Mdxliv«,[6]

hvoraf det fremgår, at Knud er blevet regnskabsfører allerede i 1547. Her

Udsigt fra Knardrupgård mod nord til søen. Mellem bygningerne lige bag os og søen har kirkegården i munkenes tid ligget. Det forlyder, at man stadig fra tid til anden finder rester fra den længst forsvundne tid.

fortæller regnskabet for Ganløse og Knardrup om forskellige folk, der har købt »ildebrand«, altså brændsel af godsets skove. Det drejer sig om Ganløse Ovre, der er identisk med det nuværende Ganløse Orned, og Ganløse Eged. De to skovfogeders navne får vi også. I Ganløse Ovre hed han Niels Hetboe, mens skovfogeden i Ganløse Eged hed Niels Michelsen.

Hvem hentede nu brændsel her? Der nævnes nogle ved navns nævnelse og også med stedsangivelse; således omtales tre mænd af Aagerup, fire mænd fra Ølstykke, en mand fra Ganløse har handlet på vegne af nogle Gundsømaglemænd, Peder Lauritzen fra Kildebrønde og Hr. Helias fra Ledøje har også hentet ved til arnen her. Fra Greve, Husum, Sengeløse og Stenløse er de også kommet dragende. Jens Schriffuer i Stenløse fik dog noget træ af en »gamell felle«, til gengæld gav han også kun 1 tønde havre for den.

Der er kommet folk fra mange sogne for at hente brændsel her i disse to skove, som altså hørte til Knardrups ejendom. Egentlig er det en lang vej at transportere brændsel fra Ganløse til f. eks. Kildebrønde, især når man betænker datidens transportmuligheder, men på den anden side set, så var de i Kildebrønde såvel som flere andre steder nødt til at køre langt for at hente brænde, da deres egen egn velsagtens dengang har været lige så fattig på skove som i dag. Præsten i Ledøje har tilsyneladende heller ikke haft anden udvej.

Men regnskabet fra perioden 1547 til 1549 indeholder også oplysning om andet end det, at Ganløse var det sted, hvor man langt omkring fra måtte hente brændsel. Her får vi lidt at vide om hverdagen og dens vanskeligheder:

»Item Niels Hedtboes dreng i Ganløs for handtt tyffthett Peder Andersens

dreng ibid. for enn skiortte, handtt schulle haffue stollet, och kunde thett icke beuisse, gaff ..... vj mc j pundt haffræ«

Niels Hedtboe var skovfogeden, som havde en fremtrædende plads i samfundet på grund af den vigtige post, han bestred. Straffen er måske ikke blevet større af den grund, men hvorom alting er, så er det forkert at tyvte noget andet menneske, når man ikke kan bevise sin anklage, og det har skovfogedens dreng altså ikke kunnet. Og så beskylde ham for at have stjålet en skjorte!

Om der med dreng i disse optegnelser menes søn eller tjenestekarl kan ikke afgøres med sikkerhed.

Det blev en dyr spøg, som kostede drengen 6 mark og 1/2 pund havre, hvilket var så meget som 20 skæpper eller godt tre tønder.

Der kan næppe herske tvivl om, at Peder Andersens dreng har gnedet sig i hænderne og moret sig over, at det nu skulle gå den anden så ilde, for det var en alvorlig dom, der var faldet, og det var også en gevaldig mulkt, han skulle betale.

Men den, der ler sidst, ler bedst, for i samme regnskab læser vi nemlig:

»Item Peder Andersens dreng i Ganløs for handtt toeg enn rafft frann meg, gaff ..... iij mc«

Selv om det er en væsentlig mildere straf, denne dreng får, end skovfogedens, så er han nok blevet lidt lang i ansigtet over, at han denne gang var blevet afsløret, og tilsyneladende endda med beviser, selv om det måske ikke har været nødvendigt, når det var selve skriveren, der mente sig bestjålet. Imidlertid har han åbenbart haft tendens til at rapse, så Niels Hedtboes drengs beskyldning har måske ikke været helt ved siden af alligevel.

Er det mon Hedtboes dreng, der har hvisket skriveren i øret, at der var forsvundet en rafte, som han godt vidste hvor var?

De to drenge har nok ikke set helt mildt til hinanden, og mon ikke også der har været et par nævekampe bag buskene, så ingen så, hvad der foregik. Perlevenner var de næppe!

Det er jo drengestreger, som man skulle kunne tilgive, men de skal have en lærestreg, så det har nok været bedst at klapse dem lidt af, mens tid var. Men hvad med de voksne?

De er næppe blevet klapset tilstrækkeligt af i tide! Samme regnskab, der er ført med en vis ildhu og omsorg, opviser også for de voksnes vedkommende et par mindre afvigelser fra det, man kan tillade sig:

»Item Henning Nielsenn i Ganløs for hanndtt haffde sagdtt goedtt for Jørgen Kneppe ibid. for handtt forførde Oluff Søffrennsenns hwsfrue ibid. natthe tiide, gaff ..... vj mc. Schall giffue ij tr haffræ«

Det er en værre en, som Henning Nielsen er kommet ud på her. Man skal ikke anbefale folk, viser det sig, en sådan anbefaling kan blive et dyrt bekendtskab. Pudsigt nok siges der intet om, hvad Jørgen Kneppe måtte bøde

for sin udflugt. Man må rose Knud Skrivers omhu, for ikke nok med, at vi får at vide, at det var Jørgen Kneppe (!), der forførte Oluf Sørensens kone (hvis navn dog ikke oplyses i diskretionens navn – eller?), men vi får endog at vide, at det var ved nattetide, det skete. Her er den løftede pegefinger parat, og de to mennesker, der har haft deres eget private eventyr, har nok skullet stå offentlig til skrifte i gabestokken, så alle og enhver kan beskue synderne til skræk og advarsel, så andre ikke begik lignende dumheder.

Henning Nielsen skal gøre bod ved at betale to tønder havre, hvoraf han, da regnskabet blev ført, kun har været i stand til at betale 6 mark, og resten har han fået lov til at skylde.[6a] Dog har han på sin vis afdraget denne gæld, for der tilføjes:

»Item Henning Nielsen aff Ganløs anthuordett meg nogett honing handtt haffde foedth aff skoeff byer, er nogett myndræ endtt en ottingh«.

Selv om skriveren tilsyneladende ikke er helt tilfreds med dette afdrag, så bliver det dog noteret.

Men der har været mere liv endnu i den lille by:

»Item Jep Pedersen, som tientte Hening i Ganløs, for handtt toeg Jens Andersens Leedtt ibid. om natte tiide och bar aff hanss gordtt, dedit ..... vj tr haffræ«

Der har været stor aktivitet om natten i Ganløse i gamle dage! At stjæle leddet fra en mand var en alvorlig sag, men man har svært ved at forestille sig, hvorledes han kunne stjæle leddet, hvis han ikke samtidig bar det ud af gården, så det er nok en ubetænksom og overflødig bemærkning. Ydermere er det den i forvejen hårdt ramte Henning, der har en karl, der laver den slags numre!

Der har været mange, lad os sige: irregulære indtægter i denne første periode, efter at Knud Skriver havde »anamett Knarderuppe«. Men der har også været udgifter – naturligvis, men her nævnes kun en enkelt:

»Item Jep Pedersen i Ganløs ieg gaff hanum aff Doctoris Rembertj beffalning i betaling for en stwdth ..... v mc«

På den måde har Jep Pedersen fået lidt af sine udgifter dækket, selv om det ikke var ren fortjeneste at holde en stud gående, men den kunne nu altså sælges til en af Universitetets lærere. Prisen angiver os et sammenlignings-grundlag, som viser lidt om bødernes forholdsvise størrelse.

Under Oldengæld samme år nævnes for Ganløses vedkommende, at der er 9 ydere, der tilsammen betaler 12½ svin og 1 tønde havre til godsets forvaltning. For året 1552–53 står der otte ydere for Ganløse by,[7] så antallet af ydere har altså ikke ændret sig fra 1544 for så vidt, det også dengang kun drejede sig om byen og ikke tillige om oplandet, der dog heller ikke nævnes i 52/53. Det samme gælder et notat fra 1544.[8]

I 1540 har vi en anden, oplysende bemærkning, idet det under indtægt hedder under »Aff førloff«:

»Peder swdere i ganløsse ..... xxx ss«[9]

Førlov var en afgift, som skulle betales, hvis en arving førte sin arv bort fra arveladerens herlighedsejers område. Så skulle man betale 3 rigsmark. Altså er det ikke denne betydning, ordet her er brugt i. – Et andet tilfælde, hvor førlov skulle betales, var, når en fæster flyttede sine ejendele. Dette er en mulighed ligesom det tredie tilfælde, hvor man betalte førlov, nemlig ved at flytte fra by til land eller omvendt. Er Peder Sudere blevet træt af at bo i Ganløse?

I 1549 står der:

»Item aff Peder Hanssenn i Ganløs paa hans søsters wegne kalles holdtt, ... j te haffræ.«[10]

I denne forbindelse betegner »holdtt« sikkert en afløsningsafgift for den udbredte pligt til at holde gæstgiveri for jordens ejer. Det har Peder Hansen altså betalt for sin søster, der sikkert har siddet som enke på fæstegården. Det viser noget om enkens kår og søskendesammenhold.

I 1555/56 dukker skovfoged Niels Hedtboe op igen:

»Niels Hedtbaa i Ganløss for handt hwg en tønne sønder i gyldenstwen i gyldesyskens neruerelse, gaff ix daler, meg iij daler, til regenskaff .... vj daler.«[11]

Mon det har været i fuldskab, han har hugget denne tønde i stykker i gildestuen, og endda i gildesøskendes nærværelse? Han har i hvert fald måttet punge ud med ni daler, hvoraf dog kun de seks blev bogført som indtægt på Universitetets regnskab, medens resten er gået i skriverens egen lomme. Hvortil for retfærdighedens skyld vi må pointere, at han i sin ærlighed bemærker i regnskabet, at han har ladet de tre resterende daler glide ned i sit eget for.

»Knud Pedersens regnskab over Universitetets Indtægt og Udgift fra Paaske 1555 til Maj 1556« har som jordebogsindtægt også følgende:

»Ganløsse Sogenn: Hr. Hans Skoning j pundt Ruff, j pundt byg, vj lamb, vj giess«,[12]

hvilket givetvis oplyser om forpagtningsafgiften for jorden, idet dette notat er at finde under jordebogsindtægterne.

»Thette ephterne ær thett gods, som bleff lagdt till vniuersitett frann Slangerups geste gordtt« (som blev skænket af kongen til Universitetet i 1555),[13]

er overskriften over endnu en regnskabsdel, og herunder noteres:

»Haffre oc pendinge som ær soldtt gersell oc Brende for aff Ganløssze Owffre«,

og hvor summen udgør: 39½ tønde havre, 2 mark, 4 skilling, og de enkelte købere nævnes. Tydeligvis har Ganløse Ovre – ligesom Ganløse Eged, der dog ikke optræder tilsvarende hyppigt – betydet en væsentlig indtægtskilde for Universitetet, sådan som det også kan ses af denne opgørelse.

Vi har set, hvorledes først drengene blev grebet på fersk gerning og straffet;

derefter nogle voksne mænd, der også var kommet på lovens forkerte side, hvorfor de er blevet nævnt i regnskaberne, så de ikke mere i historien skulle glemmes. Men endnu en person i Ganløse gjorde sig uheldigt bemærket, så også hans navn står prentet uudsletteligt i disse regnskaber. Det hedder nemlig i 1558/59 således:

»Restat Dominus Gregorius i Gandløsse j pundt rug, som professores haffue hannom tiilgiffuet.«[14]

Herr Gregorius er Ganløses sognepræst, som altså ikke har kunnet svare sine afgifter, hvorfor professorerne ved Universitetet er blevet enige om at eftergive ham gælden. Og denne generøsitet glemmer de ikke, for i det følgende års regnskab, der hedder »Vniuersitetenns Reggenskaff vdtj Kiøebnnehaffn fraa Philippi et Jacobi Apostolorum dagh Aar mdlix Oc thill samme neste efftherkomminde Aars dag igienn mdlx«, hvor der under »Inndtegtt Penndinge for koernn aff Jordebogenn och Tiende« står at læse:

»Dominus Gregorius oc Dominus Helias restant iij pundt rowgh. Dn. Gregorius rester, ssom hannum er tilgiiffwiidt j pundt Bygh«.[15]

Selv om gælden er eftergivet, huskes den dog. Og nu er pastor Helias i Ledøje kommet med i »den sorte bog« som skyldner, men han har tilsyneladende ikke som sin kollega i Ganløse fået eftergivelse, hvilket nok skal tilskrives det forhold, at Ganløse-præsten havde haft et meget nært forhold til Knardrup og dermed også til Universitetet.[15a]

Endnu i 1567 går der efterdønninger af præstens gæld til Universitetet, da professorerne er forsamlet til forhandling den 18. januar, og hvor de eftergiver herr Gregorius halvdelen af gælden, som han efter notatet har skyldt i fem år, men som han nu skal indløse i løbet af tre år med fem pund korn, 15 lam og 15 gæs, og allerede »nu i nærmestfølgende aar« med 10 lam. Han accepterer.[16]

Er det den første gæld, der stadig verserer, eller er der tale om en ny gæld, som han har stiftet i mellemtiden på grund af dårlige økonomiske forhold eller måske snarere dårlig økonomisk sans? Under alle omstændigheder er gælden vokset betydeligt, og det er ikke rentetilskrivning! Men endnu engang eftergiver man ham, omend ikke hele gælden så dog en del af den, for han er en af deres.

Hvad gælden skulle dække, får vi ikke at vide, men der er en stor sandsynlighed for, at det er den »pens«, som lå på præsterne ved de kirker, som Universitetet efter Reformationen fik patronatsretten til, og hvorved præsternes stilling nærmest blev som vicepræster eller kapellaner. Og vi ved, at det skete flere gange, at præsterne ligefrem nægtede at betale denne afgift, så professorerne måtte sagsøge dem for Landemodet i Roskilde, ligesom det også skete, at »pensen« blev eftergivet for kortere eller længere tid.[17] Og når præsten i Ganløse ydermere var tilsynsmand med godset, er det rimeligt, at han hører til dem, der får de bedste vilkår.

I denne tid har Universitetet været opfattet af de Ganløse-folk ikke blot som et fjernt sted, hvor der skete et eller andet mærkeligt, som de skulle betale til, men tillige som noget særdeles nærværende, idet det i sognet var repræsenteret ved Knardrup, overfor hvilket gods de også måtte stå til regnskab for deres handlinger såvel om dagen som om natten. Nogle af beboerne i sognet har nok også følt Universitetet, dets byrde, dets magt og dets retshåndhævelse på egen ryg, og i det mindste 8 à 9 familier har været direkte knyttet til Knardrup.

Det er slet ikke nogen fyldestgørende forestilling om hverdagen i Ganløse i disse år, vi kan gøre os, men alligevel har vi i disse optegnelser, der først og fremmest er hentet fra regnskaber, som ellers betragtes som tørre, en forholdsvis grundig beretning om dagligdagens hændelser.

NOTER

[1] Se hertil: Trap, 5. udg., Frederiksborg Amt, 1953, s. 260 ff. H. N. Garner: Atlas over danske klostre, 1968, s. 75.
[2] Se: Danske Magasin 3. Række 6. Bind.
[3] Sst. s. 4.
[4] Sst. s. 5.
[5] Sst. s. 21.
[6] Sst. s. 238 ff.
[6a] 1 pund havre repræsenterer tilsyneladende otte mark (sst. s. 273).
[7] Sst. s. 246.
[8] Sst. s. 21.
[9] Danske Magasin 3. Række 1. Bind, s. 78.
[10] Sst. s. 242.
[11] Sst. s. 257.
[12] Danske Magasin 3. Række 6. Bind, s. 256.
[13] Sst. s. 257.
[14] Sst. s. 268.
[15] Sst. s. 273.
[15a] Nemlig idet han iflg. Universitetets Fundats tillige skulle være Universitetets tilsynsmand i Knardrup, jfr. Holger Fr. Rørdam: Kjøbenhavns Universitets Historie i Kong Christian den Tredies Tid, Bind I, 1869, s. 755.
[16] Kirkehistoriske Samlinger Bind 3 (= Ny Kirkehistoriske Samlinger Bind 1), s. 20.
[17] Holger Fr. Rørdam n. s. s. 697.

STRUENSEE-SAMLINGEN PÅ HØRSHOLM EGNS MUSEUM

Torben Topsøe-Jensen

Minderne fra Caroline Mathilde og Struensees tid har altid haft den største interesse for Hørsholm Egns Museum. Det var jo på Hirschholm Slot, at mange af de tildragelser fandt sted, som senere skulle få så katastrofale følger for dronningen, Struensee og Brandt. Det var her, at Caroline Mathilde den 7. juli 1771 fødte datteren, Louise Augusta, som Struensee var fader til, og det var under opholdet på slottet, at Struensee foretog det skæbnesvangre skridt at lade sig udnævne til »geheimekabinetsminister« for snart efter at lade sig selv og Brandt ophøje til grever. Indtrykket af, hvad der var sket under hoffets ophold på slottet i 1771 og alt, hvad deraf fulgte, bidrog til at skabe den misstemning mod slottet, som var medvirkende til, at man stille og roligt lod det forfalde for til sidst helt at nedrive det. Og med slottets nedrivning ændredes livet i og vilkårene for den lille by, som så småt var begyndt at vokse op omkring slottet i dets velmagtsdage.

Lige fra museets åbning for snart 30 år siden har museet samlet minder om Struenseetiden. Men det har været svært at bygge en samling op omkring et emne, der i så høj grad, som tilfældet er med Struenseetiden, i mange år har været genstand for private samleres interesse. Alligevel er det lykkedes at skabe en samling, der både er fyldig og repræsentativ. Museet har naturligvis særlig interesseret sig for minderne om hoffets ophold på Hirschholm Slot, men det har dog altid betragtet Struenseetiden som en helhed, således at alt, hvad der har tilknytning til dramaet og dets hovedpersoner, også har interesse for samlingen.

Samlingen består hovedsagelig af bøger, smædeskrifter og billeder. Den eksisterende litteratur om Struenseetiden er overordentlig omfattende og rummer i alt fald over 500 titler, af hvilke museets samling tæller henved 150. Ca. 100 af disse er danske og udenlandske værker, udgivet i 1772 og i de første år derefter. De fleste af dem er indbundet i gode, samtidige bind, og mange af dem er forsynet med kobbere, som oftest af dronningen og Struensee.

De såkaldte smædeskrifter er småtryk på op til en halv snes sider, i oktav, og de er hovedsagelig affattet på dansk, men en del dog på tysk. Enkelte af dem er forsynet med et primitivt træsnit. Indholdet af de fleste af smædeskrifterne er særdeles smagløse, hånlige og skadefro hoveringer over de faldne

ministre; nogle af dem behandler det sejrende parti, der fremstilles som indbegrebet af dyd. Der kom en sand syndflod af disse døgnskrifter, de første allerede i 1771 – det var i september 1770, at trykkefriheden var blevet indført – og udgivelserne kulminerede i 1772, mens retssagerne stod på, hvorefter de ebbede ud. Museets samling af smædeskrifter omfatter over 100 forskellige.

En meget vigtig del af Struenseesamlingen udgøres af billederne. Fornemst af alle Struenseeting i museet og prægende den stue, hvori det er ophængt, er et maleri af Caroline Mathilde, malet af hofmaleren Peder Als. Maleriet er dog ikke museets ejendom, men det er ved velvilje af ejeren, Det nationalhistoriske Museum på Frederiksborg, deponeret på egnsmuseet. Blandt museets egne billeder er mange portrætter, først og fremmest af Christian VII, dronningen, Struensee og Brandt. Af alle disse er fremstillet mange kobberstik, der dog hyppigt er varianter af nogle få forlæg.

Lige så vigtig som portrætterne er billederne af periodens mange dramatiske begivenheder. Disse billeder er fyldigt repræsenteret i samlingen. Her er samtidige kobberstik af arrestationen på Christiansborg Slot natten mellem den 16. og 17. januar 1772, af bortkørslen fra slottet, forhørene, fængselsopholdet, henrettelserne osv. Hyppigst gengivet af disse begivenheder er henrettelserne. En lille snes billeder heraf kendes, af hvilke museet ejer henved en tredjedel. En særlig gruppe af billederne er kisteblade med motiver fra Struenseetiden. Kisteblade er naive, folkelige træsnit, som blev anvendt til opklæbning på undersiden af låg til standkister. På de heromhandlede kisteblade gengives forsmædelige billeder af Caroline Mathilde og Struensee, og billederne er som oftest forsynet med hånende, versificerede tekster. Et af dem har særlig interesse, da det viser et motiv, som kan henføres til Hirschholmsommeren 1771. På billedet, der forestiller »den stormægtigste dronning Caroline Mathilde til hest«, ses dronningen ridende i mandsdragt, mens en amme bærer den lille datter. Yderst til venstre ses endvidere et hus med tilgitret vindue, og bag det skimtes Struensees hoved. Kisteblade med motiver af denne art blev i sin tid fremstillet i ret betydelige oplag, men de er for længst blevet sjældne. Museet ejer en lille halv snes af dem med forskellige motiver.

Foruden billeder og bøger rummer Struenseesamlingen en del andre ting fra tiden. Af særlig interesse er to sæt afskrifter af dokumenter fra processerne mod Struensee og Brandt. Disse dokumenter blev ikke udgivet, men uofficielt blev der på et tidligt tidspunkt foretaget en del afskrifter af de vigtigste aktstykker. I museets eksemplarer er afskrifter af »species facti«, dvs. sagsfremstilling vedrørende Caroline Mathilde og Struensee, indlæg fra anklager og forsvarer i sagerne mod Struensee og Brandt, de afsagte domme samt forskellige tillæg, blandt andet dronningens biografi samt et afsnit om hendes »sidste timer« i Celle.

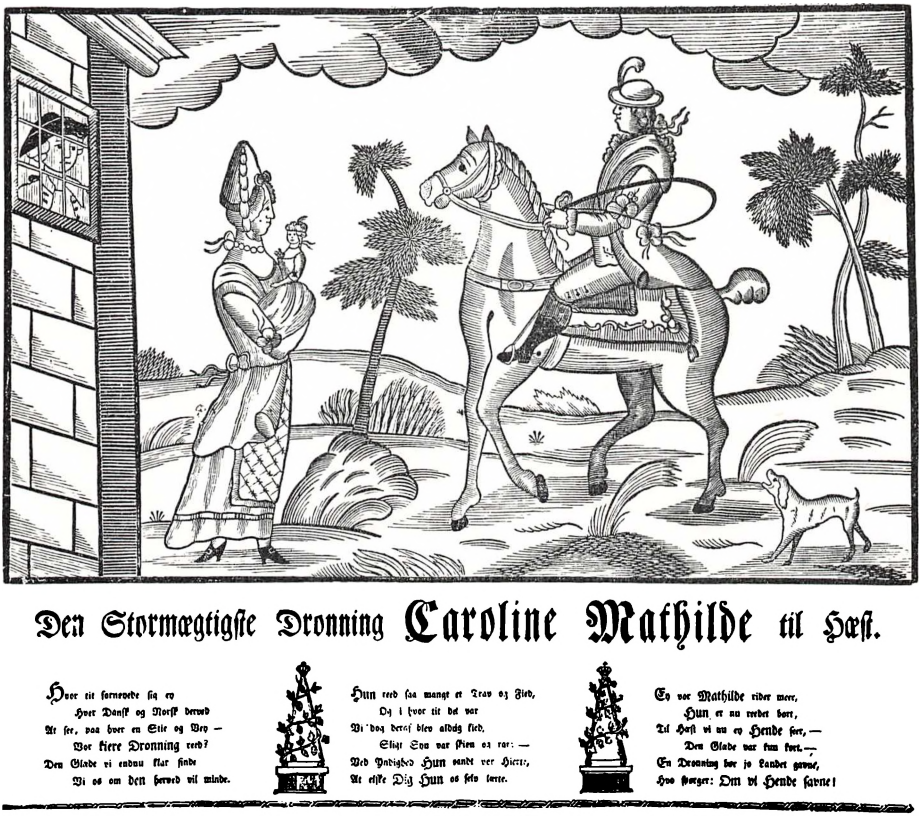

Satirisk træsnit af dronning Caroline Mathilde. Hun ses ridende overskrævs på hesten og iført mandsklæder. Til venstre for hesten er vist en amme, der bærer dronningens datter, den lille prinsesse Louise Augusta. Yderst til venstre ses hjørnet af et hus med et tilgitret vindue og den fængslede Struensee. Under billedet er trykt et ironisk digt. Dronningen viste sig første gang i mandsklæder, da hun i 1770 indviede en fane til sit regiment i Holsten. Under opholdet på Hirschholm Slot i sommeren 1771 red hun ofte ture i mandsdragt. Det havde også Katharina II af Rusland gjort allerede en halv snes år tidligere – men om det havde vakt forargelse melder historien intet om.

Blandt andre ting i egnsmuseets Struenseesamling kan nævnes et par af de forordninger, som i 1771 blev givet »paa Vort Slot Hirschholm«. Således f. eks. den vigtige forordning af 15. juni 1771, der oprettede den københavnske Hof- og Stadsret, der eksisterede lige til retsplejereformen af 1916 var blevet gennemført. Endvidere en udmærket tegning af en nordisk kæmpe, som kronprins Christian (VII) selv har tegnet i 1765 samt en i Preussen slået sølvmedalje af Struensees broder Carl August Struensee, som blev indkaldt til Danmark i 1769, hvor han blev deputeret i det nyoprettede finanskollegium. Han blev arresteret i januar 1772, men frigivet, hvorefter han tog til Preussen, hvor han blev adlet og nogle år senere udnævnt til minister.

At interessen for Struenseetiden stadig er levende, fik man et tydeligt indtryk af i 1972, 200-året for katastrofen. Flere museer, også Hørsholm Egns Museum, viste, hvad man havde af sager fra den tid, og besøgstallet på egnsmuseet vidnede i alt fald om stor lokal interesse. Mange antikvarboghandlere havde fundet gamle bøger og billeder frem, og det lykkedes egnsmuseet i årets løb at erhverve flere gode og sjældne ting.

Af billeder skal særlig nævnes to stik af den talentfulde arkitekt og grafiker Johannes Gottfred Bradt (1741–1770), begge med relation til Caroline Mathildes historie. Det ene forestiller den monumentale æresport, der efter tegning af Wiedewelt blev rejst af Admiralitetskollegiet i Størestræde på Gammelholm i anledning af Caroline Mathildes indtog i København på bryllupsdagen den 8. november 1766. Den latinske billedtekst fortæller, at porten er rejst »til minde om den ophøjede Caroline Mathildes indtog«. Det andet billede er det nu meget sjældne og fornemme stik af hofballet i Christiansborg Slots riddersal den 10. november 1766, som blev afholdt i anledning af formælingen. Begge stik vidner om den forhåndsbegejstring og den forventningens glæde, der knyttede sig til den unge engelske prinsesses ankomst til Danmark, – og som netop får begivenhederne godt 5 år senere til at stå i så grelt et lys. Foruden disse billeder erhvervede museet endnu et par – et smukt kobberstukket portræt af Christian VII, formentlig fremstillet i Paris, og et rytterbillede af Caroline Mathildes broder Georg III, konge af England og kurfyrste af Hannover, som har interesse for Struenseesamlingen, fordi han greb aktivt ind henimod dramaets slutning og fik gennemført, at dronningen blev ført til slægtens hjemland, Hannover, i stedet for, som af den danske regering påtænkt, til Aalborghus.

Også nogle interessante bøger blev samlingen forøget med i 200-året. Blandt disse skal nævnes to bøger, der vedrører Christian VII. Den ene er »En Hellig og Høitidelig Bekiendelse aflagt af Hans Kongelige Høihed Kron-Prinds Christian den 31. Martii 1765. Paa hvilken Dag Høistsamme offentlig i Christiansborg Slots-Kirke blev confirmeret i sin Daabes Naade...«. I bogen findes også den tale, som blev holdt af biskop over Sjællands Stift L. Harboe. Den anden bog omhandler Christian VII og dronningens »hellige og højtidelige salving« den 1. maj 1767, ligeledes i Christiansborg Slotskirke, trykt i 1828. Salving var den kirkelige handling, hvormed kongen hengav sig under »den alregerende Gud i Himlen«. Christian VII's salving var en af de sidste i Danmark, og den eneste af enevældens salvinger, der ikke foregik i Frederiksborg Slotskirke.

Endvidere er blandt bogerhvervelserne to mindre bøger, en kalender for 1772, skæbneåret, som udmærker sig ved, at flere af de gamle helligdage er udgået, en følge af en af Struensees forordninger fra 1770. Den anden bærer titlen: »Et mærkeligt Brev til Grev J. F. Struensee fra hans Fader«, København 1772.

Hørsholm Egns Museums samling om Struenseetiden er vel ikke så stor, hvad angår antallet af genstande, men den er i alt fald fyldig og ganske alsidig, og den, der besøger museet og vil ofre lidt tid på Struenseesamlingen her, kan ikke undgå at få en stærk fornemmelse af den spænding og dramatik og det stærke had, som herskede i landet i de år – og som tildragelserne på Hirschholm Slot i så høj grad bidrog til at nære. Og når man er på museet, er man så at sige på åstedet for en del af disse tildragelser: museumsbygningen ligger ikke 100 m fra det sted, hvor slottet lå.

ET »HELLIGSKRIN« FRA SNEKKERSTEN

I HELSINGØR KOMMUNES HISTORISKE SAMLING

Arne Meyling

En skoleelev afleverede for ca. 15 år siden til museet et lille glasskrin, om hvilket der kun kunne oplyses, at det stammede fra en (uddød) fiskerfamilie i Snekkersten.

Længden er 16 cm, bredden 8 cm og højden 8½ cm. I skrinet lå en kristusfigur af mælkeglas, hvis længde er 7½ cm, bredde ved hofterne 1,4 cm og bredde mellem armstumperne (korsfæstelsesstilling) er 2½ cm.

Skrinet har »tagformet låg« med skrå gavle. Tagryggen er 10 cm, og tagsiden (mellem ryg og skrinkant) er 4 cm. De skrå gavlender fra ryg til kant er 4½ cm. Der er bøjle midt for og på låget ved skrinkanten. I venstre side indvendig er der en bøjle-lukkeanordning, således at låget ikke går op af sig selv. Det er holdt sammen med rillede blykanter, og siderne såvelsom låget består af glas farvet mælkehvidt. Bunden er af træ med nogen forgyldning.

Udvendig på skrinsider og låg ses Kristi lidelseshistorie i farvede billeder (væsentlig røde, blå, grønlige og brune farver). Umiddelbart gør billederne indtryk af at være malede indvendig på glasset, men er nok en fin opklæbning, som det vil kræve den indvendige sides papirforing fjernet for at konstatere nøjagtigt.

Lidelsesbegivenhederne er kronologisk noget uregelmæssigt fordelt på låg og skrin. Følger man begivenhederne rigtigt, ses vandringen til Golgatha med korset på lågets bagside og Kristus, der segner under byrden, på skrinets forside. Lågets forside har Kristi afklædning før korsfæstelsen, medens skrinets højre gavlside viser naglingen til korset. På skrinets mere rummelige bagside ses de tre kors med Maria (glorie) og Johannes neden for. Derefter følger nedtagelsen af korset på skrinets venstre gavlside. Lågets venstre, skrå gavlside viser tre mænd i kongelignende kåber, formodentlig de Hellige tre Konger med et kors. Den højre gavlside har en munk med et kors.

Skrinet er indvendig foret med tapetlignende, rødt papir, og den forgyldte træbund er dækket med klart glas. Her lå den omtalte kristusfigur af mælkeglas. Figuren har en tornekrone af glasstænger, og på hovedet er glasset kruset som bølget hår. Farven er her sort. Øjnene er fremstillet med sorte prikker, og læberne er røde. Benene er lange og let fremadbuede, men uden angivelse

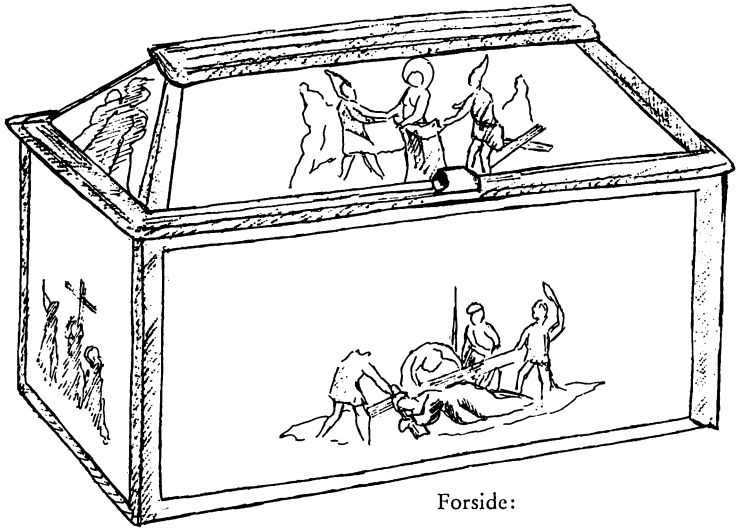

Forside:

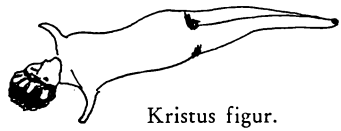

Kristus figur.

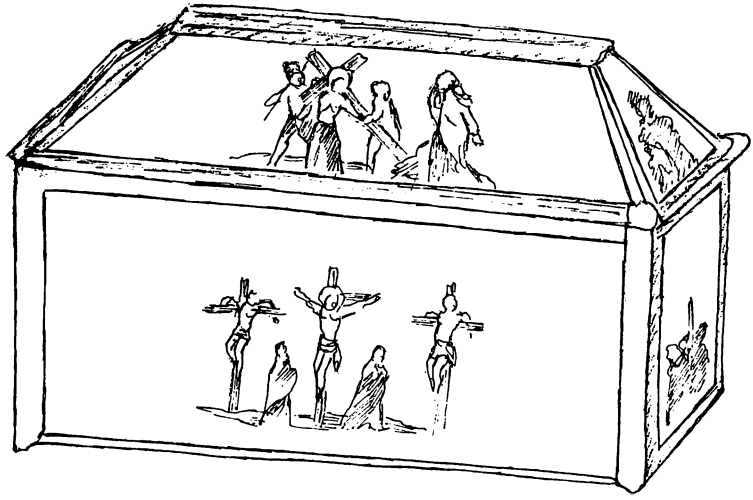

Bagside: (højre del noget skæv, glasset har tre revner).
Tegninger af Ritta Holm Hansen.

af knæ og lægge. Naglen i fødderne er let fremhævet i glasset og sort. Stedet for kønsdelene, der mangler, er farvet sort ligesom en del af bagen.

Skrinets form fører unægtelig tanken hen på de middelalderlige helgenskrin, men så gammelt kan det ikke være. En billedekspert kan formodentlig bedømme alderen. Afdøde konservator Axel Christensen, Nationalmuseet, der gjorde det i stand, mente 1700-tallet.

Men kristusfiguren i skrinet er også et middelalderligt katolsk træk, der minder om de store træ-langfredagskister med en kristusfigur indvendig f. eks. i Nationalmuseets gotiske kirkesal (»Kristi grav« fra Kerteminde kirke).

Et fiskerleje med en beliggenhed som Snekkerstens tæt op ad den gamle Sundtoldstad har uden tvivl i tidens løb fået en del ting fra katolske områder med de mange forbisejlende skibe. Befolkningen var »kadrejere«, et hollandsk ord for handel, hvorfor den som bierhverv havde livlig forbindelse på Sundet med de passerende søfolk.

Blykanterne markerer skrinet. Det ville være interessant at vide, hvad der findes på danske museer af skrin og æsker i lignende sammenbinding. Jeg kan ikke for nærværende huske nogen, derimod så jeg i Bach-museet i DDR-Tyskland et syskrin af den velkendte type med skråt låg, men indrammet af blykanter ligesom Snekkerstenskrinet. Nogen oplysninger om tilvirkningssted kunne museet dog ikke give. Er her tale om en almen udbredt, tidsbestemt mode eller specielle tilvirkningsområder? I sidste tilfælde ville man måske kunne spore noget af skrinets vej, før det endte som en kuriositet i fiskerfamilien.

Museet har som bekendt pædagogisk hovedformål. Skrinet peger i undervisningen på anden tid, tankegang og skik end elevernes begrænsede, aktuelle situation indeholder og skaber dermed reel basis for diskussion samt fornemmelse af, at også kulturgenstande og tanker følger med handelen.

GALLIONSFIGUREN PÅ GILLELEJE MUSEUM

Carl Petersen

En meget interessant genstand på Gilleleje Museum er en gallionsfigur, en kvinde i naturlig størrelse, iført en dragt fra ca. 1840, mange siger endog engelsk, ja, at det er dronning Victoria som ung. Den er skænket af nu afdøde fotograf Harald Hansen, hvis fader Chr. Hansen, kaldet Strågård, ligesom hans forfædre havde ejet Linkjærgård, der af Gillelejefiskere blev kaldet Strågård; de benyttede den til pejlemærke ved deres fiskeri. Det fortaltes, at figuren skulle stamme fra et engelsk skib, der var strandet ved Udsholt strand i 1840'erne; men af fortegnelsen over alle her på kysten strandede skibe i over 200 år fremgår det, at der ikke er strandet noget skib af den nation der på den tid. I året 1860 derimod strandede der en engelsk brig ved navn »Duna«.

I Kronborg Vestre Birks strandingsprotokol, fra 1850–1865, står:

Aar 1860, Løverdagen den 18. August Kl. 10 Fm. indfandt Politimesteren i Kronborg vestre Birk sig ved Forstranden udfor Udsholt Mark, i Anledning af at han om Formiddagen Kl. 8½ fra Strandfoged N. Olsen i Tisvilde havde modtaget Anmeldelse om et Brigskib imorges mellem Kl. 3 og 4 var strandet paa bemeldte Sted.

Ved sin ankomst til Strandingstedet forefandt Politimesteren Skibet, der var et Brigskib, liggende omtrent et Bøsseskud fra Land, på Styrbord Side, med Bagbord Side mod Land. Tilsyneladende var skibet i uskadt Stand, idet Takkelagen var hel og Sejlene beslaaet. Da skibets Besætning var engelsk og ikke forstod andet Sprog, og Politimesteren ikke var det engelske Sprog mægtig, fungerede Fisker Jens Hendriksen fra Tisvildeleje som Tolk.

Derefter fremstod det strandede Skibs Capitain Inglis og forklarede, at Skibets Navn var »Duna«, og at det var ladet med 339 Tons Stenkul, og var hjemmehørende i Dundee, og Rhederen var Andrew Load i Dundee, og at det kom fra Newcastle og var bestemt til Cronstadt.

Det var almindeligt, når et skib var strandet og ikke var til at bringe flot igen, skulle kaptajnen slutte akkord med bjergelauget om at bjerge lasten, takkelagen, inventariet og tilsidst ophugge skibet, og alt derefter sælges ved offentlig auktion, hvoraf bjergerne i almindelighed fik 1/3 af nettobeløbet.

Men kaptajn Inglis ville ikke slutte akkord med bjergerne. Han ville først underhandle med rederen eller dennes repræsentant i Helsingør, det var

Gallionsfiguren, som den står på Gilleleje Museum, en majestætisk dame.

mægler Duncan, og assurandøren, Major Wright & Comp. Der blev forsøgt at pumpe skibet læns, uden resultat, og der blev sendt bud til Helsingør efter en stor kædepumpe, alt uden resultat. Men kaptajnen ville stadig ikke lade det aftakle. Der blev nu sendt bud til grosserer Svitzer i København, som kom med dykkerbåden »Nancy« slæbt af Kochs S/S »Ossian«, men dykkeren erklærede, at hele bunden var knust, og at det var umuligt at pumpe den læns. Men nu ville kaptajnen vente på rederens ordre, inden han ville lade skibet aftakle og ophugge.

Dermed slutter journalen. Men den 4. februar 1861 strander et tysk brigskib lidt øst derfor, udfor gårdejer Peter Hansens mark i Smidstrup, ved navn »Delphin« af Stralsund, med en ladning smedekul, i Gilleleje strandingsdistrikt. Der står i strandingsjournalen: Under disse Omstændigheder maa Cptn. anse det som det mest rigtige, at der snarest muligt træffes Foranstaltninger til at bjærge Skib og Ladning, saavidt bjærges kan, og maa Cpt. i denne Henseende henvises til at der nylig her paa Kysten i Nærheden af Strandingstedet er gjort den Erfaring, at et Skib med lignende Ladning, er paa Grund af opsættelse med Bjergning gaaet næsten aldeles tabt.

Det var ret almindelig, at kystboerne købte vraget ved auktionen og ophuggede det, og derefter solgte de ophuggede dele ved en anden auktion.

I Helsingør Avis den 29. August står: Mandagen den 3die September Middag Kl. 12 bortsælges Vraget af Briggen »Duna« af Dundee, samt dets indehavende Ladning, bestaaende af Kul, saaledes som det er beliggende ved Udsholt Strand.

Major Wright & Comp.

Helsingør Avis den 5te September, Formiddag Kl. 9 afholder paa herværende Toldkammer Pakhus offentlig Auction over Ankrer, Kjættinger, Sejl, staaende og løbende Tougværk etc. ilandbjerget fra den N. for Gilleleje indstrandede Brig »Duna« Capt. Inglis.

Major Wright & Comp.

I Frederiksborg Amtstidende, Løverdagen den 13. October 1860:

Efter Vedkommendes Begjæring afholdes Tirsdagen den 16de dennes Formiddagen Kl. 10 paa Udsholt Strand udfor Peter Larsens Gaard, offentlig Auction over det ophuggede Vrag af Skibet »Duna«, bestaaende af Skibs- og Dæksplanker, Tømmer og andet Vraggods, hvori en betydelig Del Jernbolte og andet Jern, Jernknæ, et udmærket Spil m. m.

Kronborg vestre Birks Kontoir d. 11. Octbr. 1860

Peterson.

Skibet er således blevet sønderslået, og galionsfiguren er drevet i land. Den har været en del beskadiget, bl. a. var den ene hånd og næsetippen knust; flere ældre mennesker har set den med de beskadigelser, men den er senere repareret.

Om den er købt ved auktionen eller fundet på stranden og gemt på loftet på gården, hvor den har ligget i mange år, er ikke godt at vide.

FORENINGSMEDDELELSER

Generalforsamlingen blev afholdt i tilslutning til forårsturen, som fandt sted lørdag den 26. maj. Turen, der var planlagt i samarbejde med Slangerup historiske Forening, gik til Gørløse, Jørlunde og Slangerup kirker. Efter turen spistes den medbragte mad på Hjemmeværnsgården i Jordhøj, hvor Slangerup historiske Forening havde arrangeret en udstilling af genstande og arkivmateriale, som foreningen har samlet siden sin stiftelse for godt et år siden. Et af foreningens bestyrelsesmedlemmer, A. Kaarup Nielsen, fortalte om udstillingen og berettede træk fra Slangerups historie.

Efter aftensmaden afholdtes

GENERALFORSAMLING

1. Til *dirigent* valgtes formanden for Slangerup historiske Forening, Jens Westerlund, som erklærede generalforsamlingen for lovlig.

2 a. Årsberetningen 1/4 1972–31/3 1973 oplæstes af formanden: Sidste års generalforsamling fandt sted på Kølles Gård i Humlebæk efter en vandretur gennem Humlebæk, tilrettelagt af arkitekt Asger Schmelling, som viste deltagerne nogle af de steder, han har omtalt i årbogen for 1971 om »Humlebæk Fiskerleie«.

»Humlebæk Fiskerleie« blev trykt i årbogen og samtidig udgivet som særbog. Første oplag af særbogen på 700 stk. blev solgt i løbet af meget kort tid. Efter forslag fra Schmelling blev der trykt et andet oplag på 400 stk., men trods pæn omtale i pressen, såvel ved udsendelsen af 1. som 2. oplag, og en del avertering har salget i den senere tid ikke været stort. Det ser ud til, at markedet er »mættet« i øjeblikket. »Humlebæk Fiskerleie« er imidlertid en smuk og indholdsrig bog, der nok skal blive solgt ad åre.

Den 23. oktober 1972 havde Nordsjællandsk Museumsforening og dermed Nordsjællandsk Folkemuseum i Hillerød 50 års jubilæum. Det var Anders Uhrskov, som Nils Gustafson – den nuværende leder af museet – har skrevet nekrolog om i vor årbog for 1972, der var grundlægger af museumsforeningen og museet. Det kulturhistoriske arbejde, der er udført af Nordsjællandsk Folkemuseum, har haft stor betydning for vort amt.

I efteråret var der arrangeret jubilæumsudstilling på Nordsjællandsk Folkemuseum, og pressen har bragt megen omtale af museet og dets arbejde. Vi

vil benytte generalforsamlingen i historisk samfund til at glæde os over det initiativ, museet har vist i forbindelse med jubilæet, og ønske Nordsjællandsk Museumsforening og Folkemuseum held og lykke i fremtiden og håbe på fortsat godt samarbejde.

Historisk Samfund forærede Nordsjællandsk Folkemuseum Jan Steenbergs bog om »Fredensborg Slot« i jubilæumsgave.

Der har været afholdt bestyrelsemøder 10. maj og 20. november 1972. Ved begge lejligheder har vi drøftet et fælles møde med de historiske institutioner i Frederiksborg Amt. Der er enighed i bestyrelsen om, at historisk samfund skal tage initiativet til at genoptage fællesmøderne, således som vi havde dem for et par år siden.

Povl Eller og jeg har deltaget i Dansk historisk Fællesforenings møde i Halmstad 1.–3. september 1972. På mødet blev udbetalt 3.125 kr., som Frederiksborg Amts Historiske Samfunds andel i overskuddet på »Danmark – historisk Billedbog«, eller ca. fem gange så meget, som samfundet skød ind i udgivelsen for nogle år siden. Værket har haft Jørgen Paulsen fra Frederiksborgmuseet som en fremragende billedredaktør. Værket tilbydes medlemmer af historiske foreninger til en favørpris på 165 kr. Der er sendt reklamer ud til medlemmerne med bestillingsseddel, og bestyrelsen anbefaler varmt medlemmerne at benytte sig af tilbudet.

Gennem en årrække har J. Rosenkilde klippet historiske artikler og notitser ud af Frederiksborg Amts Avis. Det er forbavsende så stor en del af avisstoffet, der berører lokalhistorien. Og det er glædeligt, for avisomtale bidrager til at vække interesse for egnens historie, som da også er taget op til mere indgående studier i lokale historiske foreninger og som emner for kurser på aftenhøjskoler og i studiekredse.

Frederiksborg Amts Biblioteksforening har nylig indbudt historisk samfund til at deltage i planlægning af lokalhistoriske kurser på bibliotekerne.

Fra Sammenslutningen af lokalhistoriske Foreninger har Frederiksborg Amts Historiske Samfund modtaget anmodning om at være behjælpelig med at finde subskribenter til en ny udgave af Det kgl. danske Landhusholdningsselskabs beskrivelse af Frederikborg Amt fra 1837, forfattet af Georg Sarauw. Det er en interessant historisk kilde med indgående beskrivelser af landboforholdene i amtet, ialt 360 sider.

Ved fotografisk optryk kan en ny udgave fremstilles forholdsvis billigt, hvis der trykkes et betydeligt oplag.

Bestyrelsen håber, at genoptrykningen af Sarauws gamle beskrivelse af vort amt må blive en realitet.

Jeg skal slutte beretningen med at rette en tak til Kulturministeriet, Frederiksborg Amtsråd, kommunerne, pengeinstitutterne og Antikvar Carl Julius Petersens Hjælpefond for de betydelige tilskud, som historisk samfund har modtaget i årets løb.

Der skal også rettes en tak til medlemmerne for deres interesse for historisk samfund, til kollegerne i bestyrelsen for godt samarbejde og til pressen for fyldig og velvillig omtale af årbogen og vore ture.

2 *b. Beretning fra skriftudvalget* blev aflagt af Henning Henningsen, som indledte med at bemærke, at der for en gang skyld var rettet kritik af årbogen, idet et medlem havde anført, at 1972 årbogen var »tynd og uden almen interesse«.

Det er vanskeligt at skaffe godt stof til årbogen. Blandt de emner, der tilbydes, er eksamensopgaver fra historiestuderende. Sådanne manuskripter er ofte holdt i et fagsprog, der gør dem til tung læsning, men med nogen omarbejdning kan de blive til gode artikler.

I tilslutning til Henningsens beretning forklarede formanden, at årsagen til, at årbogen for 1972 er så tynd, er den, at bestyrelsen havde fundet, at det var nødvendigt at spare, idet årbogen for 1971 havde været på ca. 160 sider; en »normalårbog« bør have et sidetal mellem 80 og 120.

Den kritik, som Henningsen havde nævnt i begyndelsen af beretningen, blev diskuteret. Deltagerne sluttede sig stort set til Ejner O. Petersens bemærkning: Hellere en god kort end en lang dårlig artikel.

2 *c. Beretning fra turudvalget ved J. Rosenkilde.*

Lørdag den 9. september 1972 afholdtes Historisk Samfunds efterårstur til egnen omkring Tisvilde. Der var ca. 125 deltagere.

Følgende steder besøgtes:

1) Tibirke kirke, hvor forstkandidat H. C. Jarløv gav en beretning over den historiske udvikling på stedet indtil afdækningen af flyvesandet i 1700-tallet. Derefter besås kirken.

2) Sandflugtsmonumentet (Permiden) ved Tisvilde. Her omtaltes den historiske baggrund (dæmpning af flyvesandet fra 1724 til 1738), til minde om hvilken monument rejstes på stedet.

3) Troldeskoven i Tisvilde hegn. De krogede fyrretræer – »Troldene« – er nogle af de ældste træer i hegnet, idet de er blevet plantet i begyndelsen af 1800-tallet. Selskabets formand fortalte, at de tillige havde lidt skade efter et alvorligt angreb på fyrrevikleren (sommerfuglelarver, der udhuler de unge skud).

4) Udgravninger af den forsvundne landsby *Torup*, hvis gadekær (Toelt gadekær) skal have ligget der, hvor Tisvildevejen og Jydelinien krydser hinanden, og hvor der er et sumpet terræn. Ved at undersøge den omliggende jordbund under flyvesandet for fosforsyre, som i større mængder kan indicere tidligere tiders bebyggelse, idet stoffet er knyttet til gødning og affald, er det lykkedes Skovhistorisk Selskab at finde frem til nogle hustomter, som

medlemmer af amatørarkæologgruppen Saxo har udgravet, fotograferet og beskrevet.

5) Asserbo ruin, som var blandt ofrene for sandflugtens hærgen, og som kong Frederik VII i 1849 lod udgrave af sandmasserne.

Turen sluttede med spisning på Sandkroen.

3. Regnskabet blev forelagt af kassereren, sparekassedirektør O. Blinkenberg Nielsen.

Regnskabet – se side 109.

Indtægterne ved salg af særbøger har været store i de sidste 2–3 år, særligt Henningsens »Skippere, Klarerere og Toldere« og Schmellings »Humlebæk Fiskerleie«. Samtidig har historisk samfund modtages gode tilskud, bl. a. overskud fra »Danmark – historisk Billedbog«.

De gode indtægter har medført, at bestyrelsen har kunnet sætte 10.000 kr. hen til »dækning af særlige udgifter«. Der tænkes herved navnlig på præmiering og trykning af nedskrevne beretninger fra ældre folk. Bestyrelsen overvejer formen for en indbydelse til at deltage i en slags konkurrence for amtets ældre, som vil blive opfordret til at nedskrive erindringer eller beretninger.

4. Medlemskontingentet sattes uforandret til 25 kr. for 1973–74, d. v. s. for årbog 1973.

Bestyrelsen anser en forhøjelse til 30 kr. for årbog 1974 for sandsynlig under hensyntagen til pengenes faldende værdi.

5. Forslag fra medlemmerne

Fra boghandler U. Bjørn, Hørsholm, er der modtaget forslag om, at årbøger og særbøger, som historisk samfund endnu har på lager, fremlægges ved møderne. Povl Eller, der står for ekspeditionen, havde sørget for en kasse med bøger og bestillingskort, som var stillet frem ved generalforsamlingen.

6. Valg til bestyrelsen var genvalg.

Fortegnelse over bestyrelsesmedlemmerne bringes på side 111.

7. Valg af revisorer

Arkitekt Asger Schmelling, Humlebæk, og sparekassedirektør S. Riis-Vestergaard, Helsingør, genvalgtes.

8. Eventuelt

Kenno Pedersen meddelte, at der for tiden udgraves en gammel teglovn i Teglstenskrogen ved Gurre Sø.

På Slangerup historiske Forenings vegne tilskyndede Jens Westerlund til

at genoptage fællesmøderne mellem de historiske institutioner i Frederiksborg Amt.

Museumsforeningen for Hørsholm og Omegn undersøger mulighederne for til efteråret at arrangere en tur til Celle, hvor dronning Caroline Mathilde tilbragte sine sidste år. U. Bjørn henstillede, at medlemmerne af Frederiksborg Amts Historiske Samfund indbydes til at være med på turen, hvis den gennemføres.

Generalforsamlingen sluttede med dirigentens tak til forsamlingen og formandens tak til dirigenten.

Driftsregnskab:

Indtægter:

Tilskud:	1/4–72 til 31/3–73		1/4–71 til 31/3–72	
Kulturministeriet	3.000,00		2.500,00	
Amt og kommuner	4.550,00		4.100,00	
Pengeinstitutter	1.600,00		2.600,00	
Carl Jul. Petersen's Hjælpefond	4.000,00	13.150,00	2.000,00	11.200,00
Medlemskontingent:				
Indgået	16.259,00		21.996,00	
Til gode 31/3–73 + 3.840,00				
Til gode 31/3–72 ÷ 1.380,00	2.460,00	18.719,00	÷4.514,00	17.482,00
Salg af årbøger		12.691,55		16.340,15
Renteindtægter		1.847,50		1.115,09
Dansk Historisk Billedbog (andel i overskud)		3.125,00		
I alt		49.533,05		46.137,24

Udgifter:

Årbogen:				
Honorarer	2.680,00		5.250,00	
Trykningsudgifter 25.597,30			27.675,90	
Fragår ÷ 4.668,00	20.929,30			
Forsendelsesudgifter	4.361,90	27.971,20	4.561,60	37.487,50
Møder og foredrag		2.035,55		2.183,58
Kontorholdsudgifter		1.161,30		1.343,72
Kontingenter		576,00		565,00
Andre udgifter		1.079,90		957,80
Hensættelse til dækning af særl. udg.		10.000,00		
Overskud		6.709,10		3.599,64
I alt		49.533,05		46.137,24

Status:

Aktiver:	31/3–73		31/3–72	
Indestående på sparekassebog	35.276,97		16.005,79	
Indestående på checkkonto	810,26		8.463,67	
Indestående på postkonto	773,28	36.860,51	3.461,95	27.931,41
Tilgodehavender:				
Kontingent	3.840,00			1.380,00
Vedr. årbog 1971	1.493,00			
Merværdiafgift	827,00	6.160,00		
I alt		43.020,51		29.311,41

Passiver:

Hensættelse til udgifter vedr. indsamling og præmiering af kulturhistoriske erindringer		10.000,00		
Hensættelser til dækning af trykningsudgifter				3.000,00
Formue ved årets begyndelse	26.311,41		22.711,77	
Overskud	6.709,10		3.599,64	
Formue ved årets slutning		33.020,51		26.311,41
I alt		43.020,51		29.311,41

Regnskabet revideret og fundet i orden.
Hillerød, den 21/5–1973.
S. Riis-Vestergaard Asger Schmelling

Sign.: O. Blinkenberg Nielsen

Bestyrelsen

Formand: Amanuensis, lektor P. Chr. Nielsen, Folehavevej 21, 2970 Hørsholm, telf. (01) 86 10 49.
Sekretær: Landsretssagfører Aase Gedde, Hostrupsvej 9, 3400 Hillerød, telf. (03) 26 27 63.
Kasserer: Sparekassedirektør O. Blinkenberg Nielsen, Kastanievej 14, 3000 Helsingør, telf. (03) 21 52 01.
Museumsinspeptør dr. phil. Povl Eller, Frederiksborg Slot, 3400 Hillerød.
Skriftudvalget: Museumsdirektør dr. phil. Henning Henningsen, Handels- og Søfartsmuseet, 3000 Helsingør, tlf. (03) 21 06 85.
Lektor Ole Jellingsø, Ericavej 134, 2820 Gentofte, telf. (01) 67 13 97.
Lektor H. Ring, Toftmosevej 23, 3100 Hornbæk, telf. (03) 20 25 28.
Auditør, cand. jur. Torben Topsøe-Jensen, Sophienbergvej 14, 2960 Rungsted K., telf. (03) 86 38 25.
Turudvalg: Overlærer J. Rosenkilde, Boserupvej 305, 3050 Humlebæk, telf. (03) 19 03 02.
Mag. art. C. C. Tscherning, Lindevangsvej 32, 3460 Birkerød.
Forstkandidat H. C. Jarløv, Fuglsangsvej 44, 2830 Virum.
Indmeldelser sker til sekretæren.
Henvendelser vedrørende årbogen til H. Ring.
Henvendelser vedrørende køb af skrifter til Povl Eller.
Henvendelser vedrørende udflugter til J. Rosenkilde.
Andre henvendelser vedrørende historisk samfund til formanden.
Samfundets giro: Frederiksborg Amts historiske Samfund, 3400 Hillerød, giro nr. 6 32 78.

Samfundets publikationer

Årbogen har hidtil bragt en komplet liste over vore årbøger fra 1906 og fremefter. Denne vil blive bragt hvert 4. år sammen med registrene, men i de mellemliggende årbøger vil findes en indlagt liste over de årbøger, der endnu kan købes; derfor er der vedføjet et bestillingskort. De ikke nævnte år- og særbøger er udsolgt. På listen udgår årbog 1912 og Bodil Høyer: Dagligt Liv (årbog for 1954).

Korte artikler fra amtets museer, arkiver m. fl.
Som omtalt i sidste årbog har redaktionen opfordret ovennævnte institutioner til at levere korte artikler om særlige genstande o. l. i deres eje. Årbogen bringer side 93 ff. de tre første artikler om disse emner. Vi håber at kunne fortsætte denne serie i de kommende årbøger.

LOVE FOR FREDERIKSBORG AMTS HISTORISKE SAMFUND

Vedtaget på generalforsamlingerne 20. febr. 1967 og 17. maj 1968.

1. Samfundets formål er at vække og nære den historiske sans ved at fremdrage den stedlige historie og værne om de synlige fortidsminder, der findes i amtet.

2. Formålet søges hovedsagelig nået dels ved udgivelsen af en årbog eller andre bøger, hvori emner af den stedlige historie behandles på en let læselig måde, dels ved at tilskynde til og mulig fremhjælpe udgivelsen af større bearbejdelser af historiske emner, der særlig vedrører amtet, samt ved afholdelse af møder og udflugter.

3. Medlemskontingentet fastsættes af generalforsamlingen. Medlemmerne modtager gratis samfundets årbog.

4. Samfundets bestyrelse består af mindst 7 medlemmer, der vælges af generalforsamlingen. Bestyrelsen konstituerer sig selv. Generalforsamlingen vælger tillige 2 revisorer.

5. Til varetagelse af stedlige opgaver kan bestyrelsen vælge et eller flere medlemmer, der er villige til at virke for samfundets interesser, til repræsentanter for dette.

6. På den årlige, ordinære generalforsamling aflægger bestyrelsen beretning og forelægger det reviderede regnskab til godkendelse. Regnskabsåret er fra 1. april til 31. marts.

7. Generalforsamling indkaldes ved meddelelser i dagbladene eller ved direkte indbydelse, der sker mindst 14 dage forud. Forslag, der ønskes behandlet på generalforsamlingen, indgives til bestyrelsen mindst 8 dage forinden.

8. En ekstraordinær generalforsamling kan indkaldes, når bestyrelsen finder, at der er grund dertil, og skal indkaldes, når mindst 25 medlemmer stiller skriftligt forlangende derom. Den afholdes efter bestyrelsens bestemmelse.

9. Beslutning om samfundets opløsning og om anvendelsen af samfundets midler kan træffes på en generalforsamling med to trediedeles majoritet, hvor mindst en trediedel af medlemmerne har givet møde.

10. Ændringer i lovene skal, for at være gyldige, vedtages på to generalforsamlinger, hvoraf den ene skal være ordinær.